

**JAN HERBEN
CHUDÝ CHLAPEC,
KTERÝ SE PROSLAVIL
MLADÁ FRONTA**

CHUDÝ CHLAPEC, KTERÝ SE PROSLAVIL

JAN HERBEN

eknizky.sk

1948

Chudý chlapec, který se proslavil by Jan Herben is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License, except where otherwise noted.

Obsah

DĚTSTVÍ	1
PRVNÍ ZKUŠENOSTI	5
ŠKOLÁCKÁ LÉTA	9
STUDENTEM, ZÁMEČNÍKEM A KOVÁŘEM	13
ZNOVU NA STUDIÍCH	17

PROFESOREM

ODCHOD Z VÍDNĚ.	27
NA UNIVERSITĚ V PRAZE	31
JAK ZAČAL V PRAZE PRACOVAT	35
ČEMU UČIL	39

V POLITICKÉ PRÁCI

„ZÁROVEŇ K ZEMI, K ŽIVOTU“	49
POSLANCEM A POLITICKÝM SPISOVATELEM	53
SLAVNÁ LÉTA DEVADESÁTÁ	55

REVOLUCIONÁŘEM

MASARYK PROVOLAL NÁRODNÍ REVOLUCI	65
VE FRANCII A V ANGLII	71
V RUSKU	79
V AMERICE	85

PRESIDENTEM	95
NA HRADĚ ČESKÝCH KRÁLŮ	101
<i>IVAN HERBEN</i>	
POZNÁMKA VYDAVATELOVA	113

DĚTSTVÍ

Dnes už to ví každý a vědí to i děti, kde leží Hodonín. Město je to starobylé, ale starobylých památek je v něm pramálo. Leží na pravém břehu Moravy a na levém břehu začínaly již Uhry. V bojích mezi Čechy a Maďary byl Hodonín vždy na ráně. Mnohokrát byl dobyt a vypálen. Uprostřed minulého století vedlo se Hodonínu nejhůře. Ačkoliv obyvatelstvo bylo slovenské, správa města byla německá, a co bylo nad pomyslení zlé, celé město úpelo pod německým úřednictvem. Byla tu ústřední kancelář velkostatku, jenž patřil císařské rodině habsburské, byla tu císařsko-královská tabáková továrna, dva cukrovary a tak dále. Před tímto všemohoucím úřednictvem se třásl i okresní hejtman i okresní soud i farní úřad.

Tomáš Masaryk se narodil v tomto moravském městě 7. března roku 1850. Říkává se o bohatých dětech, že si uměly dobře zvolit své rodiče. Tomáš Masaryk si také svoje rodiče dobře zvolil, třebaš byli chudobní. Když se vracel z Ameriky do vlasti už jako president, bylo mu již osmašedesát let, a on cestou na moři přemítal o tom, co mu v životě posloužilo.

Napsal:

„Že jsem se narodil chudý a nikdy nezbohatl.“

To mu posloužilo? Mnohým to bude snad nepochopitelné.

Tomášův otec byl panským kočím v císařském dvoře v Hodoníně. Rodem byl uherský Slovák z Kopčan, psali ho Josef Maszarik. Matka byla z moravského německého města Hustopečí a jmenovala se dívčím jménem Terezie Kropáčková. Byla Němka, ačkoli se její rodiče přistěhovali do Hustopečí z Hané. Sloužila také jako děvče ve Vídni; po moravsku začala mluvit až jako vdaná. Tito chudí lidé měli po Tomášovi ještě dva chlapce, Ludvíka a Martina, a děvčátko, které záhy zemřelo.

Život Tomášových rodičů byl navenek velmi nepokojný, takřka kočovný. Roku 1852 se stěhovali z hodonského dvora do Mutěnic. Ředitel nebo správce panství potřeboval Tomášova otce na mutěnickém dvoře, tedy jdi! Za rok (1853) se stěhoval Josef Masaryk nazpět do Hodonína a roku 1856 ho poslali na jiný dvůr, v Čejkovicích. Na čejckém dvoře potřebovali roku 1859 dohlížitele na lid, něco jako šafáře, jdi tedy, Josefe Masaryku, na Čejč! Roku 1859 opět z

2 Chudý chlapec, který se proslavil

Cejče do Čejkovic a roku 1862 do Tomášova skoro již zapomenutého rodiště, do Hodonína. Nikdo z čtenářů si nebude toto kočovnictví pamatovat, ale já je uvádím schválně, neboť i to mělo pro malého chlapce význam, na nějž sotva který čtenář myslí.

V Hodoníně začal Tomáš chodit do školy před šestým rokem svého věku a dochodil školu v Čejkovicích. Jak měnili Tomášovi rodiče v tom jaksi začarovaném čtyřúhelníku (Hodonín, Mutěnice, Čejč, Čejkovice) byty, tak rostly chlapcovy zkušenosti. Procestuje-li dospělý člověk z Čech Německo, Anglii, Francii a třeba Švýcarsko neb Itálii, nemyslete, že získal více vědomostí o národech a státech, o hlavních městech, o bohatství, o průmyslu a zemědělství, o umění a architektuře, nežli malý chlapec do jedenácti let, když má vnímavé oči a zvědavý rozum. Pozorovat nové vesnice a městečka, v nich jiné lidi v jiných krojích, s odchylnými zvyky a částečně s jiným nářečím, to je obohacení života. Tomáš nabýval takto nového rozhledu a dojísta většího nežli chlapci jeho věku, kteří nevyběhli ze své vsi leda za humna.

Pro celý život přilnul Tomáš Masaryk nejvíc k Čejkovicům. Ptal jsem se ho jednou, už jako universitního profesora v Praze, co pokládá za svůj domov.

Čejkovice, — řekl.

Proč právě Čejkovice?

Chodil jsem v Čejkovicích do školy a odnesl jsem si z Čejkovic nejvíce dojmů pro celý život.

Jeden hluboký dojem si Tomáš Masaryk přece odnesl z Hodonína. Zamiloval si tam rovínu, louky, lada a pole.

Rodinný život u Masaryků byl podle mých vědomostí velmi spořádaný. Vychování dětí padlo na starost ovšem matce, když otec byl celý den v práci, ať ve dvoře, ať na poli. Kdykoli Masaryk vzpomínal v dospělejším a v dospělém věku na domov, vyznával: „Byl jsem v časném mládí pečlivě vychováván a ošetřován svou dobrou matkou, jejíž obětavé lásce děkuju za všechno. Sladké hodiny domovské lásky a míru budou mi vždy nejpříjemnějšími vzpomínkami; láska k mým rodičům a sourozencům, dvěma bratrům, bývala mi často v trudných hodinách jediným, ale bohatým pramenem vnitřní spokojenosti.“

Čím na chlapce působil otec, můžeme si domyslet. Jeho služba byla taková, že ji mohl zastávat jen muž na hodinu přesný, muž správný a svědomitý. První ve dvoře, poslední na poli, když měl mít dozor nad lidmi a pořádek v práci,

neboť byl, biblicky řečeno, člověk pod mocí postavený. Tyto vlastnosti zdědil Tomáš po otci.

O své matce připomínal Tomáš Masaryk (když na něho slovenští legionáři v Rusku naléhali, aby jim pověděl něco ze svého mládí), že matka na něho působila od dětství nábožensky, neboť byla velmi pobožná žena. Rozumím tomu tak: Od prvního počátku, co se Tomáš Masaryk objevil ve veřejném životě (to bylo roku 1875, když psal před doktorátem svůj stručný životopis, a roku 1876, když vystoupil jako spisovatel v Zoře, almanachu moravské omladiny), pozorujeme na něm hluboké náboženské základy. Projevoval je v životní praxi opravdovou nábožností, štitivostí před nepravdou a lží, osobně neohroženou pravdomluvností a upřímností a vůbec vším, po čem se poznává nábožný a náboženský člověk. Však o tom budu později vypravovat.

Ale zásady nevštípí hochovi ani otčenáše, ani růžence odříkávané s matkou, ani katechism naučený z paměti ve škole. Takové zásady vštípí hochovi rodiče svým chováním; když rodiče nelžou a šetří cizí majetek, nepomlouvají sousedstvo, nepodlízají pánům a nejsou tvrdí k těm, komu jsou pány, když rodiče jsou dobročinní a shovívaví k lidem, laskaví ke zvířatům, prostě řečeno, když rodiče nedělají jiným, co nechtějí, aby jiní dělali jim.

Myslím, že tomu tak u Masaryků bylo.

PRVNÍ ZKUŠENOSTI

Masarykova rodina, ať žila v Hodoníně nebo v Mutěnicích, ať na Čejčí nebo v Čejkovicích, žila ve stejných hospodářských poměrech. Všude bylo stejné tyranství lidí a hrozná moc panstva. Dnešní lidé už si neumějí ani představit, co to bylo, čemu se říkalo na příklad Bachova doba. To byla doba, kdy rakouský císař František Josef I. svěřil vládu nad svými národy vojákům, četnictvu a kněžstvu. Národové měli býti trestáni za to, že dělali roku 1848 revoluci. Tak to řídila císařova matka. Toto biřictví a vláda msty byly dány do rukou ministra Bacha.

V rakouské říši nastalo dusno jako v lidomorně. U každých dveří a na každém rozcestí stál četník. Poslouchal za dveřmi, čemu učitelé učí, zapisoval si kázání kněze, který byl udán jako nespolehlivý, číhal na trzích a pátral po hospodách, co si tam lidé povídají. Lidé chodili bledí a zasmušilí, zamlklí a zděšení, neboť nikdo nevěděl, co je dobré a co zlé. Mladý lid byl odváděn na vojnu s dlouhou službou. Ale když se schylovalo k válce mezi Rakouskem a Itálií, modlili se probudilejší lidé v tichosti, aby nepřítel zvítězil. Věřili, že jen tak by bylo uleveno lidu proti policejní vládě a tyranství vrchnosti. Což se v roce 1860 i stalo.

Hodonská vrchnost byla horší nežli jiné. Hodonsko-pavlovské panství bylo majetkem císařské rodiny a úředníci tohoto císařského panství byli metlou na poddané. Ano, na poddané.

Robota a poddanství byly sice roku 1848 zákonem zrušeny, ale protože skutečnost byla setrvačnější než zákony, trvala robota na císařském panství ještě pořád a dlouho. Poddaní patřili velkostatku tělem i duší.

V tom světě vyrůstal Masarykův chlapec a poznával, jak jeho otec i jiní deputátníci a panští zřízenci jsou zotročeni, jak se třesou o službu, kterou mohli pro maličkost ztratit, a jak ovšem otec nenáviděl svou službu a své otroctví. Když otec, tedy i chlapec nenáviděl pány.

Někdy propukla u Tomáše nenávist, někdy i lítost.

V Hodoníně bývaly velkolepé císařské hony. Přijížděli na ně arcivévodové, mnoho cizího panstva od císařského dvora, ke konci let padesátých také sama císařovna, divoká a šílená lovkyně, zejména když byla štvanice na nějakou srnčí oběť.

6 Chudý chlapec, který se proslavil

Jednou poskládala lovecká družina u Masaryků své kožichy a Tomáš je měl hlídat. Chlapec pocítil k těmto kožichům takovou nenávisť, že utekl z domu a nehlídal. Jindy mu nedala chlapecká zvědavost a díval se na hon, na střelce i na honce. Když se hon skončil, panstvo zasedlo v císařském lesním zámečku k nádherné hostině (říká se jí myslivecky poslední leč). Zbytky jídel se rozdávaly zástupu honců a nadháněčů. Mezi jiným to byly makarony, kterým slováčtí lidé říkali hlísty. Ale jak se o ně rvali, o každý kousek! Malý Tomáš nemohl na to hledět, utekl a plakal zlostí a lítostí nad tím, jak se lid ponižuje.

Když byl chlapec jednou svědkem, jak panský úředník Hejsek zpeskoval hrubě otce pro nic za nic, vzkypěla v něm pomstychtivost a kul nejasné plány, jak jednou Hejskovi tu surovost oplatí.

Je nám jasno, že Tomáš Masaryk se nemusil dovídat o socialismu z knih. Nevěda ještě o socialismu, byl už neuvědomělým socialistou.

Ale nejen socialistou, stával se také Čechem, třeba také neuvědomělým. Bývalo to mnohdy dospělým lidem nepochopitelné, když Masaryk jako profesor a politik o sobě říkával, že nikdy nebyl a není nacionalistou, neboť národnost nepociťoval nikdy jazykově, nýbrž vždy ze sociální stránky. Potlačování lidu národností mu bylo totožné, bylo mu hříchem a hanbou lidskosti. Pochopit to není tak těžké.

U Masaryků byl otec Slovák, matka vychováním Němka. Manželé mluvili mezi sebou z počátku německy, neboť Josef Masaryk byl v mládí mezi Němci a naučil se německy. Ale když děti rostly, rozprávělo se v rodině už slovensky („moravsky“).

Matka Terezie se jen modlit nenaučila po česku; až do smrti měla jen německé modlitební knížky, česky číst se ani nepokusila. Chlapci psávali, když odešli z domu, mamince psaní německy. S otcem nemluvily děti jinak než slovensky.

Malý Tomáš, jenž nevěděl, že je nějaký boj mezi Čechy a Němci, přijímal tedy dvojjazyčnost jako něco docela přirozeného a běžného. Tím spíše, že česky a německy mluvila většina lidí a zvláště příbuzenstva v celém Hodoníně. Němčina však byla řeč panská a čeština řeč zřízenců, chudých dělníků, lidí na trhu a sedláků i selek přicházejících do města.

Tomáš nenáviděl pány ne proto, že mluvili německy, nýbrž proto, že trápili poddaný lid. Tento sociální a třídní rozdíl mu kázal držet a cítit s lidem proti pá-nům. To je to jeho neuvědomělé češství. Domnívám se, že podobná cesta, dostat

se sociálním cítěním k cítění národnostnímu, vyskytuje se jen u národů malých a potlačovaných, když se začínají probouzet.

Lidé velikých a jednolitých národů nemají takových podivuhodných stránek ve svém národě a proto jim mohou sotva rozumět. My však jim rozumět můžeme. Tím více Tomáši Masarykovi, neboť, ať jeho češství a práce pro národ pramenily ze sociálního cítění jeho dětství nebo z literárního a historického uvědoměni, češství a práce pro národ jsou tu a jsou tak veliké, že v našem věku nemá soka.

ŠKOLÁCKÁ LÉTA

Tomáš Masaryk začal chodit do školy v Hodoníně. Sotva se však ve škole ohřál, už zase nastalo stěhování. Otec byl přeložen roku 1856 do dvora v Čejkovicích. Tam pokračoval Tomáš ve školském učení, ale ani v novém domově nevychodil školu bez přerušení, neboť roku 1858 stěhovali se rodiče na Čejč. Teprve po roce se vrátili do Čejkovic a zůstali tam od roku 1859 do roku 1862.

Tato tři léta byla v školském životě malého hochy velmi významná.

V prvním údobí čejkovické školy měl Tomáš štěstí, že se dostal po nějaký čas do soukromého vyučování. Zámecký purkrabí, honorace v městečku, měl chlapce stejného věku, pro něhož vzal domácího učitele, aby panský chlapec nemusil chodit do školy se selskými dětmi. Přibral Tomáše k tomu, aby se hoši učili spolu. Tenkrát se Tomáš učil také němčině a dostal do rukou knížky Nieritzovy a Schmidtovy, německé i do češtiny přeložené, jakých vesničtí chlapci neměli. Četbou těchto knížek a jakýchsi rytířských povídek vmýšleli se oba chlapci do rytířských zápasů a her. Purkrabí dal každému z nich oslíka a pestrou uniformu. V neděli se hrávalo společně s vesnickými chlapci na vojáky a na bitvu. Ti dva na oslících byli ovšem generály. Až když provedli cosi nebezpečného, byli jim oslíci odňati. Potom si hrávali v jezovitském zámku na mše, na kázání a na jiné církevní obřady.

Roku 1859 ztratil Tomáš tohoto panského kamaráda a putoval znovu do školy mezi domácí chlapce. Ale právě v té době byl Tomáš značně vyspělejší než ostatní chlapci. Četl mimoškolní knížky a měl větší vědomosti o světě. Pochopitelno, že byl premiantem.

V Čejkovicích leželi jednou polští huláni. Tomáš naslouchal zvědavě jejich řeči a bylo mu divné, že si s Čejkováky rozuměli. Sám chytal neznámá polská slova a přemýšlel o nich, ač o slovanství a o Slovanech nevěděl ještě nic. Měl však první zkušenost. Hrozná událost otrásla malým hochem a zanechala v něm dojem na celý život. To mu nebylo ještě deset let. V městečku se oběsil jeden pacholek na brance u panského chléva. Oběšencův kamarád vypravoval Tomášovi, jaký to byl člověk, a ukázal mu hák, na kterém sebevrah visel. To místo Tomáš znal, neboť tudy chodil často do té konírny a skotačoval tam. Od toho okamžiku se chlapec vyhýbal tomu místu a nepřekročil práh konírny.

10 Chudý chlapec, který se proslavil

Bylo to místo hrůzy. A zůstalo mu místem hrůzy v paměti navždy. V dalším věku ještě vždy vzpomínal, že je mu sebevražda něco hrozného, něco tak černě nepřirozeného, nemyslitelného, co mozek kalí, duši tísní a zatemňuje, že se nikdy v životě toho dojmu nezbavil.

Naproti tomu se mu dostala náhodou do ruky povídka, která mu vypravovala, že člověk se nemá a nemusí vraždit. V nějakém klášteře byl pochován mnich, který byl jen zdánlivě mrtvý. V klášterní kryptě procitl ze svého ztrnutí. Hrůza! Krypta se neotvírala, leč až nějaký klášterní bratr zas umřel. Mnich upadal v zoufalství. Nemohl se dovolat a dotlouci nikoho. Co tedy nešťastník počal? Měl čekat na smrt hladem a žízní ve tmě a mezi mrtvolami zemřelých mnichů? Jal se modlit. V takových hrozných duševních i tělesných mukách řeholník obstál a zůstal na živu. Živil se hmyzem, padajícím do krypty malým vzdušným otvorem, lízal se stěn krůpěje divné vlhkosti. Po mnohých letech našli nešťastníka zahaleného v mešní roucha, jež si z rakví vytahoval proti zimě, a obrostlého bílými vlasy a vousy sahajícími až k zemi.

Jeden rys je v povaze Tomáše Masaryka, jako chlapce školáckých let, velmi zajímavý pro jeho budoucnost: cítil s pronásledovanými a slabšími.

Sám vzpomínal, jaké bývaly hry a půtky školní mládeže v Čejkovicích. Tomáš se lišil poněkud od místních chlapců. Tomášův otec byl Slovák z Uher, kde bylo slovenské nářečí jiné než čejkovické. Masarykův otec nevyslovoval „ř“ a říkal „dívaj sa“ místo čejkovického „dívej se“. Vliv otcovy slovenštiny udržoval se v rodině a otcovskou slovenštinou mluvili také jeho chlapci. Také kroj byl jiný v Uhrách než v Čejkovicích, ale tím se Tomáš nelišil od kamarádů, protože nikdy nechodil v selském kroji.

Do Čejkovic však byla přifařena osada Potvorov, která mluvila také bez „ř“ a říkala „sa“; a tak bylo mezi čejkovickými a potvorovskými dětmi stále dráždění. Zpívaly se s obou stran posměšné popěvky. I bitky byly dosti časté. Tenkrát držel Tomáš s Potvorany, s „nepřítelem“. Jen proto, že byli pronásledovanou menšinou a že mu jich bylo líto.

Když končil desátý rok Tomášova života, byla ve škole výroční zkouška, které se tenkrát říkalo také visitace. Neboť přijel pan děkan (tolik co v Čechách vikář) a visitoval faru i školu. Při poslední zkoušce četli školáci básničku Nad hvězdami a Tomáš ji měl přednášet. Přednášel dobře, ale vzpomínka na nedávno zesnulou sestřičku mu vynutila slzy z očí, že nemohl dokončit.

Panu visitátoru se to líbilo. Po zkoušce si pozval Tomášovy rodiče, říkal jim,

že chlapec má dobrou hlavu a přimlouval jim, aby ho dali studovat, že by mohl být učitelem. Ne víc, jen učitelem — být panáčkem (knězem), to byla výsada jen bohatých a bohatších selských synků. I z tohoto případu poznáváme, jak byli Masarykovi rodiče chudí. Děkanovy rady však poslechli.

Tak se stalo, že před 1. říjnem 1861 odvážel panský vůz Tomáše Masaryka na dvoutřídní reálnou školu do Hustopečí. Na voze seděla Tomášova matka a mladý podučitel čejkovické školy, Štancl. Školních prázdnin bylo použito k tomu, že Štancl připravil trochu Tomáše z některých předmětů na reálku a obstaral zápis. Při přijímací zkoušce obstál Tomáš dobře a stal se studentem. Rodičům byl chlapcův pobyt v okresním městě ulehčen tím, že si ho strýc vzal na byt a stravu a Tomášovým rodičům poslal svou dcerku na výměnu.

Němčina dělala Tomášovi z počátku přec obtíže. Musil se skoro všemu učit z paměti, což ostatně nezůstalo bez blahodárného vlivu na budoucnost: vycvičil si paměť a nabyt zručnosti v cizí řeči. Na konci prvního roku byl podle známek druhým ve třídě, zase tedy premiantem jako v Čejkovicích, byť ne prvním.

STUDENTEM, ZÁMEČNÍKEM A KOVÁŘEM

V letech 1861 až 1863 byl tedy Tomáš Masaryk studentem. Také druhou třídu reálky skončil s dobrým prospěchem.

Jsou známy všelijaké zajímavé drobnosti a zkušenosti z těch dvou studentských let.

Jedna jeho zkušenost zasluhuje obzvláště zaznamenání. Byl svým spolužákům nemilým kakabousem. Následkem toho neměl skoro žádných kamarádů. Zavinil to sám. Vyprosil si od svého čejkovického učitele knihu, kterou si od něho kdysi vypůjčil a do které se hluboce zabral, že ji uměl skoro nazpaměť. Dostal ji do Hustopečí darem. Bylo to Tvářeznalství pro učitele ve smyslu pověstného Jana Kašpara Lavatera, jenž byl populární svou naukou, podle níž možno poznat z fysiognomie neboli z hádání z tváře povahu člověka, povahu poctivou a nepoctivou a tak dále.

Masaryk prohlížíval podle návodu všem spolužákům bradu, je-li kulatá či ostrá; prsty, jsou-li dlouhé či tupé a podobně. To proto, aby uhádl jejich povahy. Výsledek byl, že se ho spolužáci stranili, že nenašel kamaráda podle své chuti. Toto osamocení Tomáše Masaryka bylo užitečné potud, že unikl rozličným neřestem mladíků, k nimž sváděla jejich společnost a jimž prý někteří jeho spolužáci propadli.

Po dvou letech se Tomáš Masaryk vrátil k rodičům do Hodonína. Jsa určen učitelskému stavu, měl praktikovat na hodonínské škole. To tenkrát znamenalo vypomáhat některému učiteli při vyučování, dozírat na ticho a na pořádek ve třídě a sám se učit zpěvu a hudbě. Tomáš se učil na housle. Jeho praktikování ve škole trvalo však jen dva měsíce. Praktikoval totiž jen v bytě paní učitelové, již vychovával dva křiklouny, učil se titulovat „gnádige Frau“ a pozdravovat „Kuss die Hand“. Byla z toho nuda a duchaprázdné zahálčení.

Leč do vstupu na učitelský ústav bylo ještě daleko. Tomášovi ještě nebylo čtrnáct let, a do učitelského ústavu byli přijímáni kandidáti čtrnáctiletí. Tu nastala v Tomášově životě velmi pohnutá doba, plná proměn a zkoušek.

Tomášův otec měl tehdy mnoho práce s dozorem nad velikým dvorem v Hodoníně. Přesto si všiml, že Tomáš zapadá do společnosti „exstudentů“, že vyhledává marné zábavy a hraje divadlo a maří drahý čas. Náhle otec zakročil.

14 Chudý chlapec, který se proslavil

Studovat Tomáš nemohl, na to neměla rodina prostředků, musil tedy být něčím jiným. Jednou byl Tomáš o půlnoci probuzen, musil se rychle obléci, uložit své věci do studentského kufríku a hajdy s matkou do Vídně! Bylo tak důvěrně ujednáno mezi rodiči. Tomášova matka vyhledala zámečnický závod ve Vídni, k jehož majetníku měla od jistého známého doporučení, a majetník Tomáše přijal. Jmenoval se Malý, ale povídeňáčil a říkalo se mu „Herr Mahly“. Nad jeho dílnou visel štít „Kunstschlosserei“. Tomáš měl pracovat v dílně čtyři roky, aby se stal zámečnickým tovaryšem.

„Matka odjela,“ vypravuje Masaryk, „já zůstal stát v zelené zámečnické zástěře v dílně a kul jsem plány do budoucnosti.“ Nekul je dlouho.

Trápila ho práce, která mu byla přikázána. Postavili ho k velkému stroji, do kterého se jedním koncem strčilo měkké železo, učeň točil klikou a na druhém konci stroje vyletovaly podkovky pod kramfleky. Práce mechanická, při níž se nemyslí, to nebylo nic pro Tomáše. Být nádeníkem se mu protivělo. V životě vídeňského velkoměsta se cítil Tomáš opuštěn. Za polední přestávky pořizoval si zábavu jen tím, že vyhledával v ulici knihkupectví a díval se na knihy ve výkladních skříních. Četl názvy knih, pamatoval si je a hloubal při práci, jaký jest asi jejich obsah. Večer čítal si ve svých knihách, které měl z reálky, a nejraději cestoval po Stielerově atlase do cizích zemí, „abych nakonec vyhledal list, kde byla moje domovina ... slzy mi přerušovaly toto zaměstnání a já se tak denně uplákával do spánku“. Tak to trvalo čas, až nějaký spolunocležník ukradl Tomášovi všechny knihy, i atlas i Tvářeznalství, a prodal je.

Nudná práce, opuštěnost v cizím světě, darební spoluúčnové, také častý hlad při chatrné stravě hnaly Tomáše jinam. Zašel si ke knihkupci a nabízel se do písářské služby — písmo měl Tomáš Masaryk úhledné — byl však knihkupcem odbyt. Tu již dlouho nepřemýšlel, chytl kufrík a haló z Vídně domů — na Čejč, kde byli rodiče zaměstnáni od jara 1864.

Masarykův otec byl mrzut nad takovou hanbou. Tomáš byl zběhlý student a zběhlý zámečník. Však zahálet nebude. Otec vyjednal s panským kovářským mistrem Benešem, že vezme Tomáše do učení. Tomáš měl za dva roky dostat za vyučenou, aby byl kovářem a mohl postoupit do Vídně na vojenskou podkovářskou školu, neboť i mistr Beneš byl „kuršmídem“. Tomáš nemusil tedy konat práci v mistrově domácnosti, nýbrž byl hned postaven ke kovadlině. Byl spokojen a líbila se mu kožená zástěra víc než ta vídeňská zelená. Byl přidělen staršímu učni, Mořicovi Donně z francouzské rodiny (v osmnáctém století usadil

císař František I. sedmnáct francouzských rodin na Čejčí), ten ho zaučoval, jak se dělají háčky k řetězům, hřebíky, podkováky, při čemž mu Tomáš šlapával mēch. Remeslo nebylo lehké.

— Ráno jsme vstávali už ve čtyři, vypravuje Donné, aby pacholci měli, než vyjedou orat, nabroušené radlice. Tomáš, když měl chvílečku čas, hned měl nějakou knížku nebo noviny, někam zalezl a čítával... Později, když už myslil, že něco umí, pustil se sám do kování koní a tu se stalo, že někdy zarazil špatně podkovák, že koně zakul! Za to ho pacholci vypláceli pohlavky. Nejen za to. Mstili se i za otce, který byl velmi přísný na panskou čeleď. A mstili se i za to, že Tomáš byl zběhlý student. Nevím, je-li tak na venkově dosud, ale za těch časů se chovali naši venkované zlomyslně a hrubě k mladíku, jenž nedostudoval. Posmívali se mu, že chtěl být pánem, a není jím.

Jednou z rána nosil kovářský učeň Tomáš Masaryk v putýnkách vodu do kovářny od studně, která byla ve vsi. Potkal pána, poznal v něm učitele, který ho učil na reálce v Hustopečích na klavír, ale přešel mlčky. Pán si učně prohlížel, poznal ho a bylo vidět, že ho cosi zarazilo: začerněný, putýnky v rukou, kovářský učeň! Když Tomáš přišel domů k obědu, poznal, že se něco stalo. Stalo se: rodiče řekli, že pan profesor Ludvík jim vyčinił, že dali chlapce na učení řemeslu, kdežto se měl stát učitelem. Tomášova matka byla hned získána. Rodiče se odhodlali dát Tomáše do Čejkovic k Ludvíkovu otci na učitelenskou praxi. Donné vypravuje:

— Jednoho rána jsme našli na skřínce v kovárně, v níž se chovaly různé léky pro koně, napsáno ozdobným písmem, až se tomu starý Beneš divil a sám mínil, že bylo toho chlapce škoda na kovářství:

„S Bohem, kamaráde, já už se černit a pálit nebudu. Na shledanou!“

ZNOVU NA STUDIÍCH

Když se Tomáš Masaryk stal v Čejkovicích učitelským praktikantem, vstupoval do nového údobí svého života. Do nejdůležitějšího údobí, kdy se rozhoduje, co z mladého člověka bude. To školní praktikantství nebylo příliš vábné. Z počátku ve škole skoro nic, spíše v domácnosti paní rectorové a v církevní službě — při procesích, pohřbech a podobném.

Tomáš Masaryk bydlel s podučitelem Štanclem. S tím, který ho roku 1861 připravoval do reálky v Hustopečích. Bydleli spolu, učili se spolu hudbě a počátkům francouzštiny. O něco později se začal Tomáš Masaryk učit latině. To se stalo tak: Veliký vliv na našeho učitelského praktikanta měl kaplan František Satorie, rodák od Velehradu. Říkalo se mu Páter Franc Sátora. Tomáš sloužil v kostele jako ministrant, už když byl školákem. V této době mu pomáhal Páter Franc při latině. V Čejkovicích bývali jezoviti a zůstalo po nich v zámečku mnoho knih a mnoho se jich roztrousilo i po městečku.

Tomášovi padla do rukou vášnivá obrana katolické církve, která se jmenovala *Vogel friss oder stirb* (Ptáku žer nebo skap). Kniha na mladíka působila. Byl-li Tomáš od mládí oddaným katolíkem, stal se nyní katolíkem zuřivým a odvrátil dokonce čejkou paní Benešovou od protestantství. Ale čta tuto německou knihu, zarážel se o latinské citáty, kterým nerozuměl, což ho hnětlo právě tak, jako když odpovídal knězi při církevních obřadech naučenými latinskými větami, kterým také nerozuměl. Vyžádal si tedy pomoc Pátera Sátory. Sátora půjčil Tomáši starý latinsko-slovensko-maďarsko-německý slovník a Tomáš se z něho učil zpaměti latinským slovíčkům. Dospělí lidé, kteří vědí, jak se učíme cizím jazykům z mluvnic, pochopí, jak to byla přepodivná věc, ale zároveň pochopí, jak Tomáš

Masaryk už tenkrát, do čeho se jednou dal, to musil zlomit přes koleno.

Tato latina byla příčinou, že učitelskému praktikování bylo v Čejkovicích nakrátkce. Když Páter Sátora praktikantovi trochu pomohl, udělal praktikant již o prázdninách roku 1865 soukromě zkoušku z první gymnasijské třídy ve Strážnici a po prázdninách byl přijat do druhé třídy na gymnasiu v Brně. Obratem ruky se změnil směr jeho života.

Ostatně mohlo to skončit s Tomášovou učitelskou praxí neslavně. Pánem

18 Chudý chlapec, který se proslavil

nad školou byl farář. A tu chlapi jednoho dne doma vypravovali, čemu se u Masaryka učili. Ze prý se slunce netočí okolo země, nýbrž naopak. My se točíme a slunce stojí. Matky se pobouřily, bylo jim to kacírstvím a rouháním Písmu svatému. Žalovaly na faře. A pan farář vzkázal Tomáši Masarykovi, že mu zakazuje takové hříšné učení. Předně, že to není pravda, a za druhé, kdyby to i pravda byla, že do toho v Čejkovicích nikomu nic není. Sedláci však měli Tomáše rádi a nejen že ho popichovali proti neoblíbené faře, kladli mu na piano i po groších „na přilepšenou“.

A ještě v jednom směru zanechal Páter Satora stopy ve smýšlení učitelského praktikanta. Rechterova rodina držela s Němci, mluvilo se v ní německy a Tomáš musil pozdravovat paní rectorovou po německu „Kuss die Hand“. Páter Satora byl národně uvědomělý, čili, jak se tehdy říkalo, byl Slovan, a proto se posmíval tomu Masarykovu německému „Rukulíbám“, až toho Tomáš nechal.

Od podzimu roku 1865 byl tedy Tomáš Masaryk už studentem v Brně. Bylo mu patnáct let, jeho spolužáci byli vesměs mladší hoši. Učení bylo Tomášovi lehké, neboť měl za sebou dvě reálky i značnou životní zralost. Ale život nebyl lehký. Podpory z domova dostával náš student pořádku. Bydlel u ševce Kmenta, jenž měl na bytě několik studentů. O této době vzpomínal Tomáš Masaryk později, že zažil hodně hladu.

Teprve ve třetí třídě měl malý příjem, když učil polského studenta, jenž vstoupil v Brně do gymnasia. Od studenta se učil zase sám polsky. Tenkrát byli Poláci událostí dne. Po své nezdařené revoluci z roku 1863 byli mnozí internováni na Moravě, zejména generálové a důstojníci. Mnoho spisů se četlo o té revoluci — také Tomáš Masaryk je jednou četl a z nadšení pro revoluci se naučil polsky tak, že odevzdal jednou profesorovi češtiny úlohu psanou polsky.

Studentovy hmotné poměry se značně polepšily, když se stal učitelem v rodině brněnského policejního ředitele Le Monniera. Ti měli neduživého chlapce, který také studoval na brněnském gymnasiu. Jeden z profesorů jim doporučil Masaryka za domácího učitele a Tomáš se s ním nejen učil, nýbrž vodil ho i do školy a ze školy.

Jako kdysi v Hustopečích, byl Tomáš Masaryk vyběračný mezi přáteli i v Brně. Slyšíme o nich velmi málo. Nevadila jen okolnost, že měl kolem sebe hošíky značně mladší, Tomáš byl vždy uzavřený, byl svůj, odlišoval se a vzdaloval se školského chlapectví. Zato chodíval s Kmentem i na schůze

katolicko-politické jednoty. Poslouchal o výkladu socialismu a o dělnickém hnutí. V té době přecházelo již Masarykovo české vlastenectví z pouhého tušení v národní uvědomění. Ti studenti, kteří byli českého původu a chodili do hodin českého jazyka, jenž byl nepovinným předmětem, tvořili pro sebe kroužek, jakousi českou obec. Četli české knížky a zpívali české písně.

Z Masarykových gymnasijských zkušeností v Brně zasluhují zmínky dvě příhody, jedna školská, jedna mimoškolská. Student Tomáš Masaryk, sotva vychodil nižší gymnasium, ohlásil odpor k učení katolické církve o zpovědi. S ním asi souvisí jeho první rozhodnutí z roku 1866, že nebude knězem, nýbrž filosofem.

Víme, že Tomáš Masaryk byl vychován od mladosti nábožensky; sám jednou řekl ve svých vzpomínkách o té době, že byl katolický zuřivec. A ejhle, jaká změna pojednou! Začal katolicky nevěřit. Nemusil o tom nikdo vědět, neboť hrozilo nebezpečí, že školské zákony a kázeňský řád odbojníka potrestají. Ale již tu se projevila znamenitá vlastnost mladého studenta — nenávisť k přetvářce a neschopnost lhát. To jsou vlastnosti lidí opravdově náboženských.

Tomáš Masaryk oznámil jednoho dne svému katechetovi Matěji Procházkovi, že nebude chodit ke zpovědi. Katecheta byl ctihodný a zkušený muž. Tušil, že se v mladém člověku probouzí rozpor mezi rozumem a vírou, který zachvacuje pravidelně silnější povahy, a věděl, že takový rozpor se netiší po zlém, nejméně pak už disciplinárním řádem. Vyhledával tedy Masaryka i v bytě a utvrzoval ho vřelými výklady v katolické víře. Informoval se také o žákově minulosti, o společnosti, s níž se stýká, zdali ho snad ta nezkazila. Nic takového nebylo. Nenalezl vůbec nic podezřelého, ale přesvědčil se, že má před sebou přímého, čestného a pravdomluvného mladíka, jenž nenalezl v Kristově učení a v evangeliích nic, co by ukazovalo na zpověď, a proto zpověď zamítal. S takovým přesvědčením bylo katechetovi těžko zápolit. Sloužil za Masarykovo osvěcení mši svatou a vyzýval žáka, aby sám také vyzýval Ducha svatého. Ale tyto prostředky selhaly. Masaryk zůstal při svém.

Doneslo se to k řediteli gymnasia, že Masaryk odpírá chodit ke zpovědi. Poněvadž disciplinární řád nemůže dávat výsady žádnému žákovi, zavolal ředitel Masaryka k sobě, a že mu působí nepříjemnosti. Kázeň se musí zachovávat. A že proč by nemohl jít ke zpovědi? Je to formalita. Tu se však ředitel chopil věci za nepravý konec. Právil Masarykovi:

Snad si nemyslíte, že já věřím všem těm hokusům-pokusům? Ale jsem

20 Chudý chlapec, který se proslavil

úředník, plním předpisy. Vy jste teď žákem, musíte plnit předpisy. Až budete samostatný, dělejte si, co vám libo.

Kdo jedná proti svému přesvědčení, — odpověděl Masaryk, — je darebák.

Ředitel zesinal a vrhl se proti Masarykovi, chtěje ho uhodit. Masaryk však nebyl nadarmo Slovák. Mrštně chopil u kamen pohrabáč a postavil se před ředitele. Po této tiché výměně myšlenek bylo Masarykovo postavení ve škole ořeseno. Měť Tomáš i všelijaké jiné vroubky.

Na příklad s profesorem latiny a řečtiny. Profesor četl řečtinu po německu. Masaryka to dráždilo, a začal latinu vyslovovat po česku (četl Haňibal, enim a pod.). S jiným profesorem měl těžkou srážku. Jednou padlo v čas vyučování slunce oknem prudce do Masaryko va obličej, mezi oči. On se ušklíbl, známý pocit a pohyb, když nás slunce zašimrá v nose.

Co se smějete, Masaryku? — vyhrkl profesor.

Nesměju se, pane profesore.

Vy se smějete, mlčte, viděl jsem vás!

Masaryk povstal v lavici a vysvětloval užaslému profesorovi, že je nedůstojno dospělého muže, aby obviňoval na základě mylného domnění žáka ze lži. Zašimralo ho slunce, pohnul nosem a rty, ale nesmál se.

Váš úsudek, pane profesore, je znám v logice jako „klamný závěr“ (Trugschluss).

Profesor pokládal tuto scénu za drzost a urážku. Neslýchaná věc, aby žák dělal profesorovi přednášky o slušnosti a klamných závěrech. Masaryk dostal ředitelskou důtku.

Odpověděl na ni vtipným způsobem. Jednoho dne se Tomáš Masaryk objevil před školní budovou s doutníkem v ústech. Procházel se okázale a kouřil, že mu bylo sotva vidět v dýmu hlavu. Masaryk byl zavolán do ředitelny a vyslýchán.

Masaryku, vy jste kouřil před gymnasiem! Kouřit je žákům zakázáno. A vy jste kouřil demonstrativně, aby vás profesori a žáci viděli!

Prosím, nekouřil jsem, — odpověděl Masaryk.

Jak nekouřil, vždyť vás viděli ti a ti, a já sám jsem vás viděl.

A přece jsem nekouřil. Je zakázáno kouřit tabák. Já jsem však kouřil tohleto.

A Masaryk ukázal řediteli exemplář Kreuterzigarre, jakýsi bylinný doutník,

jaké se tenkrát doporučovaly v lékárnách jako zdravotní prostředek lidem slabých plic.

Masaryk byl z počátku výborný student, proto mu podobné srážky s profesory procházely. Ale ta zpověď! Přes tu se nemohl školský řád přenést. Proto dostal Masaryk po prvním pololetí roku 1869 pokyn, aby si hledal štěstí na jiném gymnasiu. Tato okolnost mohla mít neblahý vliv na Masaryka, skončila ale na štěstí dobře. Le Monnier byl právě povýšen na policejního presidenta ve Vídni, a když se stěhoval, byl tomu povděčen, že mohl vzít domácího učitele svého churavého syna s sebou.

Už tenkrát byl Tomáš Masaryk rozhodnut, přemýšlel-li kdy o volbě svého povolání, že nebude knězem. Víme o tom z příběhu, jenž se udál roku 1866.

Dva kamarádi a krajané, Tomáš Masaryk a Fojtík, se tehdy pustili do válečného dobrodružství. Tomáš se chtěl původně hlásit jako dobrovolník do vojska, aby bojoval proti Průšákům, ale rozmyslil si to. Když potom rakouská armáda prchala po porážce u Hradce Králové Moravou do Uher, jsouc v patách stíhána vítězným pruským vojskem, pustili se oba mladíci s rakouskou armádou přes Hodonín a Holič. Pozorovali i jednu ze srážek obou vojsk. Byli však od Průšáků oba zajati a sešli se až v nemocnici v Bratislavě.

Masaryk byl zajat za zvláštních okolností. Po srážce rakouského a pruského vojska u Holiče, jež trvala do tmy, zpozoroval Masaryk ze svého úkrytu na hřbitově hulánského důstojníka, jak vrávoral ke hřbitovu s rozseknutou tváří. Ujal se ho, zavedl ho do Holiče do neznámého domu. Plachtou důstojníka omyl a vymyl mu ránu. Ale když s plachtou šel ke studni, aby ji namočil, vrazil si u vroubení studně hřebík do kolena. Ošetřiv důstojníka, belhal se k příbuzným do vesnice Kopčan. Na cestě ho zajali Průšáci a poslali ho do nemocnice v Bratislavě. V nemocnici hloubali Fojtík i Masaryk o svém příštím povolání. Kdežto Fojtík se rozhodoval, že bude knězem, Masaryk řekl, že bude filosofem.

Tomáš Masaryk zanechal po sobě v Brně pověst, že je mladík sice velmi nadaný, ale darebák. Profesoři byli rádi, že se ho zbavili. Stává se často na školách, že profesoři nerozeznávají, co je u mladíků pouhá bujnost mládí a překypující nezbednost a co je mravní zkaženost a vada povahy. V tom směru našel Masaryk lepší pochopení mezi profesory proslulého akademického gymnasia ve Vídni.

Náboženské hloubání už Tomáše Masaryka neopustilo. Naopak, zesílilo tehdejšími událostmi. V Římě zasedal veliký církevní sněm, jehož jedna část programu rozčilovala celý svět. Papež Pius IX. usiloval, aby sněm přijal dogma,

22 Chudý chlapec, který se proslavil

že papežové jsou neomylní, kdykoli ze svého úředního postavení prikazují nebo zakazují něco ve věcech víry a mravů.

Masarykovy kacířské názory se rozvíjely, ale ve Vídni mu nepůsobily nesnázi. V tehdejší obecném rozčilení nad chystaným dogmatem, kterému se vzpírali i mnozí kněží, nebylo možno zavřít ústa ani mládeži a trestat ji. Také rakouská vláda byla proti dogmatu a byla vůbec na štíru s papežem Piem IX., který prokřesťoval nové základní rakouské zákony (roku 1868) a prohlásil je za neplatné. Odpor proti dogmatu vedl svobodomyšlnější lidi k vystupování z církve. Odpadlíci založili novou církevní společnost — starokatolickou.

Jak prožíval student Masaryk toto náboženské hnutí, o tom mluvil v pozdějším věku často. V Hradci Králové 23. října 1906 (při pověstném náboženském hádání) vypravoval, že se tehdy ještě vždy cítil katolíkem a velice trpěl. Zejména když papežův ochránce, francouzský císař Napoleon III. byl poražen od protestantského Německa. Tehdy provedl Masaryk první částečnou rozluku s církví katolickou. Řekl katechetovi:

— Já to nové dogma nepřijmu, já jsem starokatolík. Podle školských předpisů budu chodit do kostela, ale ne do vašeho, když jste pro dogma o neomylnosti. A proto také nebudu chodit proti svému přesvědčení na vaše exhorty.

A chodil do pravoslavného kostela. V katalogu sedmé třídy měl zapsáno v rubrice náboženství: řecká sjednocená. Zdá se však, že s touto církví byl Masaryk ještě méně spokojen než se starokatolictvím. Ve druhém pololetí septimy měl už zas náboženství katolické a na vysvědčení katechetovu známku. Na maturitním vysvědčení dokonce známku výtečnou. Prošlo mu to. Tak vychodil Masaryk akademické gymnasium ve Vídni a 4. července 1872 si odbyl maturitu.

Zdá se, že na Masarykovo rozhodnutí nebýt knězem měl veliký vliv Páter Satorie. Byl to kněz, jehož duševní rozpolcení Masaryk chápal, třebaš byl mladý hoch. Kněžské povolání působilo Satoriemu trýzeň. Byl to člověk fanaticky věřící, ale přirozenost se hlásila o své právo. Když sloužil mši, bývalo na něm vidět, že je jako u vytržení. Ale jsa člověk zdravý a prudké povahy, udržoval v kostele pořádek i pěští. Časem žil Satorie životem sebezapíravým, asketickým, jeho kázání plápolal oheň, ale že byl muž krásný, stával se touhou mladých žen, dělaly mu nástrahy, měl s nimi nemanželské děti. Přiznával se s kazatelny k svým starostem:

— Jsem člověk hříšný, nejsem lepší nežli vy, jsme všichni křehcí tvorové, protož nehleďte na moje skutky, nýbrž na moje slova.

Čím více Tomáš Masaryk dospíval, tím více litoval tohoto hodného člověka. Byl dlouho kaplanem, protože neskrýval své uvědomělé slovanství, a když se stal farářem, dostal chudou faru. Masaryk řekl několikrát, že Satorie mu byl drahou osobou. Byl mu však také odstrašujícím příkladem, z něhož čerpal nenávist k mravnímu jezovitismu a k soustavě dvojí pravdy. Na gymnasiu dovoloval si Masaryk, jako žák starší věkem, před ostatními hochy rozmanité svobody. Vynechával na příklad, chodě do universitní knihovny, některé hodiny, a nezalhával to profesorům, nýbrž prostě jim to oznamoval. Vzorným žákem nebyl, pravil mi jeden jeho bývalý spolužák, brněnský advokát. Mimo jiné docházel Masaryk mezi české universitní studenty v Akademickém spolku.

Když se Masarykovi otevřel akademický svět a svoboda vysokoškolských studentů, zůstal sice věren svému rozhodnutí, že bude filosofem, ale zároveň pojal již na konci gymnasijních let plán, věnovat se diplomacii. To byl jeho ideál. Začal chodit, kromě universitních přednášek, na orientální akademii a učil se arabštině i jiným jazykům. Udělal z jazyků i zkoušky, ale záhy poznal, že z diplomatické dráhy nebude nic. Ta byla vyhrazena synkům šlechticů a vysokých státních úředníků. Bylo po ideálu.

Masaryk studoval na universitě latinu, řečtinu a filosofii, ale o svém příštím povolání měl nejasné plány. Už byl docentem filosofie na vídeňské universitě, a přece uvažoval jednou i o tom, jak by to vypadalo, kdyby šel do Ameriky. Bude tam péci pro živobytí české koláče a buchtý a na filosofii bude mít dost volné chvíle. Proč by nemohl být lepším pekařem?

Studium Tomáše Masaryka na universitě bylo z počátku rozběhlé a mnohostranné. Bylo mnoho věcí, kterým se chtěl učit a naučit. Studoval latinu a řečtinu, studoval filosofii, ale také některé předměty z lékařství, na příklad anatomii, a zdokonaloval se v cizích jazycích. Víme, že vedle francouzštiny a angličtiny uměl již tak rusky, že připravoval ruského studenta k maturitní zkoušce.

Hmotně byl Masaryk zabezpečen, když se stal vychovatelem v rodině generálního rady anglo-rakouské banky Schlesingra. Vychovával jeho dva syny. Mohl ze svých příjmů podporovat na studiích i svého mladšího bratra Ludvíka. Vždy měl ještě tolik volného času, že se mohl stát předsedou Akademického

24 Chudý chlapec, který se proslavil

spolku, oživit jej a organisovat přednášky jeho členů pro české dělníky v jednotlivých vídeňských čtvrtích.

Roku 1876 vykonal Tomáš Masaryk rychle za sebou obě přísné zkoušky a 10. března 1876 se stal doktorem filosofie. Tím měl nejdůležitější část života za sebou — přípravu do praktického života.

PROFESOREM

ODCHOD Z VÍDNĚ.

Masaryk nechtěl být profesorem. Už tím profesorem byl, a ještě vždy byl ochoten chopit se povolání, které by mu zaručovalo, aby byl na všechny strany svobodný a nezávislý, aby mu okolnosti nepřikazovaly, čemu se má podrobit, aby nějací představení nebděli nad jeho přesvědčením a konáním.

Tomáš Masaryk byl už svůj, když nabyl doktorátu. Byl vůbec muž tak nevšední a zejména v našich tehdejších poměrech.

Prošel dvakrát nebezpečným prostředím, chudobou a blahobytem. Chudoba a nouze, kterou prožil na počátku studií v Brně a na kterou viděl z chudé ševcovské rodiny Kmentovy, nezanechala v něm stop. Bývá často, že mladší lidé zahořknou a nasytí se nenávistí ke společnosti, že dokonce uváznou ve sprostém smýšlení. Kdežto zase blahobyť s bohatstvím, do něhož mladý člověk zapadne, mívají jiná svůdná vlákna; někdy touhu po lesku a penězích, která je v mladých letech schopna udusit zárodky krásného idealismu mládí, jindy žádost lehkého života, odpor k pravidelnému, nudnému zaměstnání. Jestliže Masaryk unikl v Brně sprostotě a ve Vídni lehkému životu, musíme předpokládat, že byl vyrovnaná hlava.

Vídeňské prostředí bylo obzvláště nebezpečné. Vídeň byla městem požívačným, veselým, lehkomyšlným, městem s chatrnou mravní pověstí, městem valčíků, veselých fiakristů a světoznámé „Gemutlichkeit“, což znamenalo směs dobráckosti s neomaleností. V takovém rozmařilém prostředí se mladý člověk odvrací snadno od studia, aby raději vyhledával skvělou společnost a místnosti se zábavou a hudbou.

Leč Tomáš Masaryk zůstal věren pilnému studiu i zásadám spořádaného, ukázněného života. Škola nemá být a nemusí být snadná, ale v Rakousku byla protivná. Masaryk uprchl od studia latiny a řečtiny, které ho měly vést k profesuře na gymnasiu, a věnoval se výhradně filosofii. Splnil své rozhodnutí, které udělal již roku 1866.

Ve společenském chování získal nepochybně mnoho v rodině policejního presidenta Le Monniera, a rada Schlesinger věděl asi, proč povolal Masaryka za vychovatele svých dvou synů.

28 Chudý chlapec, který se proslavil

V tomto věku je nanejvýš důležité, co mladý muž dělá, když nic nedělá, to jest když odpočívá od studování a má pro sebe několik hodin prázdného času.

Tomáš Masaryk věnoval své volné chvíle českému Akademickému spolku. Ve Vídni studovalo na vysokých školách odedávna mnoho mladíků z Čech, z Moravy i ze Slovenska. Tito studenti si založili roku 1870 Akademický spolek, aby měli středisko na cizí půdě. Německá Vídeň byla pro ně nejen nevlídnou cizinou, nýbrž cizinou, nadýmající se povýšeností německé kultury nad Čechy a Slovany vůbec, urážející národní city naší mládeže a opovrhující její řečí a jejími ideály. Masaryk chodil do Akademického spolku mezi své krajany, když byl ještě gymnasistou. Jako universitní posluchač byl řádným členem tohoto spolku a přidal ke svému křestnému vlastenecké jméno Vlastimil.

V letech 1874 až 1875 byl Tomáš Masaryk zvolen za předsedu Akademického spolku a vlil do něho nového ducha. Zorganisoval členy několika odborů, aby se rozdělili o práci jak pro své osobní vzdělání mimo školu, tak pro práci mimo spolek. Studenti z moravského Slovácka utvořili pěvecký kroužek a Masaryk zpíval horlivě s nimi. Akademický spolek vykonal roku 1874 z Masarykova podnětu pěknou oslavu Jana Kollára, slavného pěvce Slávy dcery. Masaryk sám měl v odboru řečnicko-literárním po tři večery přednášku o dějinách filosofie a o filosofii Hartmannově. (Hartmann byl německý filosof hlásající německou brutalitu proti Slovanům, zvláště radil vyhubit Poláky.) A hned zase spolek pronajímal k svým místnostem ještě jeden pokoj pro studovnu. Bohatší členové a ti, kteří měli dobré příjmy z kondic (ze soukromého vyučování), platili nájemné z této studovny. Takto šlo o studentskou svépomoc.

Masaryk také navrhl, aby čeští studenti ve Vídni byli zprostředkovateli mezi českým dělným lidem a českou inteligencí. Českých dělníků pracovalo ve Vídni na tisíce, ale nikdo se nestaral o jejich duševní život. Čilejší členové Akademického spolku se tedy rozcházeli po vídeňských okresích mezi dělníky a přednášeli jim. Přednášeli také ve spolkových místnostech i v sále Slovanské besedy, která byla střediskem slovanské inteligence. Masaryk sám přednášel o sebevraždě, o záhadě, která ho již tenkrát zajímala.

Dvě příhody dávají nám možnost nahlédnout do nitra Tomáše Vlastimila Masaryka v letech 1875 a 1876. První: Jako kandidát filosofie se hlásil k přísným doktorským zkouškám a ve své žádosti vypsál 25. srpna 1875 dosavadní běh svého života. Je to vlastně malý spis. Zachoval se v ministerstvu kultu a vyučování ve Vídni. Masaryk podal universitě své vyznání o víře i vědě, o ethice

a filosofii. Prohlásil, že chce kráčet životem s heslem: Nic není veliké, co není pravdivé.

Druhá: Když byl Masaryk 10. března 1876 povýšen na doktora filosofie, rozcházel se on i jeho přátelé z university. Byli to Čechové a jeden Němec. Kruh Masarykových přátel nebyl veliký ani v té době, ani v pozdějších letech. Vyběračnost v přátelství je vzácné umění, má-li to být kruh stejně smýšlejících a důvěrných přátel. Tenkrát (30. června 1876) rozepsal Masaryk svému kroužku toto pozvání:

„Dne 9. července, v neděli, raďte se dostavití jistotně, nebude-li pršet, do Dombachu k Všetečkovi; bude-li déšť, tedy ku Gause Johanisgasse (sem asi k sedmé hodině odpoledne). Zarazíme onen spolek, že se po několika letech na jistém místě shledáme. Posud jsem já, Weigner, Všetečka, Hájek, Herbert, Drnjač, můj bratr a můj schovanec. V této věci není výmluvy...!“ Naznačeného dne se všichni (až na Herberta) sešli a vyletěli si do Hollanderdorflu, kde se Masaryk teprve rozhovořil o účelu chystaného spolku. Hlavním cílem jeho je, aby každý konal ve světě dobro a mohl, až se kroužek zase jednou sejde, povědět ostatním, co vykonal dobrého a záslužného ve prospěch vlastního národa a tím i lidstva. Proto dostal každý člen od Masaryka lístek (všichni si je navzájem vyměnili) tohoto znění:

„Zavazuji se zavítati dne 1. září 1890 o dvanácté hodině na místo, jež bylo určeno ode mne a mých přátel, a sice do university ve Vídni. Chci pak vylíčiti přátelům své žití a hlavně dáti zprávu o tom, pokud jsem v svém jednání, působení a snažení učinil zadosť našemu heslu Knowledge is power! (V ě d ě n í j e m o c!) a Pravdouk právu! Smrt a nemoc mne zprošťují tohoto závazku.“

Šest přítomných dalo slib, tři nepřítomní měli dát své podpisy dodatečně.

Zdá se mi, že by se našlo málo mužů toho věku, aby vstupovali do života tak národně uvědomělí a tak prodchnuti vzácnými zásadami, jako byl dr Tomáš Vlastimil Masaryk. Zdali se onen kruh přátel roku 1890 sešel, nevíme. Víme však, že zakladatel jeho dostal svému slibu a svým zásadám do posledního písmene. O prázdninách roku 1876 cestovali Masaryk se svým žákem po Itálii a školní rok 1877 prožili na universitě v Lipsku. Tam se Masaryk také zasnoubil s americkou slečnou Charlottou Garriguovou z Brooklyna. Roku 1878 pracoval ve Vídni a z jara si zajel pro nevěstu do Ameriky. Připraviv si vážný filosofický spis, habilitoval se roku 1879 jako docent na universitě ve Vídni. Odtud byl

30 Chudý chlapec, který se proslavil

povolán na podzim 1882 na českou universitu do Prahy a stal se tím, čím být nechtěl — profesorem.

NA UNIVERSITĚ V PRAZE

Pražská universita byla založena roku 1348 českým králem Karlem I. (jakožto císař římské říše byl Karlem IV.). Byla to první universita ve střední Evropě. Italové a Francouzové měli university už dávno. Jako tyto university, byla i pražská universita latinská, neboť tehdy byla latina řečí učených lidí. Král Karel chtěl, aby v jeho říši byl stůl věd pro vědychtivou mládež prostřen doma, takže by se Čechové již nemusili uchýlovat do cizích zemí pro vzdělání.

Teprve habsburský císař Josef II. zavedl na pražskou universitu vyučovací řeč německou. Latina, řeč mrtvá, nedostačovala tenkrát pokroku věd, kdežto němčina byla v Čechách ne sice řečí národní, ale aspoň řečí živou. Češtinu na vysoké školy uvést nemohl, protože česká řeč byla od bělohorské bitvy v úpadku. Byla jen jazykem selského a maloměstského lidu. Jezovitské školství vypudilo český jazyk ze škol, neboť to byl v očích jezovitů a všech církevních mocností jazyk kacířský.

Od roku 1848 přednášely se veškeré vědy na universitě i českým jazykem, ústav byl dvojjazyčný, ale s velkou převahou německých profesorů, kteří rozhodovali o tom, kdo má být přijat mezi profesory. Němci prohlašovali universitu za ústav německý a za svou državu.

Touto državou zůstávala dlouho, ač Němců byla v zemi menšina, kdežto česká národnost spěla od konce osmnáctého století krásným způsobem ke svému rozvoji, uměleckému i vědeckému.

Teprve roku 1882 došlo k úplnému rozdělení pražské university na dvě, na českou a německou, když si čeští poslanci vynutili na říšském parlamentě ve Vídni nový zákon o universitě. A tu nastala národu starost, jak obsadit stolice všech věd, jež se přednášejí na vysokých školách.

Zrak povolaných činitelů padl také na Masaryka. Právem. Doktor a docent filosofie, ač začal přednášet ve Vídni, upozornil na sebe několika českými studii. (Kromě spisu Sebevražda, jež musil napsat z povinnosti, když chtěl být profesorem na německém ústavě, německy, psal Masaryk téměř všecko ostatní česky.) Roku 1882 měl Masaryk už vědeckou pověst, zejména spis Sebevražda způsobil veliký dojem v učeném světě. Jak byl vážen také osobně, o tom dal svědectví jeden z jeho starých vídeňských profesorů, profesor Zimmermann.

32 Chudý chlapec, který se proslavil

Psal do Prahy komisi, která zkoumala vědeckou práci Masarykovu, aby mohla žádat na ministru školství schválení nového profesora do Prahy, toto: „Znám dr. Masaryka již mnoho let, posuzoval jsem úředně jeho doktorskou disertaci o Platonově učení o duši i jeho habilitační spis Sebevražda jako hromadný sociální jev přítomnosti a pozoroval jsem jeho akademickou činnost z největší blízkosti.

Masaryk si prorazil cestu k studiím z nejtěžších poměrů a z nejnuznějšího postavení pevnou vytrvalostí a vzácně silnou povahou a zjednal si kromě obsáhlých jazykových znalostí všeobecné vzdělání klasické, matematické i přírodovědecké. Jako docent nabyl rychle vlivu na zdejší poměry velmi pozoruhodného. Posluchači navštěvovali zvláště rádi jeho debataní cvičení a rozhovory. Jeho charakter budí největší úctu rozvahou a pevností a má všechny vlastnosti, jež nutně musí mít představitel vědy, jako je filosofie.

Přeji tomuto dokonalému muži upřímně, aby nabyl konečně dosažením profesury zajištěného postavení a mohl zanechat soukromého vyučování, kterým je nucen vydělávat si živobytí, a myslím, že bych nové universitě, jež má zahájit činnost v mém rodném městě, nemohl navrhnout pro druhou stolicí filosofie, v jejím vlastním zájmu jako vysoké školy, které jde o čest, nikoho vhodnějšího a vědecky i charakterově lepšího než jeho, jenž je mimo to v plné životní síle a v rozkvětu svých snah.“

Čeho se dotýkal profesor Zimmermann zmínkou, že dr Masaryk sháněl těžce živobytí, to víme z mnohých stran od tehdejších Masarykových přátel. Je třeba o tom promluvit.

Masaryk se zasnoubil s Charlottou Garriguovou v Lipsku roku 1877. Láska mezi nimi se vyvinula, když četli společně Byrona, spis Johna Stuarta Milla O poddanství žen a Buckleovy Dějiny civilisace v Anglii. Slečna Charlotta vystudovala předtím v Lipsku konservatoř hudby a do Lipska přijela roku 1877 jen na návštěvu. Masaryk se chtěl habilitovat na docenta filosofie už v Lipsku, ale nemoc mu zabránila. Skočil totiž do řeky pro tonoucí paní, zachránil ji, ale sám se nastudil a delší dobu stonal. Na podzim se snoubenci rozešli. Slečna Charlotta se vrátila domů do Spojených států a Masaryk spěchal do Vídně, aby se tam připravil na universitu. Přípravy však opětně přerušil.

Masaryk žil tehdy v levném bytě o jednom pokoji v Leopoldské čtvrti a přijal místo na gymnasiu s platem šedesát zlatých měsíčně. Učil latině a řečtině. Ale učil jen prvého půl roku. Pro letní semestr se místa vzdal. Dílem, aby se mohl věnovat filosofii, dílem, že se mu středoškolské vzdělání znechutilo. Vadilo mu

profesorské velikášství vůči studentům a na druhé straně úzkoprsost a šablona v celém vedení žactva. On sám učil žáky svobodněji a byl od žactva milován. Místo gymnasiijního učení dával raději posluchačům universitní filosofické kursy. Ale i ty náhle přerušil. Masaryk totiž dostal z Brooklyna dopis, že jeho nevěsta utrpěla úraz pádem z vozu. Nechal všeho a na loď do Ameriky. Přestál nebezpečnou plavbu, neboť na chatrné lodi praskl kotel s pitnou vodou, voda zalila kabiny a lodi hrozila zkáza. Vyvázla však šťastně. Svou nevěstu našel Masaryk již mimo nebezpečí. Svatbu slavili 15. března 1878. Mladí manželé přijeli do Vídně a zařídili se co nejskromněji.

K Masarykovu sňatku se připojují dvě veselé příhody. Ve Vídni se myslilo, že si Masaryk přivezl dolarovou princeznu. Dva ředitelé bank vyhledali Masaryka, aby mu nabídli opatrovat věno paní Masarykové.

A v Kloboukách na Moravě, kam mladí manželé přijeli k mužovým rodičům na prázdniny, prosil jeden sedlák Masaryka, aby se směl podívat na jeho paní, poněvadž ještě nikdy neviděl černošku.

Zatím o dolarech nebylo řeči. Otec paní Masarykové byl sice zámožný muž, neboť byl ředitelem velké pojišťovny, ale dcera po americkém způsobu věna nedostala. O živobytí se měl starat muž.

Mladí manželé se ubytovali v dosavadním Masarykově bytě a žili prostě, jak se dalo. Pro počátek neměli ani služky. Aby se mohl Masaryk konečně věnovat habilitační práci, zapůjčil mu německý přítel pět tisíc zlatých.

Dne 14. listopadu 1878 předložil Masaryk filosofické fakultě spis Sebevražda, spis byl schválen a Masaryk směl přednášet na universitě jako soukromý docent. Totiž bezplatně.

Zatím však se Masarykovům narodila roku 1879 dcera a roku 1880 syn. Bylo tedy nutno ohlížet se po bezpečném zaopatření.

A tak se dostal roku 1882 do Prahy. Psal se tehdy Tomáš Garrigue Masaryk, neboť připojil k svému jménu jméno své choti jakožto své spolupracovnice. Paní Masaryková se učila od muže a jeho přátel česky a účastnila se i učených hovorů, k nimž docházeli do bytu Masarykových první Masarykovi posluchači.

Sotva začal Masaryk přednášet na české universitě v Praze, strhoval k sobě živou pozornost. Všecko jeho učitelské počínání bylo nové, bylo jiné nežli dosavadní vychozené cesty starých profesorů.

JAK ZAČAL V PRAZE PRACOVAT

Nebylo nahodilé, čím profesor Masaryk začal v Praze své přednášky. Vystoupil proti skepsi, proti pochybovačnosti, jež činí život podmračeným, nespokojeným a nedůvěřivým. Když nemáme, podle Masarykova učení, možnosti poznávat svět, pak je náš život nahodilý, mlhavý, a nevíme co s ním.

Již z Vídně si Masaryk povšiml, že mezi učenými Čechy nalézá oblibu filosofie pochmurného německého filosofa Arthura Schopenhauera. Otcem všeho pochybování nebyl Schopenhauer, nýbrž anglický filosof David Hume z osmnáctého století; jeho názory přejímali mnozí Němci a Schopenhauer se zvláště líbil, protože byl muž duchaplný a vtipný.

Masaryk přednesl námitky proti skepsi a vědeckými důvody odvracel své posluchače od nedůvěry v lidský rozum. Vštěpoval jim světlý a radostný názor na život. Ten lidský rozum, ač slabý, má přec značnou jistotu poznání, které budí důvěru v život. A proto člověk má veslo, kterým může řídit svou životní lodičku.

Nejvýznačnější přednášky profesora Masaryka každého roku v zimním období se jmenovaly Praktická filosofie. Poněvadž na tyto přednášky chodili nejen filosofové, nýbrž i právníci, posluchárna v Klementinu brzo nestačila. Praktická filosofie: Masaryk mluvil k posluchačům jako k mladým mužům, ne jako k chlapcům. A přednášel, jak se říká, z plnosti života. Doprovázel život člověka od narození k dospělosti, mluvil o manželství a rodině, o veřejných zájmech občanů, o náboženství a mravech, o organizaci lidstva. A poněvadž se k těmto otázkám přirozeně hodily události dne, kterých bylo možno užívat za příklady a doklady, visela zvědavá a vědychtivá mládež na učitelových rtech. Masaryk se nebál mluvit o časových věcech, dosud ze školy vylučovaných, o choulostivých mravních otázkách právě tak jako o otázkách politických. To bylo všecko nové.

Masaryk byl učitel především pravdivý. Nepřipravoval si vzletné řeči, někdy si teprve před žáky rovnal své myšlenky a tím nutil posluchače, aby spolupracovali s ním. Jindy přímo vyzýval posluchače, aby se pokusili sami řešit těžké a sporné záhady. Netvářil se nikdy neomylným a jako by sám už znal pravdy celého světa.

36 Chudý chlapec, který se proslavil

— Já bych rád, říkal, abyste nic nepřijímali slepě, nýbrž abyste studovali a dělali si samostatný úsudek. Takové výroky zvyšovaly sebevědomí mladých lidí. Žáci dávali také Masarykovi otázky, když jim boural zamilované myšlenky a ukazoval jejich mylnost. A klidně snesl otázky, ba žádal dokonce, aby se posluchači přeli a posuzovali navzájem, neboť srovnáváním protichůdných mínění učíme se chápat věci a nalézt pravdu. Snesl i nejasné a hloupé názory.

Jediný člověk však byl Masarykovi vždy protivný a nesnesitelný, a to byl člověk lhotejný, indiferentní. Nechť je to protivné a nechť i šílené, co si lidé myslí: lhotejný člověk, jehož nezajímá ani dobro, ani zlo, to je hnijící mrtvola, bezduchý tvor, který nikdy neprospěje lidské společnosti. Masaryk chtěl vidět kolem sebe živé duše, byť hledající a zatím chybující.

Posluchači vycitovali, že mají před sebou muže duchovního, ne světského, učitele a vědce s vědomím odpovědnosti, ne profesora, který učí jen tomu, čemu se sám naučil. Někteří posluchači si arci zapisovali přednášky jen proto, aby uměli ke zkoušce. Většina však byla těch, pro něž Masarykovy přednášky znamenaly převrat na celý život.

Masarykova řeč byla mocným nárazem na kolísavé srdce a neprobuzený rozum, radou i podnětem k životodárné práci: poznávat své povolání, hledat víru v božský původ člověka a jeho poslání; útokem na dosavadní lhotejnost k velikým záhadám života a k tajemství světových dějin. Měl bych říci místo Masarykova řeč, že sám pohled na mluvícího působil. Neboť přednášeje, mluvil mladý profesor často jakoby k sobě, byl pohroužen v sebe, jako by se zpovídal ze svých myšlenek a zapomínal, že má před sebou posluchače. Bývalo to víc nežli přednášky, a to víc vábilo mladé lidi. Odcházeli, a buď se sráželi v debatách už v nádvoří university, anebo se nejeden choulil o samotě, v koutku svého příbytku do myšlenek, jež slyšel ponejprv v životě. Jeden z Masarykových žáků napsal ve svých vzpomínkách:

„Masaryk je právě nejenom učenec a profesor, on je i umělec a pedagog, který stojí na výši své doby a je si vědom svého velikého a těžkého úkolu: formovat lidi a jejich duši. Vidí život v celé jeho plnosti, složitosti a tíži, a proto mu filosofie nebyla jen školním předmětem, nýbrž výrazem a klíčem života, život sám.“ Z Klementina se pověst o tomto novém profesoru roznesla brzo. Dávali se potom zapsat na jeho přednášky i studenti z lékařské fakulty, přidávali si semestr studenti, kteří už měli být hotovi s povinnými universitními předměty, přicházeli také z techniky takoví studenti, kteří brali své

vzdělání doopravdy. Mluvílo se o Masarykovi v studentských spolcích, ba v celé Praze. Doprovázel jsem někdy profesora Masaryka z jeho bytu na Královských Vinohradech do školy nebo do Prahy. Věru, takového profesora jsem já na universitě neměl. O prázdninách jezdil z Prahy na Moravu s rybářským náčiním do Dyje, byl také střelec. A v Praze on — universitní profesor! — chodil do pražského Sokola a cvičil v družstvu mladých lidí. Vypadal spíše ještě jako bujarý student, mladý, pružný, elegantní. Byl krásný člověk. Jdeš s ním po ulici, rozmlouváme o českých dějinách, o krásném písemnictví — tu najednou příkop napříč ulice ... vyhledáváš přechod, a universitní profesor hup přes příkop. A ty zůstaneš proti němu pozadu jako starý podagrista! Profesor filosofie — a skákat přes příkop! Málo lidí jsem slyšel v životě smávat se tak upřímně, jak se smával on. Koho vyzval na procházku, toho pořádně prohnal. Bývalo mu hračkou se projít ostrým, dlouhým, vláčným krokem velkou oklikou kolem poloviny Prahy. A při tom se střídaly vážné hovory s žerty — inu, pořád člověk a žádný profesor.

Kdyby měl aspoň nějakou slabost jako my. Ale Masaryk přestal od své návštěvy u Lva Nikolajeviče Tolstého roku 1887 a 1888 pít víno (zásobu, kterou měl ve sklepe, daroval mně), nekouřil, nehrál v karty, nechodil do hospody — vždy jen doma při psacím stole nebo na čerstvém vzduchu.

Sotva se poohlédl po pražské universitě, poznal Masaryk četné vady jak při profesorech, tak při posluchačích a vůbec v celé školské soustavě. Poznat a podle toho jednat, to bylo u Masaryka pravidlem; dal se do díla „an cvaj“, jak říkal.

Proto založil již roku 1883 vědecký měsíčník Athenaeum a našel si kruh spolupracovníků mezi svými kolegy, a to ze všech čtyř universitních fakult i z techniky. Sám byl vrchním redaktorem. V tomto časopise se měly stopovat pokroky vědy v cizích zemích, aby naše mladá universita (jakožto ryze česká byla mladá) držela s nimi krok. V tomto časopise se mělo zjišťovat, co máme doposud vědecky dobrého a cenného po starších učeneckých pokoleních, a mělo se přísně kritizovat, co vycházelo nového. Tato kritická práce byla při maličkém kruhu naší vědy, při jediné universitě nebezpečná; Masaryk sám předvídal, že v tomto kruhu budou lidé, kteří nebudou mít dost mravní síly, aby přijímali kritiku, ať byla pronesena v nejčistším úmyslu, totiž v úmyslu prospět vědecké úrovni. Athenaeum působilo zdravě a mravně, ač ovšem se stalo postrachem pro ty, kdo bývali v dřívější době nezaslouženě uctíváni. Athenaeum bylo pro profesory a vědce.

38 Chudý chlapec, který se proslavil

Pro studenty vykonal Masaryk jinou práci. Měli jsme českou vysokou školu, české studenty, ale neměli jsme pro ně českých knih. Mladý člověk, jenž opustí střední školu, má se pojednou věnovat odbornému studiu o vědecké práci. Stojí jako před velikou horou, kterou se má prokousat. Neví, kde a jak začít.

Profesor Masaryk naléhal proto na své kolegy, aby každý pomohl kandidátům vědy ve svém oboru, sám pak pro své posluchače sepsal a vydal roku 1885 *Základy konkrétní logiky, třídění a soustava věd*. Kniha přinášela pokus o jednotnou a přirozenou soustavu věd, aby si student a odborný filosof vyhledal, kde začít, jak se poučit o jednotlivých vědách a jakou metodou pracují. Kniha byla mladému člověku orientací a průvodcem, jako když si najdete průvodce ve velikém městě, plném babylonského zmatku, hluku ulic a křižovatek.

Profesora Masaryka však bylo vidět i mimo universitu a vědecký svět. Dal svým kolegům příklad, jak možno rozšířit jejich působení také do tak zvaných širších kruhů.

Z universitních oken nelze mluvit do ulic. Byly však a jsou spolky, jichž možno použít k šíření užitečných vědomostí. Masaryk použil už roku 1882 pozvání studentského spolku, aby promluvil o Blaise Pascalovi, což byla jeho první přednáška o náboženských věcech vůbec, s odkazem na naši českou náboženskou minulost. Roku 1884 přednášel v tak zvaném Americkém kruhu dam, jak se mají číst básnická díla (O studiu děl básnických), aby v nich čtenář našel poučení i povznesení.

Roku 1885 vnesl profesor Masaryk do veřejnosti požadavky české vědy, nemá-li zakrňt na jednom středisku. Potřebujeme druhé university, hlásal, potřebujeme Akademie věd a neobejdeme se bez nového Naučného slovníku, neboť Riegrův naučný slovník byl už předstižen světovým pokrokem. Z té doby se ujalo okřídlené Masarykovo slovo:

— Máme-li míti universitu jednu, potřebujeme dvě.

ČEMU UČIL

Profesor Masaryk učil posluchače filosofie, kteří se připravovali k učitelskému stavu na středních školách. Všichni posluchači filosofické fakulty, ať chtějí být dějepisci, filology, přírodovědci, matematiky a fyziky, pedagogy a tak dále, musejí mít také filosofické vzdělání. Masaryk však učil i právníky, neboť všichni posluchači práv měli předepsáno učit se praktické filosofii. Masarykovy přednášky o praktické filosofii byly pro posluchače obou fakult nejzajímavější a Masaryk, jak se zdá, dal si na nich obzvláště záležet.

O čem tedy přednášel profesor Masaryk? Jeho pozornost vábil skutečný život, méně ho vábilo hloubání o nadsmyslných věcech. Byli to tedy člověk, rodina, národ, lidstvo, o nichž přemýšlel a přednášel. Není žádného předpisu, čím se má a smí filosof obírat. Celý svět je mu otevřen, v té říši je svrchovaným pánem. Poněvadž se však profesor Masaryk zabral kromě všeobecné filosofie do jedné určité vědy, do sociologie čili nauky o společnosti, pohyboval se v tom oboru nejraději. Ale když přemýšlel o člověku, o rodině, o národu a o lidstvu, tu se mu právě hodilo přibírat všechny všeobecné soustavy filosofické, aby jich užil k ověřování při svém vlastním předmětu.

Posledním cílem našeho myšlení, myšlení nás všech, byť bychom nebyli filosofové a profesory filosofie, je, abychom si utvořili ze všech světových názorů a mínění své osobní přesvědčení, svůj osobní názor o světě. Můžeme znát všechnu filosofii od řeckých mudrců Aristotela a Platona přes středověké filosofové Tomáše Aquinského, Duns Scota a Bacona až po Kanta, Hegela a třeba i Nietzscheho, nic nám to není pro život platno, jestliže jsme si neutvořili z poučení minulosti a ze své vlastní zkušenosti vlastní přesvědčení o životě. A především k tomu vedl profesor Masaryk jinochy vysokých škol. Každý člověk musí mít nějakou životní filosofii. Každá osoba má své naléhavé potřeby. V každé době žádají lidé být poučeni o poměrech, které je obtěžují a v nichž si nevědí rady. Z takových potřeb vznikají náboženské otázky a filosofické soustavy. Víme, co předcházelo v životě Izraele, když přišel Kristus, aby svým učením o Bohu a lásce k bližnímu vytrhl Židovstvo z farizejského náboženského učení, jež ztrnulo na liteře, a z očekávání Mesiáše, to jest politického spasitele, jenž osvobodí Židovstvo od římského panství. Víme, proč vznikla v českém národě v patnáctém století

40 Chudý chlapec, který se proslavil

horoucí snaha, aby lidský život byl napraven od církevní zkaženosti — doba od Miliče po Husa. Známe dobře dobu, která vnutila německému filosofu Kantovi, aby uvažoval o tom, co je člověk schopen poznat svým rozumem a co ne. Studium českých dějin donutilo Františka Palackého, aby pátral a shledával, jaký smysl mají české dějiny, kam má národ směřovat a jakých zásad se držet. Karel Havlíček se mučil otázkou, jaké vyrovnání najít mezi naší kacířskou minulostí a římskou přítomností.

Masaryka strhovalo v osmdesátých letech k přemýšlení postavení našeho národa v Rakousku a v Evropě. Říkáme, že ho zajímal osud, problém malého národa. Byl to předmět stejně důstojný filosofa, jako palčivý pro celý národ. Nebyl to předmět lehčí nežli pokračovat ve filosofii á la Kant, Hegel, Spencer, Comte a jak se jmenovali přední filosofové předchozí doby. Životní potřeby byly bližší a naléhavější.

A tu bylo studentům nápadné, jak je profesor Masaryk překvapoval uprostřed praktické filosofie myšlenkami, kterých nebylo v našem veřejném životě dávno slyšet. Masaryk kladl příliš často důraz na náboženství a mravnost.

Náboženství, tak asi slyšeli, dodává člověku útěchy ve všech okolnostech života vírou v Boha a v nesmrtelnost duše; dodává mu naděje ve všech protivenstvích; a posiluje jeho lásku k lidstvu. Proto bývá nábožný člověk za všech okolností života veselý. Jeho víra, jeho přesvědčení a jeho jistota ho poutá nejen k nebi, nýbrž zároveň k zemi, k životu.

Česká otázka, slyšeli jindy, je otázka náboženská.

Jak to? — divili se.

A profesor Masaryk vykládal:

Český národ měl náboženské poslání mezi národy. Vstoupil do světových dějin tím, že na sebe vzal úkol promyslet křesťanství a odevzdat křesťanství očištěné od lidských přídavků všem národům. Náboženství nebylo Husovou soukromou věcí, český národ vzal jako celek Husovu myšlenku za svou a podnikl za ni boj na život a na smrt. Český národ promýšlel několik století náboženskou otázku a vypracoval, podle slov Palackého, až dosud nejkrásnější křesťanskou církev — Jednotu bratrskou. My máme pokračovat: navázat na dobu své minulosti, ale nezapírat pokrok naší doby. I náboženství se vyvíjí. Nemůžeme se vrátit k husitství a k bratrství do patnáctého nebo šestnáctého století, ale máme v jejich duchu hledat lepší učení náboženství a vyšší mravní pravidla pro svůj život. Naše reformace je pořád živá.

To byla řeč, kterou Masaryk uprostřed národa nábožensky již dlouho lhostejného a církevně matrikovaného přímo křísil náboženské myšlení a úctu k reformaci.

A slýchalo se v jeho přednáškách poučení:

Náboženství má být základem mravnosti. Sama mravnost není náboženstvím a náboženství není mravností. Náboženství vzniká z poměru člověka k celému světu a předně k Bohu. Mravnost je poměr člověka k člověku; potřebujeme mravnosti ve svém styku s bližšími. Ježíš mluví jasně o lásce k bližnímu a učí milovat i nepřátele. Historie nás naučila, že této účinné lásky bylo v církvi nadmíru skrovně a je pořád poskrovnu. Ježíš nám dal vzor, že lze milovat nepřítel. Tolstoj také hlásá lásku k nepříteli a myslí, že člověk může milovat svého bližního, teprve když miluje nepřítel. Já pravím: Milovat nepřítel je možno. Já bych proti tomu nechtěl mluvit. Ale sám se držím pravidla, že máme být k nepříteli spravedliví! Nedovedeme-li milovat nepřítel, pak nelžeme sobě a jiným, že ho milujeme.

Ale když náboženství, tedy jaké?

Masaryk se ocital často mimo církev, spíše nad církvemi. Osvojil si Husovo pravidlo, pravidlo nejen pravdy, nýbrž i pokroku. Hus vyznal:

„Od počátku svého studia jsem si obral za pravidlo, že upouštím rád a pokorně od svého v mínění, kolikrátkoli bych našel lepší poučení v kterémkoli oboru; neboť vím, že co víme, je pramalá část proti tomu, co nevíme.“

Vzdělání a mravnost jsou podmínky pro zlepšení charakteru národa.

Všichni jsme povinni k tomu pracovat. Vzdělaný národ je ten, v němž nejsou vzdělání jen jednotlivci, nýbrž ten, v němž není analfabetů, neboť osvětou nabývá člověk sebevědomí a dospívá k tomu, že chce dobrovolně řídit svůj život. Mravný národ je ten, jenž má v nenávisti zlo a miluje dobro, pravdu a právo. Mravnost je zdravím národa. A národ nesmí mít dvojí měřítko pro mravní zásady, aby bohatým a mocným odpouštěl to, co odsuzuje při obyčejných lidech. Mravnost prodává všechny věci za stejnou cenu. Lidé bývají tak slabí, že připouštějí nemravnosti u vynikajících lidí, jako byl Goethe nebo Napoleon, jako jsou snad i jeho národní vůdci.

Masaryk zavrhoval výrok francouzského Voltaira o náboženství, podle něhož on, Voltaire, náboženství nepotřebuje, ale potřebuje je Voltairův krejčí, aby ho neokradl.

Co není dobré pro mne, říkal Masaryk, není dobré ani pro lid.

42 Chudý chlapec, který se proslavil

A právě tak zavrhoval Masaryk mravní výjimky pro velké lidi; potřebuje-li lid mravnost, potřebuje ji také Napoleon i Goethe i český spisovatel a poslanec.

Škola byla nevhodnějším místem, aby profesor mluvil hned mladým lidem do duše. A mluvil:

Když student chce pracovat pro národ, udělá nejlíp, když bude pracovat pro sebe, to jest, bude-li studovat, aby se svědomitě připravil pro své povolání. Netřeba si lámat hlavu, čím prospěješ národu; jestliže studuješ lékařství, prospěješ národu nejlépe, budeš-li dobrým a svědomitým lékařem. Ty zase prospěješ národu, budeš-li dobrým a svědomitým učitelem. Říkat o někom, že je vlastenec nebo dobrý Čech, nemá smyslu, není-li ten muž dobrým člověkem ve svém povolání. Vlastenectví samo nedává pro život žádných pravidel, na kterých bychom žili a pracovali. Prosté pravidlo Nelži! poučuje tisíckrát víc než všechny řeči o vlasti a národu.

Jen ať si nikdo nemyslí, že se profesor Masaryk mazlil se svými posluchači, aby si získal jejich přízeň. Býval přísný a ve své pravdivosti raději nelítostný než hladivý.

Právnický, medik, technik, filosof a tak dále, pravil na příklad Masaryk, byl politicky činný. Jezdil po zemi a agitoval. Podařilo se mu ve Zlámané, Křivé a Malé Lhotě získat pro svou myšlenku sto lidí, voličů nevoličů — stojí to za to? Jsou ti lidé skutečně získáni té jeho myšlence trvale, ne toliko na chvílku? Pochybuju. Ale nepochybuju, že by byl týž akademik získal té své myšlence všechny ty tři Lhoty a celé, úplně a trvale, kdyby byl napřed pilně studoval a přitom se všeobecně a politicky vzdělával, dobře vykonal zkoušky a usadil se v některé té Lhotě jako lékař a působil jako svědomitý občan. A teď ještě počítejme: Náš akademik při své agitační činnosti ztratil rok, dva, tři, čtyři — nakonec poznává, že musí složit zkoušky, musí začínat znovu a znovu, ale jde to těžko, velmi těžko... Jeho kolega a přítel, který s ním tak neagitoval, ale pilně studoval, je dnes již koncipistou nebo lékařem a pracuje pro své i pro jeho myšlenky.

Profesor Masaryk nezakazoval studentům, aby se zabývali politikou. Zakazovat něco, co se nedá zakázat, by bylo pošetilé. Mládež se politikou zabývat bude, ale jak! Tak, jak se na mladého inteligenta sluší. Studovat politické knihy, pozorovat politické strany, jednání ve sněmovnách a tak dále, aby mohl kriticky poznávat zásadu i taktiku. V politické straně může být student

hospitantem. Jak mladý muž studuje svou vědu, tak má studovat i politiku, aby rozeznával pravdu od lži a zlato od pozlátka.

Nade všechno platí, učil Masaryk, pracovat. Teprve prací se stávám člověkem, charakterem, stávám se samostatným. Nepracující člověk není samostatný. Také nepracující národ není samostatný. Bez práce nemáme nikdy dostatek důvěry v sebe. Teprve prací poznáváme svoji sílu. Práce je sebepoznávání. Kdo nepracuje, je člověk pověřivý, žebrák, tulák, čekající zázraky; chce žít zázrakem. A poněvadž bez práce žít nelze, nezbyvá než ztročit druhého. Proto se prací zhošťujeme vrozené násilnosti. Láska k bližnímu je práce. Láska je práce ...

Když však máme pracovat, pamatujme na to, že většina lidí se chce raději rozčilovat, nežli pracovat. Skutečná práce je malá, všední, a skutečným pracovníkem je ten, kdo dovede dělat věci malé, všední, nudné. Chceme být reky. Ty veliké hrdinské činy bývají obyčejně jen ve fantasii. Lidé obětují raději život, než aby pracovali. Skutečně moderní člověk je pracovník, dělník. My jsme ještě romantikové. Toho romantismu má v sobě každý dost. Čin, ne práce. Leč kolik je těch jenerálů a reků a kolika lidem se podaří veliký čin? Někdy bývá potřebí velikých obětí, ale to je málokdy. Je jistě málo lidí, kteří měli příležitost, aby položili život, ale přece si všichni zobrazujeme ve fantasii situaci, v které jsme ochotni položit život za věc. Člověčenstvo, národ, rodina, strana, kamarád potřebují od nás práce.

Nemějme záliby v mučednictví, ani ve smrti. Co o tom řekl Havlíček? „Jindy umírali mužové pro čest, pro blaho svého národa; my však z téže příčiny budeme žít a pracovat.“ A vzpomeňme si na Turgeněvův román Novina. Tam sympatické děvče Marianna chce obětovat život za Rusko. Pořád čeká, kdy přijde příležitost, kdy národ řekne: Teď polož hlavu. Avšak ten okamžik nepřicházel. Přišel však praktický člověk Solomin, ředitel továrny, a ten jí pověděl: Rusko nečeká na obětování života, ale tomu nečistému chlapci vyčesej vlasy, umyj nečistou nádobu... toho je potřeba.

Kam směřovaly Masarykovy řeči? Proč mluvil tak naléhavě o náboženství a o mravnosti a proč kladl takový důraz na charakter lidí?

Profesor Masaryk dobře poznával, co nám chybí. Český národ, kdysi první mezi národy, protože byl přední ve vzdělanosti a v úsilí o české náboženství, národ pokrytý slávou i válečnou, byl v devatenáctém století chabý a slabý v charakteru.

44 Chudý chlapec, který se proslavil

Dlouholetý útisk pod vládou Habsburků a výchova skoro tři sta let v jezovitských školách porušily naši povahu, zplodily mnoho nepravostí, jako lstivost a lhavost, bázeň před mocnými tohoto světa i prodejnost ducha. Kdo zavadil o náš národ od nešťastné bělohorské porážky, každý nás kazil a znemravňoval. Jezovitům nešlo o čisté náboženství, nýbrž o moc nad lidem. Zaslíbená dynastie chtěla mít české země raději pusté než kacírské. Česká šlechta se odnárodnila za dvorskou přízeň a odtrhla se od lidu.

Masaryk začal svou buditelskou práci na tomto obrozovacím poli. Náš jazyk už byl zabezpečen, umělecké i vědecké písemnictví bylo dobré, i naše národní uvědomění bylo skoro všeobecné; národní duše, národní charakter však stonaly, potřebovaly léčení.

Proto Masaryk, sbíraje všechno, co mělo zformovat naši povahu, volal nejdříve po opravě mravnosti a náboženského vědomí. Dával za vzor Husa i Komenského, aby připomínal tradici, ve které má národ kráčet. Hus a s ním celý národ se nebáli sporů s Římem, neboť největší autoritou jim nebyli lidé, světská a duchovní moc, nýbrž svědomí spojené s rozumem, které jim dávaly základ pro životní přesvědčení. Nebáli se, poněvadž věřili více Bohu než lidem.

Ve škole není místa pro žertování. A přece byla Masarykova škola radostná. Pro učitele i pro žáky. Tak bývá všude, kde se žáci naučí ctít učitele, pozorující jeho upřímnost, opravdovost a spravedlnost stejnou ke všem, k bohatým i k chudým, k nadaným i k prostředním žákům.

Když Masarykovy názory pronikly z jeho přednášek na universitě i z jeho prvních spisů (kterých v osmdesátých letech vydal několik) na veřejnost, začalo se říkat, že dusí v mládeži nadšení. Nebylo to pravda, studenti odcházeli z učebních síní nadšení pro zásady učitelovy.

Profesor Masaryk nehoroval, ale hnal mládež k studiu věcí, k pozorování a k praktickému užívání nabytých vědomostí. Starší způsob před ním byl plný nadšených hesel o slávě národa, deklamovala se báseň Boleslava Jablonského Tři doby země české; skutečnost však byla bohužel smutná.

Masarykův program byl krásný i nadšený, ale s jiným obsahem. Žádá-li kdo po vás nadšení, třeba žádat po něm důkazy, pro jaké věci máme být nadšeni. Národ, kterému se pořád jen připomíná ideál, jak býval slavný a jak míval svůj stát, nakonec usne, neboť se zrudí. Jenom zvrhlý národ nemá ideálu. Masaryk měl týž ideál jako starší pokolení, ale dával praktické a věcné pokyny, jak se ideálu přiblížit.

Věc se jmenuje latinsky res. Kdo hledí k věci, kdo hledá jádro, kdo jde věci na kloub, je realista. Směr Masarykových metod a způsob jeho nazírání na život byl nazván realismem. Jemu samému, hned když přišel do Prahy, říkali jeho přátelé pro jeho duchovní směr „duchovní pastýř“ nebo jen „pastýř“, a ten název mu svědčil.

Na vysokých školách se přednáší věda, na vysokých školách se nevychovává. Profesor Masaryk vychovával. Byl si toho vědom, že učenost a umění jsou nevyhnutelné. Vždyť to bylo heslem už jeho mladých let, že vědění je moc. Ale vědění není posledním cílem člověka, ono je pomůckou tomu, kdo je naplněn jako člověk příkazy mravnosti a má čestný charakter. Proto usiloval Masaryk vypěstovat z mladých mužů mravné, čestné charaktery. A to bylo to nové.

Profesor Masaryk vštěpoval svým posluchačům názory, o které se profesori nestarali a nestarají ani nyní. Sám pěstoval stejně tělo jako duši. Byl otužilý, stridmý, zdravý. Proto nabádal své posluchače k zdravému pěstování těla. Vybízel je k tělocviku, k pěknému sportu, k zakládání pěveckých kroužků. Kdo však chce být mlád a zdrav, nechť nepije, nekouří, ne- potlouká se v kavárnách a v nočních místnostech. Čistá duše nemůže být bez čistého těla. Masaryk sám vypěstoval v sobě takového harmonického člověka, že měl právo mluvit, jak mluvil. Jeden z někdejších jeho žáků napsal roku 1910:

„Uvědomil jsem si svůj zvláštní poměr k Masarykovi, pocit, který jsem jako dospělý míval k svému otci, vědomí závislosti, která by tě v poměru k jinému tížila, ale která při otci úplně mizí v citu úcty, vděčnosti, lásky.“

Masaryk vyrostl v katolické rodině, v ovzduší venkovské katolické nábožnosti, a byl do osmadvacátého roku svého věku opravdovým katolíkem. Ve skutečnosti žil v něm protestant. Jeho stálé duchovní napětí hledající svůj poměr k Bohu a k lidem, jeho prudká, neuhasína- jící „svatá nespokojenost“, to nebylo katolické. Byl to vliv dějin a vliv země, ve které nepřestal doutnat popel Husův?

Z toho osobního protestantství prýštila Masarykova touha po duchovní výši, láska k svobodě přesvědčení, k samostatnosti vůči autoritám. On měl důvěru ve vlastní rozum a odvolával se při svém jednání k souhlasu svědomí. Odtud jeho neúplatnost a ryzost charakteru.

V POLITICKÉ PRÁCI

Slyšeli jsme, co řekl Masaryk o náboženství: Náboženství poutá podle jeho přesvědčení člověka nejen k nebi, nýbrž zároveň k zemi, k životu.

Tím řekl, že náboženství není nic, co se vznáší nad světem, není nebeský baldachýn nad hříšnou zemí, k němuž nábožný člověk zbožně pohlíží, nejsou to ani citáty z řečí Kristových a z evangelií: Náboženství je výraz našeho života, pramen pohnutek i cílů. Náboženský člověk nemusí ani o svém náboženství mluvit, a jeho náboženství poznáte z každého kroku, který činí. Náboženství je často denní práce mezi lidmi a pro lidi. Tato práce může být významnější, než chodit na zpívanou mši, na pouti k Panně Marii a na procesí k nejbližšímu kříži v polích, provázené hudbou.

„ZÁROVEŇ K ZEMI, K ŽIVOTU“

Profesor Masaryk dával Bohu, což jest božího, a když si určil své povinnosti jako člověk, myslil také na to, co má dělat jako syn svého národa. Masaryka tísnila naše malost a naše zaostalost mezi národy. Proto zatoužil dostat se na ona místa, kde se především rozhoduje o potřebách národa, chtěl být poslancem v říšském sněmu ve Vídni i členem českého zemského sněmu v Praze. Věřil, že mučivé nedostatky našeho národního života jsou jen dočasné a že přestanou, budou-li se poctivě léčit.

Než se však Masaryk dostal na politické dějiště, musil přestát těžkou zkoušku ze svých realistických zásad. Vyzval veřejné mínění celého národa na soubor — pro pravdu. Bylo to roku 1886, když svedl boj o tak zvané staré české Rukopisy.

Počátky našeho národního probouzení a uvědomování spadaly do doby romantiky. Romantika byla zvláštní evropská nálada ve vzdělaných kruzích, zvláště v uměleckých. Konec osmnáctého století se nazýval a byl věk rozumu. Po věku rozumu, v němž se všechny lidské věci, náboženství, vláda států, věda i umění, řešily rozumem, následoval věk citu. Takové protivy, takové houpačky se vyskytují v dějinách lidstva často. Po nejvyšším vzrušení pokles, po poklesu vzrušení.

V době romantismu, citového rozechvění, začali se básníci, dějepisci a filosofové zahloubávat do nejstarších dob pohanství a tajemných božstev, do středověku plného rytířů s vlajícími chocholy a plného krásných princezen. Zamílovali si dráždivě a divoké, nesouvislé a tajemné události. Všichni národové vyhledávali mimo jiné své počáteční kořeny, aby se mohli chlubit svou starobylostí.

V Čechách se stalo, že roku 1817 a 1818 byly objeveny dva pergamenové rukopisy, básně o Libuši, o Záboji a Slavoji, o Neklanovi, o Jaroslavu ze Šternberka a Tatarech. Jeden rukopis byl objeven ve Dvoře Králové, druhý na Zelené Hoře; oba způsobily ohromné nadšení, neboť bylo podle nich soudit, že český národ měl již v třináctém a čtrnáctém století velikou vzdělanost jako žádný jiný národ v Evropě a zejména ne Němci, kteří, podle pouličního rčení, žrali

50 Chudý chlapec, který se proslavil

tenkrát ještě žaludy. Rukopisy byly nazývány skvosty a klenoty české vzdělanosti.

Leč v cizině (zejména také mezi Slovy) se vyslovovaly pochybnosti, že by tyto naše skvosty a klenoty byly pravé. Z domácích učenců prohlásil Josef Dobrovský, že jsou to padělky. Podezření proti jejich pravosti rostlo s rostoucí českou jazykovou a dějepisnou vědou. Roku 1886 vykřikli universitní profesori Gebauer a Masaryk veřejně, že naše klenoty jsou falešné a že nebyly nalezeny v Králové Dvoře a na Zelené Hoře, nýbrž že byly padělaný v Praze bláhovou vlasteneckou skupinou spisovatelů, kteří jimi chtěli oslavit svou vlast. Gebauerovým a Masarykovým vystoupením byl pobouřen celý národ, když se dosavadní kruh starých učenců a profesorů postavil za Rukopisy a bránil jejich pravost.

Masaryk však získal na svou stranu řadu mladých učenců. Ukázalo se, že v Rukopisech je na šestnácti stranách přes tisíc mluvnických chyb proti staré češtině, že v jejich básních jsou historické nepravdy a že je v nich staročeský život líčen podle názorů, jaké měli o minulosti lidí z let 1817—1818.

Vůdcem boje byl Masaryk a řídil jej udatně, i když někteří jeho spolupracovníci klesali na mysli. Proto se na Masaryka soustředila nenávisť starých učenců, všech českých novin a všemožných národních spolků. Masaryk to byl, jenž bral národu posvátný odkaz předků, jenž zahazoval klenoty a národní dogma staré sedmdesát let. Dogmata prý se nezkoušejí, v dogmata se věří.

Právě tento boj byl profesoru Masarykovi dokladem, že máme kazy v svém charakteru. Neboť mnozí vynikající lidé, když poznali, že Masaryk a jeho přátelé mají pravdu, vytýkali mu, že neměl nic říkat. Neuznávali přesvědčení, že vědecká pravda žádá po mužích vědy, aby vyslovili pravdu a nastavili osobně prsa pro její vítězství.

Byl to nerovný boj vznikajícího realismu se starým romantickým světem. Neboť tento starý svět měl v rukou moc, kterou trestal odpůrce Rukopisů. Ublížoval jim hmotně, ba ničil i mladé existence. Tento starý svět by byl odpustil i Gebauerovi, jen kdyby se zřekl Masaryka, jenž prý byl zlým duchem. Všechno bylo soustředil se k tomu, jak psal jeden člen starých, aby Masaryk byl vyhozen z university. Profesor Gebauer bránil Masaryka a psal přímo vůdci národa Riegrovi, že Masaryka nesmí posuzovat podle toho, že má mnoho nepřátel:

„Má je jen proto, že je lepší, než jsou oni.“ Rukopisný boj byl počátkem revoluce, zatím literární, kterou v sobě nesl profesor Masaryk; byl bojem proti zkaženému národnímu charakteru. Taková byla tehdy zuřivost, že jeden občan ve východočeském městě dal svému psu jméno Masaryk.

Když jsem já začal vydávat s kruhem nejmladších Masarykových stoupenců drobný časopis Čas a když jsme si v tomto časopise dali otázku, je-li náš národ zabezpečen pro budoucnost, připsaly Národní listy onen článek Masarykovi, vyloučily ho z národa jako zrádce a vylily na jeho hlavu takovéto zlořečení:

„I jdi k čertu, ohavný zrádče, a přimkni se se svou pochybnou duševní troškou a svou mravní mizerií ke komu chceš; jen neopovažuj se už ani užívat našeho posvátného jazyka a pokáleti jej svým podlým duchem a otravným dechem. Jdi, přimkni se k nepříteli, jemuž sloužíš, zapomeň, že jsi se narodil z české matky, že jsi krácel po české půdě, my tě z našeho národního těla vylučujeme jako šerednou hlízu. Jdi, utec z této svaté země, než se pod tebou otevře, aby tě pohltila.“

POSLANCEM A POLITICKÝM SPISOVATELEM

Jak byl náš tehdejší veřejný život prohaný!

Už čtyři léta po rukopisném boji jednala staročeská strana s profesorem Masarykem, aby on, profesor Kaizl a dr. Kramář vstoupili se skupinou realistů do staročeské strany. Významné pro tu dobu bylo, že když Masaryk navštívil při tomto vyjednávání dr. Riegra a Rieger poznal osobně jeho přímost a čestnost, řekl potom jednomu novináři:

Poslouchajte, ten Masaryk je krásný člověk!

Když se jednání s dr. Riegreem nezdařilo, chopil se jednání dr. Julius Grégr, vůdce mladočeské (liberální) strany, a ještě v prosinci 1890 byl Masaryk uvítán se svou skupinou ve straně, jejíž Národní listy mu před třemi roky zlořečily a hodily mu na hlavu národní klatbu.

V mladočeské straně byl Masaryk zvolen 4. března poslancem do říšské rady za pošumavská města. Ve vídeňském parlamentě upozornil na sebe brzo. Zejména 18. listopadu 1892, když měl velkou řeč o stanovisku našeho národa k Rakousku. Právil, že chceme samostatnost českých zemí, abychom mohli o sobě rozhodovat sami, že nejsme malý národ, že postavení českého národa je evropské a světové a že mladší pokolení hledí na Rakousko jinak nežli pokolení starší. Němci byli Masarykovou řečí tak rozčileni, že poslanec Menger vykřikl na Masaryka:

Velezrádce!

Právě tak rozčiloval Masaryk vládní kruhy a samého císaře, když v tak zvaných delegacích odsoudil rakouské úřady za to, jak poškozují Bosnu a Hercegovinu, kterou Rakousko má jen v zatímní správě. Profesor Masaryk si totiž zajel v září 1892 do Bosny a sebral od obyvatelstva a předních lidí stížnosti na to, jak tam řádili Maďaři, církve a úředníci všeho druhu. Tenkrát však trvalo Masarykovo poslancování ve Vídni a také v Praze jen necelé tři roky. Oba mandáty složil v září 1893. Měl k tomu několik příčin, ale hlavní (vedle osobních kyselostí) byla ta, že nebyl spokojen s jednáním mladočeských kolegů, které bylo nahodilé a bezprogramové. Jeho vlastní názory nedocházely pochopení

54 Chudý chlapec, který se proslavil

ani u poslanců, ani v národě. Byl to následek chatrného domácího politického vzdělání. Masaryk viděl, že jeho práce musí začít doma.

Rokem 1893 začínají se ony památné uvědomovací práce, jimiž profesor Masaryk rozechvěl a probudil v několika letech českou společnost.

Předně se ujal svých přednášek na universitě, jejíž posluchačstvo ho uvítalo voláním slávy, a zároveň konal národně misionářské cesty po českých městech, aby přednášel lidu.

V říjnu 1893 začal řídit také měsíčník Naši dobu, která nebyla jen listem vědeckým jako kdysi Athenaeum.

V Naší době, určené veškeré inteligenci, kladl si Masaryk hlavní otázku: Které a jaké je místo našeho národa v řadě národů evropských, jaké je naše postavení ve vývoji lidstva? Revue Naše doba chtěla účtovat, co máme my jako národ svého, co jsme dali jiným a co jsme od jiných přijali. Chceme se náležitě poznávat, neboť musíme vědět, jak pokračovat ve svém vývoji. Třetí Masarykova buditelská práce byla uložena v pateru knihách, které vydával rychle za sebou. Jsou to: Česká otázka, Naše nynější krise a Jan Hus, které vyšly vesměs roku 1895. Rok potom následovala větší kniha Karel Havlíček, jenž byl Masarykovým miláčkem od mládí, a roku 1898 Otázka sociální.

Myšlenkami těchto knih začalo vřít v národě. Masarykovy knihy se četly, přednášky se poslouchaly v Čechách i na Moravě, začaly se tvořit kroužky jeho stoupenců. V oněch pěti knihách je uložen náš národní katechismus, a třeba se národ vytrhl, díky Bohu a Masarykovi, z habsburského poddanství, platí většina tehdejších Masarykových naučení posud. Smysl všeho je ten: Když řekneš, že jsi Čech, musíš vědět, co máš a nemáš dělat. Musíš mít český životní program ty, jednotlivce, a my všichni, kteří tvoříme národ. Nemá-li být život myslících lidí jen řetězem jednotlivých nahodilostí, musí mít všecka jejich myšlenková práce i praktické skutky nějaký základ, nějaké filosofické zřídlo, z něhož naše jednání vyvěrá.

SLAVNÁ LÉTA DEVADESÁTÁ

Mladí i staří, kteří prožili devadesátá léta minulého století, vzpomínají na ně s nadšením nebo aspoň s podivením. Od roku 1848 se nestalo v našem národě nic, co by bylo podobno těmto letům. Nové proudy se říkalo tomuto hnutí, které se hrnulo do literatury a divadla, které dychtilo poznat evropský myšlenkový svět, a proto překládalo ze všech literatur, které dávalo vyšší směr politickému myšlení, které zvyšovalo požadavky života vůbec a rozjařovalo krev v žilách. Zakládány nové časopisy, nové spolky. Především to byla mládež, která přijímala nového ducha; té mládeži se říkalo pokrokáři. My starší jsme těm mladším záviděli, za jaké šťastné, vzrušené, bohaté doby vyrůstali. Básník Machar psal mladému příteli roku 1894: „Pokrokáři — to jsou mladí muži, to je strana, jaké dosud v Čechách vůbec nebylo. Co mohlo z nás být, kdybychom byli my rostli a dospívali v takových poměrech!“

Ten, kdo otevřel okna i dveře novým proudům k nám, byl Masaryk. Vůči Masarykovým myšlenkám nemohl zůstat nikdo lhostejný. Musil jít s Masarykem nebo proti němu, nevidět ho, obejít ho nebylo možná.

Česká otázka se objevila před očima myslících lidí jako pramen, jenž vytryskl ze skály, jako boží zjevení. Masaryk, který ji stavěl před oči, nemluvil již o českém jazyce, nýbrž o pravdách, které máme vyznávat českým jazykem.

Na devadesátá léta vzpomínáme nejen my, Čechové, nýbrž také jiní Slované. K tomu přispěla poněkud náhoda.

Masarykův vliv na slovenskou mládež, nám nejbližší, nebyl ovšem nahodilý. Na jeho přednášky chodili studenti ze slovenského spolku Děťvan, profesor Masaryk je zval však i k sobě, když si zvolil Slovensko za prázdninový letní pobyt, a napsal slovenskému dorostu hotový program práce. Tlumočnickem nových slovenských snah se stal měsíčník Hlas (vyšel 1. července 1898) a z něho vyšly „počátky slovenského obrození“, jak napsal jeden z vrstevníků.

V Praze studovali od podzimu 1895 také chorvatští studenti. Spálili v Záhřebě maďarský prapor ve chvíli, kdy v městě dlel císař František Josef I., byli vyhnáni ze záhřebské university a Masarykova pověst, která se na slovanském jihu šířila od jeho bosenské návštěvy roku 1892, je hnala do Prahy. Tito studenti se octli takřka skokem v Masarykově posluchárně. Tam se potkali i se studenty

56 Chudý chlapec, který se proslavil

slovinskými a sbratřili se. Začali vydávat v Praze časopis Hrvatska misao, který byl masarykovský. Vliv Chorvatů působil i na srbské studenty v Záhřebě. Nastala výměna myšlenek a sblížení, srbská omladina si založila také pokrokový realistický časopis. Když se později utvořilo na záhřebském sněmu politické spojení Srbů a Chorvatů, jež překonalo dosavadní řevnění a zejména náboženský rozpor (Chorvati jsou katolíci, Srbové pravoslavní), bylo to dílo Masarykovo, dílo šťastné a vítězné, neboť opatřilo zemi vzdornou většinu proti maďarské vládě.

Šťastnou náhodou byli přivedeni do Prahy i ukrajinští (rusínští) studenti z Haliče. Bylo jich vyloučeno také několik z polské university ve Lvově. Vyhledali si útočiště v Praze.

Do tohoto úspěšného působení profesora Masaryka udeřila neblahá příhoda, hilsneriáda, jak od té doby říkáme. V březnu 1899 byla zavražděna v lese u Polné dívka. Měla podřezaný krk. Poněvadž židovští rabíni a košeři podřezávají takto podle Mojžíšova předpisu zvířata, rozkřiklo se, že nešťastnou dívku Anežku Hružovou podřezali židé, aby z ní vycedili křesťanskou krev, které prý užívají k svým bohoslužebným obřadům, nebo ji zadělávají do svých pokrmů. Podezřelým z vraždy se stal toulavý, žebravý židáček Leopold Hilsner s nějakými svými neznámými společníky. Hilsner byl porotou v Kutné Hoře odsouzen k smrti, a to zřejmě pro rituální vraždu.

Proti rozsudku poroty vystoupil Masaryk s velikým rozhořčením. Dokázal ve dvou spiscích, že nic nesevďčí o židovské vraždě, že lékařský nálezný a celé vyšetřování vraždy bylo povrchní a stranické. Výsledek byl, že nejvyšší soud ve Vídni nařídil nové vyšetřování a novou porotu v Písku.

Proti profesorovi Masarykovi začaly štvát dvě strany: klerikální, vedená kněžstvem, a radikální, která Masaryka nenáviděla pro jeho mínění o revoluci.

Masaryk nezavrhal revoluci šmahem, ale varoval národ před zahráváním s revolucí, a s revolucí si zahrávali právě radikálové. Kam to vede, ukázalo se dvakrát: roku 1893 procesem s Omladinou a roku 1897 protiněmeckými bouřemi v Praze.

Časopisy obou těchto stran, klerikální i radikální, pokřikovaly, že Masaryk hájí žida, zač, jak říkaly, dostal nepochybně mnoho peněz, a také říkaly, že se znovu ukázalo, jak nemá vlasteneckého citu.

Oběma stranám se také podařilo, že v listopadu 1899 nahnaly do Masarykovy posluchárny na universitě mnoho nezralých studentů z celé Prahy

a také nestudentů, kteří Masaryka přepadli, přednášky přerušili hulákáním a spíláním učitelů.

A přece Masarykovi ani nenapadlo, aby hájil žida: on hájil české křesťany, varoval je před nesmyslnou pověřeností. Židé nemají takové pověry, jen křesťané jim je připisují, a co smutnějšího, právě klerikálové a kněží. Jde o pověru antisemitskou, čistě klerikální. Padá za ni hanba na celý národ, neboť roku 1899 i lidé akademicky vzdělaní, právníci a lékaři, vydali svůj národ na hanbu před světem.

„Národ,“ napsal tenkrát Masaryk, „který tak bezmyšlenkovitě podléhá klerikální rituální pověře, podléhá přirozeně všem pověrám... Při mé práci se mi stávalo pořád jasnějším a jasnějším: rituální pověra je hroznou obžalobou českého národa.“

Ten, jenž zasluhoval úcty za to, že chránil pověst svého národa, byl znovu týrán a smýkán na národní pranýř jako předtím za boje proti víře-pověře ve falešné Rukopisy.

Po těchto potupách a urážkách, jichž se Masarykovi dostalo, za potlesku národa a za trpné (možná někde i škodolibé) asistence většiny universitních kolegů, právě od mládeže, po tom všem byl Masaryk tak rozechvěn, že začal pochybovat o úspěchu své práce v národě. Miloval národ věrně, sloužil mu za osobního odříkání dvacet let, měl tedy právo říci si s Dobrovským:

Odkud má láska k národu? Na přijatých dobrodiních se zajisté nezakládá.

Tenkrát se Masaryk odhodlával balit zavazadla a stěhovat se do ciziny. Tomu úmyslu se vzepřela paní Masaryková. Sama mi to vypravovala. Cítila se Češkou a jako Češka nechtěla opustit národ, jehož dcerou se stala.

Tato událost mi připomínala biblický obraz. Rut, opustivší svého otce, svou matku i svou zemi, v níž se narodila, šla mezi lid svého muže, mezi lid, kterého dříve neznala. Lid tvůj, lid můj! pravila biblická i česká Rut. Leč Masarykova obec již nebyla malá. Bylo nás několik, kteří jsme si řekli, že tu neviditelnou církev proměníme ve viditelnou. Tím se rozumělo založit viditelnou Masarykovu stranu. Podařilo se nám získat profesora Masaryka pro tuto myšlenku i pro druhou myšlenku, abychom totiž dosavadní týdeník Čas rozšířili na deník. Bylo potřebí listu pro ochranu i útok. Dne 1. dubna 1900 byl Masaryk postaven v čelo strany a 1. října 1900 založen s jeho mravní pomocí deník Čas, jenž si brzo vybojoval mezi českými listy významné místo.

Po pět prvních let dvacátého století pracoval Masaryk slovem i perem, aby

58 Chudý chlapec, který se proslavil

probudil český rozum a české svědomí. Na lidskou zlobu nic nedal a brzo ji zapomínal. Superintendent Císař se ho jednou ptal:

Jak snášíte ta všechna příkoří?

Jako když prší, odpověděl Masaryk, to jest, roztáhne se deštník.

Snad Prozřetelnost dopouští kruté zkoušky na lidi, které si vyvolila k velikým cílům. Nahrnuje jim do cesty překážky, aby v nich budila sílu a připravovala je k poslednímu dílu, v němž mají na konec zvítězit. Nedá jim vítězit snadno, tím méně odpočívat. Nedá jim!

Profesor Masaryk to sám jednou o sobě řekl. Byla naděje, že jeho strana získá mnoho přívrženců. Ale v cestě ležela ta hilsneriáda! Tenkrát řekl Masaryk jednomu ze svých bývalých posluchačů, profesorovi v Kroměříži:

Já bych se zrovna tloukl, když si vzpomenu, jak jsem vyrazil tenkrát s tím Hilsnerem, ale nemohl jsem jinak, mně to nedalo, musil jsem.

Tak působí křivda na cit spravedlivého člověka: nemůže mlčet, byť se i vrhal v záhubu.

Roku 1907 vstoupil profesor Masaryk do rakouského parlamentu ve Vídni po druhé. Ponejprv (1891) byl zvolen poslancem v městech pošumavských, nyní, po druhé, v městech moravského Valašska. Rakousko přijalo všeobecné volební právo do parlamentu, pro něž Masaryk vždycky horlivě pracoval, a toto všeobecné volební právo mu přineslo poslanecký mandát. Byl to výsledek jeho houževnaté a soustavné práce.

V době od založení vlastní strany až do valašských voleb prožil profesor Masaryk mnoho těžkých zápasů. Musil se bránit proti pomluvám dr. Riegra; musil se bránit proti mladočeskému deníku, jenž ho obvinil, že šíří heslo Pryč od Říma! a tím že pracuje pro pruského krále.

Stál před soudem v Praze, neboť byl obviněn 308 katechety, protože na jedné schůzi řekl:

Takový katecheta není strážce náboženství, to je státem placený denunciant.

Potom byl žalován státním zástupcem pro rušení náboženství.

V obou těchto případech byl osvobozen.

Žaloba státního zástupce pro rušení náboženství budila pozornost i v Německu. V časopise Die christliche Welt vyličil německý duchovní Masaryka jako muže náboženského a ptal se německých čtenářů: „Dovedete si představit, že by Eucken (německý náboženský filosof) byl pronásledován pro rušení nábo-

ženství? V Rakousku by to bylo možné. Tam bude člověk, který nemá náboženství, pokládán za křesťana, pokud se bude podrobovat církvi. Ale mít náboženství, přemýšlet o něm, zastávat se ho, může vést v Rakousku do žaláře.”

Zášť katolických kruhů proti Masarykovi bylo tak veliké, že před volbami ve valašských městech vystavovali kněží svátost oltářní, což se dělává jen na odvrácení moru nebo cholery, ano, že vydali proti Masarykovi zvláštní litanie, v nichž ho nazývali kandidátem židů a volali:

„Ženy! Matky! Otcové! Vy, kteří si strážíte ten rodinný koutek jako nejdražší svůj poklad... nedopustíte, aby byl zvolen Masaryk, který žádá manželskou rozlukou a tím chce nadělat z mužů otroků ženských rozmarů, z žen otroků libovůle mužů a z dětí sirotek bez otců a bez matek. Otcové! Matky! Denně klekáváte před křížem a učíte své dívky modlit se k Ukřižovanému, v Ném vidíte štěstí svých duší, On je Vaší nadějí, On je Vaší láskou — ejhle! — a Masaryk mluví o Kristu slovy rouhavými, popírá jeho Božství, směje se odpuštění hříchů, zavrhuje zázraky, zavrhuje Boží Milost — zkrátka není křesťanem.

Kdo miluje svou vlast a jazyk, nevolí Masaryka.

Kdo miluje svou viru, nevolí Masaryka.

Která žena miluje svého manžela, nepracuje pro Masaryka.

Který otec miluje své děti, nevolí Masaryka.

Která matka miluje své děti, nepracuje pro Masaryka. Kdo věří v Krista, nevolí Masaryka.

Kdo se zpovídá a modlí, nemůže volit Masaryka.

Ani svátost oltářní, ani litanie nepomohly. Masaryk byl zvolen, a to — katolíky. My jsme národ snad z osmdesáti procent katolický, ale jaksi nevyrovnaný, pro cizince podivuhodný. Národ je katolický, a v svých zemích staví pomníky Husovi a Komenskému. Když se kladl v Praze základní kámen k Husovu pomníku na Staroměstském náměstí, byly domy všech katolíků ozdobeny prapory. Jen ta část římských katolíků, která je vedena kněžími, tvoří zvláštní politickou stranu a tato strana se ovšem nesmíří nikdy s Masarykem a se žádným mužem, který má pokrokové názory.

Po svém zvolení za poslance odjel profesor Masaryk na několik měsíců do Ameriky, aby se zúčastnil náboženského sjezdu v Bostonu. Po sjezdu navštívil americká města, kde žijí naši krajané, a vykonal jim řadu přednášek o

60 Chudý chlapec, který se proslavil

náboženství, o politice, o demokracii a pokrokovosti a o našich osvětových potřebách vůbec.

Na říšské radě ve Vídni pracoval profesor Masaryk od prvního zasedání až do roku 1914 tak, jak tam nepracoval ještě žádný Čech.

Do rakouského parlamentu však Masaryk vstupoval s jiným přesvědčením než roku 1891.

Tenkrát v roce 1891 Masaryk ještě věřil v Rakousko a v možnost, že český národ v něm dojde svého uspokojení. Tenkrát věřil, že se Rakousko dá změnit v stát spravedlivý ke všem svým národům, že se dá změnit v stát pokrokový, Římem neovládaný. Říkává se tedy, že Masaryk smýšlel tenkrát Rakousky jako mladočeská strana.

Mezi oběma však byl rozdíl.

Většina českých poslanců přijala zásadu, že budou sloužit habsburské dynastii a rakouské říši, aby si vynutila službou odměnu pro svůj národ; proto se vyhýbala všem národním projevům, které byly císaři a vládě nepříjemné (tomu se říká oportunistům).

Masaryk naproti tomu neslevoval nic ze svého češství a žádal, aby nás dynastie i Rakousko přijímalo takové, jací jsme — jsme lid uctívající Husa a českou reformaci, jsme lid slovanský, milující i Rusko od Rakouska nenáviděné, a jsme lid od doby svého obrození pokrokový, nenávidící tmu a zpátečnictví ve škole a v celém životě.

Masaryk nesl v sobě roku 1907 odpor k dynastii a k říši, česká idea se nesrovnávala s ideou rakouskou.

Každé Masarykovo vystoupení ve Vídni bylo událostí, dvakrát vystoupil na obranu občanské svobody.

Vídeňský starosta dr. Lueger vydal na klerikálním sjezdě roku 1907 heslo, že klerikální strana musí dobýt universit, které prý jsou semenišťem zla, půdou podvrtných idejí, revoluce, beznáboženství a nevlástenectví. Profesor Masaryk vzbouřil proti Luegrovi pokrokovější poslance všech stran a vyzval vládu, aby řekla, co si o Luegrově plánu myslí. Dvěma řečmi, o poměru víry a vědy, o úpadku katolictví a klerikálním násilnictví, upoutal celou sněmovnu. Ministr školství prohlásil, že svoboda vysokých škol a vědy bude chráněna. Klerikálové, aby nebyli poraženi, hlasovali pro pilný návrh Masarykův. Masarykovo vystoupení bylo nejen jeho osobním úspěchem, bylo úspěchem, který našemu

národu dělal čest před cizinou; neboť se ukázalo, že Čechové jsou v Rakousku vůdci pokroku a svobodomyslnosti.

Stejného úspěchu dobyl Masaryk roku 1908, když se ujal inšpruckého profesora církevního práva Wahrmonda, jenž vystoupil ostře proti názorům papeže Pia X.

Největším skutkem Masarykova poslancování v té době byl útok na rakouské zahraniční ministerstvo.

V Záhřebě se chystalo roku 1909 třiapadesát šibenic pro domnělé velezradce. Bylo tam žalováno třiapadesát učitelů, duchovních, kupců i sedláků, Chorvatů a Srbů, že pracovali v tajném spolku pro podvrácení rakousko-uherského státu tím, že chtěli odtrhnout Bosnu a Hercegovinu od říše. Rakouskou vládou byl nastrčen člověk, který udělal na ty ubohé lidi udání. Masaryk zajel do Záhřebu i do Bělehradu a pak před tváří říšské rady odhalil ďábelský plán vlády, která chtěla vymyšleným tajným spolkem dodatečně ospravedlnit, proč připojila roku 1908 k říši lstivě Bosnu a Hercegovinu, které měla od roku 1878 jen ve správě, kdežto svrchovanost nad oběma zeměmi patřila Turecku. Masaryk oněch třiapadesát obviněných zachránil.

V druhém procese, ve Vídni, žalovali jihoslovanští lidé dějepisce Friedjunga, jenž se vytasil proti Jihoslovanům s písemnými doklady o jejich velezradě. Masaryk usvědčil jako svědek Friedjunga, že jeho spisy jsou věci hanebně padělané z návodu zahraničního ministra Aehrenthala a že je padělálo rakouské vyslanectví v Bělehradě, zejména hrabě Forgách, s pomocí temného agenta Vasiče. Vídeňský proces skončil Friedjungovou porážkou. Vycházelo také najevo, že falešné dokumenty byly ukázány také následníkovi trůnu Františku Ferdinandovi a že on jimi získával německého císaře Viléma II. proti Srbsku.

Byl to velkolepý souboj, k němuž Masaryk vyzval ministra Aehrenthala. Porážel ho v delegacích ještě roku 1910 a 1911 a také německým spisem, v němž ty falešné dokumenty uveřejnil a objasnil.

Po těchto událostech se stalo Masarykovo jméno známým v celé Evropě. Byl to velmi vzácný případ v dějinách politiky, že poslanec porazil zahraničního ministra. Byla to však i rána pro celou monarchii, když se stalo světu zřejmo, jakými zbraněmi pracuje ministr císařského domu habsburského. Rozumí se, že se Masaryk stal miláčkem všech Jihoslovanů, jeho jméno tam znal každý člověk, jenž uměl číst. Náš francouzský přítel Ernest Denis napsal tehdy o Masarykovi:

62 Chudý chlapec, který se proslavil

„Jeho zásluhou se stal malý český národ velikým a vznešeným před celým světem. Bylo vidět, že rod Husů, Komenských, Palackých a Havlíčků dosud nevyumřel.“ Když Masaryk skončil tyto vítězné boje, vrátil se k své dlouholeté práci a připravil do tisku dva velké svazky knihy Rusko a Evropa (1913). Tento spis roznesl Masarykovo jméno po světě nejen mezi učenými lidmi, nýbrž i mezi lidmi politickými. Byla v něm uložena podrobná a hluboká znalost Ruska a takorůvka předpověď, že revoluce po prohrané rusko-japonské válce roku 1904 až 1905 byla jen předehrou k hrozným převratům, když car byl sice donucen dát národu parlament (dumu), ale jeho činnost vzápětí brzdil.

„Jen o tom přemýšlejme,“ napsal Masaryk, „vláda cara-papeže, jenž odvozuje svá práva od Boha a pro Boha, jenž nechce skládat dumě účtů ze svých činů, nýbrž pouze Bohu, používala ještě delší dobu k zabezpečení carovy osoby vraha Azeva, když již jeho vražedné činy byly veřejně odhaleny a přibity na pranýř! ... Absolutism je mravně a proto též právně nebezpečný společnosti i státu a je nemožné donutit jej mírnou cestou k obratu ..

Masaryk mluvil o ruském absolutismu, ale měl jistě na mysli absolutism každý, také habsburský!

Už v době, než vypukla světová válka, změnil Masaryk smýšlení veliké části národa v duchu svých názorů. V Čechách, na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku měl oddané žáky.

REVOLUCIONÁŘEM

MASARYK PROVOLAL NÁRODNÍ REVOLUCI

28 června 1914 byl zavražděn v Sarajevě František Ferdinand, následník habsburského trůnu. Vraždu provedli srbsští mladíci z nenávisti k rakousko-uherské říši, která nepřetržitě týrala Srbsko a usilovala je nakonec zničit.

Velezrádné jihoslovanské procesy byly jen pokusem vydráždit Srbsko k nějaké nepředloženosti, aby se rakouská armáda mohla vrhnout na Srbsko, vítězné sice, ale oslabené válkou proti Turecku v letech 1912 až 1913.

Vražda následníka byla rakouskou vládou sváděna na Srbsko. Byla to jen hanebná záminka. Srbská vláda neměla viny na skutku několika vlasteneckých mladíků. Srbsko bylo mírumilovné a z Bělehradu vycházely pokusy sblížit Srbsko s Rakousko-Uherskem, jehož vojenské kruhy byly dávno připraveny proti Srbsku. Srbské mírumilovné pokusy však byly ve Vídni odmítány s pohrdáním.

Jedním z prostředkovatelů míru byl také profesor Masaryk. Poněvadž měl stejně velkou vážnost v Rakousku jako mezi Jihoslovany, vyvolil si ho předseda srbského ministerstva Pašič a dal mu plnou moc, aby předložil rakouské vládě srbské návrhy, které by byly musily vésti při dobré vůli Rakouska k dobrému sousedství Srbska s habsburskou říší. Bylo toho až přes míru, v čem Srbsko povolovalo Rakousku největší výhody.

Masaryk přednesl srbské návrhy rakouskému zahraničnímu ministru hraběti Berchtoldovi. Leč Berchtold odbyl Masaryka studeně a rozpačitě a potom v kruhu svých známých řekl, že rakouské zahraniční ministerstvo není k tomu, aby obstarávalo chudým profesorům provisi. Podezřívá profesora Masaryka, že se Pašičovi nabídl, jen aby si něco na Srbsku vydělal. Berchtold

pak povolal do svého ministerstva ve Vídni právě vyslance Forgáche, jenž byl předtím usvědčen z falšování listin v Bělehradě a jenž byl úhlavním nepřitelem Srbska.

Sarajevský atentát na Františka Ferdinanda byl záminkou k výpravě rakousko-uherského vojska proti Srbsku, a tím se rozpoutala v srpnu 1914 strašná světová válka. Německá říše, zejména její císař Vilém II., šla s Rakouskem. Rozumí se, že se Turecko připojilo k nepřátelům Srbska, aby se

pomstilo za své porážky z roku 1912. Tento Trojspolek, říkalo se mu také Ústřední mocnosti, vzbudil k obraně Rusko a Francii. Když pak Německo vtrhlo do Belgie, která byla chráněna mezinárodní smlouvou proti takovémuto přepadení, připojila se k Rusku a Francii Anglie a nakonec vypověděla Rakousko-Uhersku válku také Itálie. Těmto čtyřem státům se za války říkalo Čtyřdohoda. Válka vzplanula skoro v celé Evropě. Namluvilo se mnoho o pokroku civilizace a mravnosti, věd a umění, bohužel stejný pokrok dělal zlý duch pod pruskou piklhaubnou, pod habsburskou licoměrností a v rytířském brnění maďarských Asiatů. Objevila nám to hrozná světová válka.

Profesor Masaryk válku předvídal. Napověděl to roku 1913 ve schůzi svých straníků. Netušil však, že válka je takoruka přede dveřmi. Předvídaje válku, tušil, že prach vybuchne na Balkáně. Proto hledal z jara 1914, před sarajevskou vraždou i v létě po vraždě, cesty, jak by smířil Bulhary a Srby, mezi nimiž bylo nepřátelství na nůž.

Válka zastihla Masaryka v Německu. Měl tenkrát namířeno zajet do Paříže a do Londýna, aby působil na obě velmoci, že by se pokusily diplomatickými prostředky o smíření obou balkánských národů.

Již byla válka vypovězena, a Masaryk ještě vždy doufal, že zůstane při pouhém zbrojení a řinčení šavlí, neboť myslil, že císařové Vilém II. i František Josef I. i jejich ministři se hrozí pomyslení, že poženou statisíce lidských životů na jatky, zhrozí se odpovědnosti za zkázu blahobytu, za zpusťování hospodářského stavu. Ale toto panstvo se nezhrozilo ničeho a zasáhlo ničivě do osudu všech národů, kteří byli válkou zasaženi. Kde bylo místo českého národa ve světové válce? Všude tam, kde se bojovalo proti Rakousku; to kázal cit národa utlačovaného Rakouskem po tři sta let. Ovšem cit, ale zdali také rozum?

President Masaryk vypravoval a také napsal několikrát, co bouřilo v jeho srdci.

Když ho válka zastihla v Německu a nemohl se vrátit, protože všechny vlaky byly zadány vojsku, pozoroval německou mobilisaci. Jeho dojem z německého pořádku, připravenosti a bojovnosti nejen vojáků, nýbrž i občanstva byl velmi skličující. Viděl, jaká je to ohromná, drtivá moc, to Německo.

Ale když se vrátil do Prahy, jiný dojem byl mocnější a nutil Masaryka přemýšlet. To byl dojem z našich vojáků. Oni odcházeli na bojiště neochotně. Masaryk pozoroval některé pluky a oddíly, když je odváděli v Praze na nádraží. Měly slovanské nebo české praporečky a jeden pluk šel dokonce pod ohromně

velikým praporem. Důstojníci, třebaže zuřili, přece si netroufali zakročovat v Praze proti vojákům. Masaryk také četl nebo slyšel, jak naši vojáci po vagonech psali křídou výkřiky: Vývoz čerstvého českého masa do Srbska (nebo do Ruska). Zpívali již při pochodu Prahou píseň Červený šátečku, kolem se toč, táhneme na Rusa, nevíme proč. A brzy bylo slyšet, že se na frontě zdráhali bojovat, že se vzdávali Rusům, nebo byli pro neposlušnost trestáni.

„Já jsem se zastyděl,“ napsal Masaryk, „že my, političtí vůdcové, jsme byli bezradní ještě v okamžiku, když už naši vojáci zvedli revoluci. To hnutí vyšlo skutečně z lidu. Já jsem cítil, že naše vojsko dělá, co my, vůdcové, jsme hlásali. Slovanský program měly přece všechny naše strany a uznávaly jej, ale naši vojáci začali ten program provádět za nových těžkých okamžiků bez ohledu na život a smrt... Když jsem slyšel, jak jednájí moji voličové, tehdy řekl jsem sám sobě: I ty musíš vykonat nyní svou povinnost!“ Tou povinností byla — revoluce proti Rakousku, ale nebyla to povinnost z rozčilení a z hněvu, povinnost slepá. Profesor Masaryk chtěl být napřed poučen se všech stran, nežli si uloží plán revolučního postupu. Sbíral zprávy ze všech válčících států a srovnával jejich sílu, zajel do Vídně i do Berlína, aby zvěděl, jaký plán mají rozhodující činitelé s naším národem po válce. Slyšel od rakouských i německých politiků, že se nám povede ještě hůř, zvítězí-li Rakousko a Německo. Zajel do Holandska, kam dostával odpovědi, jak smýšlí Anglie a Francie o válce a jaké mají dohodoví Spojenci plány.

Masaryk se tedy rozhodl zdvihnout revoluci. Ostatně viděl v Praze samé počátky toho, jak s námi zachází císařský dvůr a vojenská i civilní vláda. Policie zamkla ústa všem politickým stranám. Poslanci byli posláni, než byla válka vyhlášena, z říšské rady domů a tím byli zbaveni poslanecké nedotknutelnosti (imunity). A doma se nemohli scházet, aby se v jejich schůzích nevětilo spiknutí. Noviny byly znásilněny tak, že směly přinášet o válce jen to, co jim dodala policie. Jinak bylo všechno zabaveno a trestáno. Rada opravdovějších novin byla vůbec zastavena, jedny po druhých. Dne 18. prosince 1914 prchl profesor Masaryk za hranice a s ním jeho dcera Olga. Prchl nejdříve do Itálie, aby se sešel v Římě s tamějšími i jihoslovanskými politiky a aby získal na cizích vyslanectvích informace.

V lednu 1915 byl profesor Masaryk již ve Svýcařích a mezi nebetyčnými ledovci promýšlel revoluční plán. Tam začala revoluce.

V našem národě bylo sice revolučního smýšlení dost, leč smýšlení nestačí.

68 Chudý chlapec, který se proslavil

Revoluce začíná tenkrát, když ji někdo začne dělat. V posteli se nikdo nenaučí plavat. Doma revoluce nezačala a začít nemohla. Naši vojáci, byť sebe urputněji smýšleli o válce, dali se odvádět na frontu, neboť na dvorech kasáren trčely šibenice. Politikové se nemohli hnout a ke vzbouření mohl radit jen dobrodruh nebo provokatér. To ticho v Čechách zaráželo i některé naše přátele ve Francii; domnívali se, že se český národ s válkou smířil.

Když se revoluce nemohla projevit doma, musila se projevit za hranicemi.

Masaryk se zdržoval ve Švýcarsku až do podzimu 1915 a každé chvíle užíval horečně k tomu, aby probudil české zahraniční kolonie. Tam v Americe, v Rusku, ve Francii a v Anglii se mělo projevit, jak smýšlí český národ.

Masarykovi se podařilo sjednotit naše kolonie, které už revolučně smýšlely, na jednom plánu, jiné české kolonie pak probudit k činnosti. Bylo to v březnu 1915, kdy rozeslal okružní list všem našim koloniím, významnějším organisacím a předsedům československých spolků v cizině. Bylo při tom potřeba udělat i pořádek, neboť na Balkáně, ve Švýcarsku, v Paříži i v Americe se objevili na podzim 1914 nepovolání lidé z Ruska, zejména ruský Čech Koniček-Horský, kteří přišli s pozdravem ruského cara a mátlí naše lidi. Masarykův okružní list působil blahodárně. Kolonie se vyslovily, že hledí k Masarykovi jako jedinému vůdci.

V dubnu 1915 zajel profesor Masaryk do Paříže a do Londýna, aby poznal stanoviska válčících mocností. Už ze Švýcar jednal s francouzským učencem Denisem, spisovatelem českých dějin doby Husovy a Jiřího z Poděbrad, Čech po Bílé hoře až na naše dni, a v Paříži s ním dojednal, že vzal na sebe vydávání časopisu pro českou revoluci, *La nation tchèque* (od května 1915 v Paříži). Zároveň založil ve Švýcarsku český revoluční časopis, Československou samostatnost, již vedl dr Lev Sychravá. Pro naši myšlenku získal Masaryk také některé švýcarské časopisy.

Abyste vystoupil svoláním revoluce veřejně, k tomu použil Masaryk dne 6. července 1915. Pozval do Ženevy profesora Denise a sám promluvil předtím v Curychu. Denisova přednáška v reformačním ženevském sále byla úchvatná. Po ní učinil Masaryk prohlášení:

— Každý Čech, znalý svého národa, musí se rozhodnout pro reformaci nebo protireformaci, pro ideu českou nebo pro ideu Rakouska, orgánu protireformace a evropského zpátečnictví. Hus, Žižka, Chelčický, Komenský jsou našim živoucím programem ... Naše reformace vedla k politické revoluci.

Každé důsledné a čestné mravní úsilí vede logicky k reformě a dále k politické a k sociální revoluci. Českou reformací postavil a pokusil se celý národ rozřešit po prvé otázku autority v moderním smyslu, také dnes jde o tutéž otázku, otázka ta nestrpí odkladu a je třeba rozřešit ji stůj co stůj. Idea nejčistší humanity nezakazuje, nemůže zakázat obranu. Naše reformace prohlásila s největší určitostí, že obrana není násilí. Naše reformace dává toto pravidlo: Odsuzujeme násilí, nechceme a nebudeme ho používat; avšak proti násilí budeme se bránit třeba železem.

Když časopisy roznesly Masarykovy výroky, pochopil vídeňský časopis dobře, že tyto výroky znamenají českou výpověď války. Pětistileté výročí Husovy smrti bylo oslavováno ve všech západních zemích časopisecky, v Anglii ve všech kostelích. Tak pracovalo pro nás Husovo jméno i na začátku naší revoluce. Masaryk se zdržel ve Švýcarsku dotud, až za ním přijel dr Edvard Beneš, profesor obchodní akademie a docent filosofie z Prahy, kterému se podařilo prchnout přes bavorské hranice 1. září roku 1915.

Nastalo rozdělení úloh. Profesor Masaryk se rozhodl, že se usadí v Londýně, dr. Beneše určil do Paříže, ve Švýcarsku zůstal dr Sychravá.

Dr Beneš přivezl s sebou z Prahy i znění veřejného Masarykova prohlášení, které bylo schváleno v Praze členy tajného spikleneckého sdružení, jemuž se nyní říká Maffia. Toto prohlášení mělo být ve vhodné době dáno na veřejnost.

V tu dobu dlel ve Švýcařích už také agrární poslanec Josef Durich, jehož vypravili Masarykovi na pomoc dr Karel Kramář a Antonín Švehla.

Masaryk opustil Ženevu 5. září 1915.

VE FRANCII A V ANGLII

Masaryk nebyl v cizině neznám.

Měl především mnoho vědeckých známostí mezi rakouskými i říšskými Němci. Žil ve Vídni v letech 1869 a 1882, mezi spolužáky měl pozdějšího předsedu ministerstva Bečka a ministra Kleina, z profesorů vysokých škol byl jeho učitelem Franz Brentano, Hartl (později ministr školství); osobních přátel dost. Jak Masaryk vědecky rostl, přibývalo mu známostí: v Lipsku to byli profesori Čermák, Wundt a čelní spisovatelé. Ostatně v pozdějších letech vykonal Masaryk několik cest do Německa. Přednášel na příklad 6. srpna 1910 v Berlíně na sjezdě pro svobodné křesťanství a náboženský pokrok. Roku 1913 byl pozván do Mnichova, aby přednášel v cyklu Balkán a Rakousko.

V Rusku byl Masaryk třikrát: roku 1887, 1888 a naposled roku 1910. Po každé navštívil Tolstého. Poslední cesta měla za účel, aby shledával na místě časopisy a revolucionářský tisk, tak zvaný podzemní, pro svůj spis Rusko a Evropa.

Itálii poznal Masaryk ponejprv roku 1876 a zajímala ho renesance; roku 1911 tam dlel po delší chorobě spíše na zotavené. Stejně na Capri 1913. V Anglii byl na studijní cestě roku 1901; v Holandsku za války dvakrát, v září a v říjnu 1914. V Americe se ženil roku 1878, roku 1902 přednášel na chicagské universitě a roku 1907 na sjezdě Mezinárodního svazu svobodných náboženství v Bostonu. Kromě toho uspořádal v několika amerických městech Čechům přednášky.

V Jugoslavii byl Masaryk, jak víme, osobou milovanou. Byl v Bosně roku 1892, potom v dubnu 1909 v Bělehradě i v Záhřebě (při pověstném velezrádném procesu) a v červnu opět. V srpnu a v září 1909 projel kus Dalmacie a přes Cetyň do Bělehradu (s poslancem Tresičem-Pavičičem) a za srbsko-turecké války navštívil místa, kde čeští lékaři tenkrát ošetřovali v nemocnicích raněné srbské vojáky.

Nakonec to byl spis Rusko a Evropa, jenž ho učinil v cizině známým.

Ve Francii se Masaryk zdržel od 6. do 24. září 1915. Jeho hlas nepronikal ze Švýcar dostatečně, německé časopisy ho umlčovaly. Ve Francii a v Anglii už pracovali Jihoslované a Poláci.

Dva angličtí přátelé českého národa, dr Seton-Watson, učitel na londýnské

72 Chudý chlapec, který se proslavil

Králově koleji, a proslulý novinář Henry Wickhan Steed, pokládali za potřebné, aby se Masaryk objevil na anglické veřejnosti. Seton-Watson se zasadil o to, aby Masaryk byl povolán na londýnskou universitu za profesora o slovanských věcech.

Bylo toho potřeba, neboť arcivévoda Bedřich, nejvyšší velitel rakouské armády, nařídil dne 4. srpna 1915, aby úřady zavedly s Masarykem řízení jako s veležrádцем.

V srpnu 1915 pak bylo zabaveno Masarykovo jmění v Praze a byl mu zastaven plat universitního profesora. O rodinu zbavenou příjmů se postarali pražští přátelé vyhnancovy rodiny, on sám zůstal bez pomoci.

Masaryk procházel Paříž a pařížskou společnost s tísnivými dojmy; poznával, že kromě Denise a dvou tří inteligentů nikdo český národ neznal, nikdo se o něj nezajímal. Tím více pociťoval, nepohneme-li se my Čechové sami, že světová válka přejde přes naše hlavy bez následků. Jediná cesta pohnout se byla — revoluce. Dvě události se pojí k Masarykovu jménu ve Francii, kamž dojížděl z Londýna, neboť jinak zpracovával Francii dr. Beneš.

První událostí bylo utvoření Českého zahraničního komitétu v Paříži, aby bylo aspoň vidět, že jsou nějací českoslovenští revolucionáři. Tento komitét vydal 14. listopadu 1915 památné Prohlášení, prohlášení už veřejné a opatřené podpisy.

Všecky české strany, pravilo se v Prohlášení, se domáhaly posud samostatnosti českého národa v rámci Rakouska-Uherska. Válka vypovězená proti vůli českého národa a všelijaké násilí Vídně nutí český národ, aby se domáhal samostatnosti bez ohledu na Rakousko-Uhersko. Český národ se přesvědčil, že se musí starat sám o sebe.

Za profesorem Masarykem byli na Prohlášení podepsáni poslanec Durich a zástupcové všech českých a slovenských kolonií ze Švýcar, Francie, Anglie, Ameriky, Ruska.

Odhodlanost tohoto Prohlášení působila velikým dojmem, neboť Čechové se přihlásili na stranu Dohody, kdy se jí vedlo na bojištích špatně, kdy se Bulharsko přidalo k ústředním mocnostem a kdy Rusko se již již blížilo rozkladu po bolestné porážce u Gorlice v Haliči. Druhá událost byla šťastná. Když Masaryk přijel opětně do Paříže 28. ledna 1916 na porady, navštívil ministerského předsedu Aristida Brianda a vyložil mu, proč my Čechové se bouříme proti Habsburkům a proč dohodové státy mají rozbít rakousko-uherskou říši.

Briand se dal přesvědčit; ujistil Masaryka, že má sympatie k českému národu, a povzbudil ho k další práci pro národní snahy českého lidu.

Briand svůj slib splnil.

V prosinci 1916 dal president Spojených států Woodrow Wilson, k němuž oba válčící tábory hleděly s důvěrou jako k prostředníku, oběma táborům otázku: Proč, pro jaké zájmy bojujete? Tenkrát oznámila Dohoda presidentu Wilsonovi společnou notou, že bojuje také za osvobození Čechů a Slováků z habsburského jha. Datum této odpovědi je den 10. ledna 1917 a je to datum, které si mají česká pokolení vždycky pamatovat. Tento článek o osvobození Čechů a Slováků vepsal mezi ostatní požadavky Briand. Budiž mu věčná sláva!

S Briandem budiž jmenován také výborný francouzský novinář Auguste Gauvain, jenž podporoval Masaryka v rozšířeném francouzském deníku *Journal des Débats*. Vzpomínaje na veřejné Prohlášení Českého zahraničního komitétu, chválil Gauvain Čechy, že nejsou jako dravci, kteří se vrhají toliko na zdechlíny. Místo aby seděli hezky zticha podle špatného příkladu jiných národů, přidali se v hodinu největšího nebezpečí Dohody rozhodně po bok obhájců veškeré svobody. Je to veliká odvaha. Vůle Čechů je neochvějná a v takovém případě provede vůle časem všechno.

Gauvain byl po Denisovi druhý, který pochopil, že český národ může prospět i Francii. Napsal:

„Pro konečný úspěch není lhostejno, že vůle Čechů je sjednocena s naší vůlí.“

Nežli se Masaryk vrátil do Londýna, navrhl v poradě se svými pomocníky, Benešem, Štefánikem, Durichem, Sychravou a Božinovem, aby revoluční orgán nebyl nazýván nadále komitétem, nýbrž vhodněji Československou národní radou (francouzský *Conseil national des pays Tchèques*, doslovně: Národní rada českých zemí). Štefánik to byl, jenž si nepřál, aby se do francouzského názvu dostal slovenský prvek, protože o Slovácích vědí v západních zemích ještě méně než o Česích, a že by tedy název se slovenským prvkem jen cizinu mátl.

Kromě toho přednášel profesor Masaryk na radu některých francouzských učenců 22. února 1916 v Paříži o Slovanech ve světě. Měl tím uklidnit politickou francouzskou veřejnost, která se bála od Napoleonových časů panslavismu, jehož užil jako strašáka na počátku války i německý kancléř, prohlašuje, že válku zavinil ruský panslavism.

Nežli opustil Francii, jednal Masaryk horlivě o to, abychom měli své vlastní

vojsko na bojištích. Tato myšlenka ho soužila už ve Švýcarsku. Postavíme-li svou armádu, dostaneme se tím světu na oči a dáme tím výraz smýšlení svého národa, jenž je nucen doma mlčet. Proto volal Masaryk za hranice dr. Scheinera, vůdce našeho Sokolstva, o němž se domníval, že by mohl organisovat české zahraniční vojsko. Ani Rakousko, ani Dohoda nebudou nás moci mlčky přejít, budeme-li mít své vojsko. Tu práci ve Francii zanechal dr. Benešovi.

V Anglii byl Masaryk uvítán přímo slavnostním způsobem. Jako ve Francii Denis, tak uvědomoval o českém národě vzdělané kruhy v Anglii hrabě František Lutzow, jenž jako bývalý rakouský diplomat neměl Rakousko rád a ze svého českého sídla dojížděl do Anglie a psal anglické knihy o českých dějinách, zejména o Husovi, o českém písemnictví a jiném. Z domorodých žijících anglických učenců znal naše dějiny W. R. Morfill, Edmund C. Maurice, z mladších publicistů Wickham Steed a Seton-Watson, snad nikdo víc. Štěstím bylo, že Steed řídil zahraniční politiku nejslavnějšího anglického deníku Times.

Profesor Masaryk byl uvítán, když měl 19. října 1915 zahajovací přednášku v Králově koleji. Přednášel o problému malých národů v evropské krizi. Událost byla v tom, že při přednášce měl předsedat sám tehdejší ministerský předseda lord Asquith. Ježto onemocněl, zastupoval ho člen vlády lord Robert Cecil, ale Asquith uvítal Masaryka aspoň dopisem, jenž byl přečten.

„Gratuluji Koleji k Masarykově volbě,“ psal Asquith, „a ujišťuji ho, že vítáme jeho příchod do Londýna jednak jako učitele, jehož vliv moci a učenosti se cítí v celém slovanském světě, jednak jako muže, jehož osobním vlastnostem, čestností, odvaze a síle, vzdáváme rádi hold. Věříme, že jeho přítomnost u nás bude poutem, jež posílí sympatie, které slučují ruský národ s Velkou Británií. Spojenci bojují především a nade všecko pro svobodu malých národů k tomu cíli, aby byli zproštěni pro budoucnost tyranie mocnějších sousedů a mohli rozvinout svůj národní život a instituce.“ Přes toto uvítání nebyla Masarykova práce v Anglii usnadněna. Měl proti sobě velmi četné pacifisty, sám parlament nebyl v tu dobu dost rozhodný pro válku, hlavně pak aristokratické a peněžní kruhy. V žádné západní zemi nemělo Rakousko tolik přátel jako v Anglii.

V minulosti byli v Anglii vynikající státníci, kteří znali Rakousko a kladli je hned vedle Turecka. Lord Palmerston nazval Rakousko roku 1849 bestií a slavný Gladstone řekl o něm roku 1880, že páchalo v Evropě vždy jen zločiny.

Na začátku války mluvil sice ministr Lloyd George o Rakousko-Uhersku jako o říši na spadnutí. Leč velmi mnoho šlechticů a vlivných Angličanů mělo

ve Vídni a v Budapešti přátele, „příjemné lidi“, s nimiž rádi obcovali. Tito příjemní lidé je zvali na hony a na hostiny. A když i někteří politikové soudili, že habsburská říše za mnoho nestojí, zdálo se jim, že je výhodnější, aby zůstala, než aby místo ní vzniklo několik drobných svobodných států. Říkali: Teď jednáme s jedním státem, potom budeme mluvit s deseti.

Když přišel Masaryk a začal Angličanům hlásat jako kdysi Cato Římanům o Karthagu: Především je třeba, aby Rakousko-Uhersko bylo zničeno, — byla neznalost rakouských poměrů v Anglii veliká. Způsob Masarykovy práce byl promyšlen tak, že je nejlíp získávat ne vládu a ministry, nýbrž veřejné mínění. Toto veřejné mínění, to jest smýšlení vlivných mužů, význačných novin a smýšlení co nejšířších vrstev, musí samo tlačit na vládu.

U Steeda a u Setona-Watsona bylo přátelské ohnisko, odkud se vysílaly paprsky po Velké Británii. Zejména u Steedů se scházelo mnoho politických mužů, a to nejen anglických, nýbrž i francouzských a italských a vlastně z celé Evropy. U muže v deníku Times tak mocného se shledávali lidé všech oborů: vojáci, novináři, bankéři, poslanci, diplomati. S nimi se profesor Masaryk seznamoval.

Psal postupně asi do desaterých londýnských novin. S oběma přáteli, Steedem a Seton-Watsonem, založil na podzim 1916 týdeník The New Europe a konečně podával občas anglické vládě jako znalec nejen Rakouska, nýbrž i Německa, pamětní spisy o situaci.

V těchto spisech odhaloval válečnou moc obou stran a neváhal i kárat nedostatek součinnosti a jednoty ve válečném plánu Spojenců. Na svou pěst bojovali Francouzi, na svou pěst Angličané, italské velení v Alpách a soluňská fronta v Řecku s nimi neměly dorozumění. Masaryk se stával roku 1916 aspoň tak známým, že mohl řečnit k anglickému lidu na táborech — ponejprv 11. září 1916 v Londýně.

Koncem listopadu 1916 založil Masaryk v Londýně Českou tiskovou kancelář, odkud se s horečným úsilím dodávaly anglickým novinám delší články i kratší zprávy o tom, co se děje v Rakousku-Uhersku a co v národech utlačovaných od tohoto státu.

Přes patrné úspěchy v Anglii míval profesor Masaryk pochybnosti. Válka trvala již dva roky a nikde nesvítily červánky naděje, že český národ bude touto válkou osvobozen. Snad bude musit zůstat navždy emigrantem, těžce se v cizině probíjejícím jako Jan Amos Komenský.

76 Chudý chlapec, který se proslavil

Mimo to doléhaly na Masaryka podivné bolesti. Už ve Švýcarsku dostal zprávu o neštěstí: v březnu 1915 zemřel na tyfus v Praze jeho syn, malíř Herbert. Sem, do Anglie dorazily v létě 1916 novinářské zprávy, že dcera Alice, vězněná od podzimu 1915 ve Vídni, bude popravena. Masaryk o svých bolestech nikdy nemluvil, až když četl u Steeda hroznou zvěst o chystané popravě Alice, řekl:

— Než někdo udělá, co jsem udělal já, musí si napřed rozmyslit, jaká ztráta postihne jeho i jiné. Spočítal jsem si ztráty a musím snést vše, co mne stihne. Jsem přesvědčen, že mou první povinností je prospět národu.

Padly však na Masaryka i pochybnosti o tom, jakým způsobem prospět národu. Když jel v srpnu 1916 s dr Benešem z Oxfordu do Londýna, zamyslíl se nad osudem své choti, která měla otrěsené zdraví, nad osudem dcery, kterou vězení jistě nervově utýralo, ale zamyslíl se také nad tím, že všechna jeho práce vynesla posud málo úspěchů.

— Napadá mi často, řekl dr Benešovi, když vše uvážím, neměl-li bych se vrátit domů. Kdybychom to měli prohrát a naši se doma k ničemu nevzchopili, snad by to bylo to nejlepší. Mne by ovšem pověsili; viděl bych však ještě jednu ženu, o níž se obávám, že se nedočká konce války, a Alici by snad už dali pokoj. Našimi doma by to otrásló a šli by jistě proti Vídni. Vy jste mlád. Vy byste to musil vést v cizině dále i po válce. Nejprudší zápasy nastaly Masarykovi, když nota Spojenců ze dne 10. ledna 1917 oznámila, že Spojenci mají v plánu osvobodit také Českoslováky. Byli to zejména dva mužové, kteří se postavili proti Masarykovi: poslanec Noel Buxton a žurnalista H. N. Brailsdorf. Oba měli vědomosti nejen o Rakousko-Uhersku, nýbrž znali i starší heslo Palackého: Kdyby Rakouska nebylo, musili bychom je vytvořit.

Buxton miloval Bulhary a byl v anglické sněmovně předsedou tak zvaného balkánského výboru. I Brailsdorf znal svou věc, byl členem Carnegieho mezinárodní komise na Balkáně a napsal knihu o Makedonii. Oba byli radikální liberálové a tvrdili také, že osvobození Čechů a rozbití Rakouska by jen prodlužovalo válku. Masarykovi přiskočili v tomto souboji na pomoc i angličtí sekundanti. Umlčel své odpůrce.

Měl však i potyčky s anglickým katolickým knězem Vaughanem, jenž při smrti Františka Josefa I. napsal, že bychom se měli za něho modlit.

„Ať chválí někdo krále nebo kapustu,“ odpovídal mu Masaryk, „měl by o nich dříve něco vědět. To by si měl uvědomit i páter Vaughan. Nehledě k nejapnosti modlitby za muže, jenž byl z hlavních viníků této války,“ pokračoval

Masaryk, „je nesprávně tvrdit, že zesnulý rakouský císař měl šlechtné povahové stránky. Byl prudký, necitelný, zatvrzelý absolutista beze vší humánnosti. Neodpouštěl nikdy. Pohněvat ho, znamenalo upadnout v doživotní nemilost. Byl malicherný v sympatiích a zpátečnický v názorech, bez zájmu pro krásné životní ideály. V jeho říši bylo od počátku války popraveno 60.000 mužů a žen jen proto, že byli Slované, Italové nebo Rumuni. Jeho poddaní, kteří toužili po osvobození z rakouského jha, neměli věru proč ho ctít.“

Profesor Sarolea z oxfordské university nám zapsal svědectví o práci Masarykové:

„Měsíc po měsíci se marně pokoušel probudit v anglických politicích smysl pro naléhavé nebezpečí, jež ohrožovalo věc Spojenců. Měsíc po měsíci vydávala polnice vážný hlas výstrahy, psal memoranda o válečné a politické situaci. Avšak měsíc po měsíci se zdálo, že jeho hlas je hlasem volajícího na poušti. Jeho chvíle přišla teprve s ruskou revolucí...“

Jednu vlastnost Masarykovu Sarolea obzvláště vyzoroval, totiž jasnovidnost. Napsal:

„Jeho vědění vrcholí vždycky v předvídání. Za války míval jsem často příležitost hovořit s politiky a státníky na pevnině o politické a válečné situaci. Masaryk byl státník, který vždycky viděl dále do pozadí událostí a nahodilostí běžícího dne, který bral v počet všechna fakta, který chápal veškerou velikost úkolů, jež bylo Spojencům řešit..“

Co stálo v notě Spojenců ze dne 10. ledna 1917, byl pěkný úspěch. Tím více bylo potřebí, aby se na bojištích objevilo české vojsko, což byla neukojitelná Masarykova myšlenka.

V Rusku zřídili sice Češové tam usdlí nebo tam právě zaměstnaní dobrovolnickou setninu, Českou družinu, hned jakmile válka vypukla. Česká Amerika vysílala tajně přes Kanadu do Francie Čechy a Slováky a naši dobrovolníci vstupovali zjevně pod americké prapory, když Spojené státy vypověděly v dubnu 1917 válku ústředním mocnostem.

Leč to Masaryka neuspokojovalo. Tito naši vojáci se stávali neviditelnými, když byli zařazeni do ruského nebo amerického vojska. Masaryk chtěl viditelnou československou armádu na bojišti.

Proto odjel 5. května 1917 z Anglie do Ruska. Pobyt v Rusku mu byl umožněn tím, že ruská revoluce smetla v březnu 1917 carský trůn a celou

78 Chudý chlapec, který se proslavil

carskou vládní soustavu. Sám car nebyl proti Masarykovi zaujat, ba vzkázal mu po Stefánikovi do Londýna pozdravení.

V RUSKU

Do Petrohradu přijel profesor Masaryk v noci z 15. na 16. května 1917.

Když opouštěl anglické břehy, byl již uznaným vůdcem revoluce. Hleděli k němu Čechové američtí i ruští, obě naše nejpočetnější kolonie; o koloniích švýcarské, francouzské a anglické, v nichž pracoval osobně, se to rozumělo samo sebou. Právě tak k němu hleděli státníci dohodových mocí; byl jim zástupcem českého národa. Všecky nitky našeho odboje se sbíhaly v jeho ruku.

V Rusku zanikly už trapné soupeřské boje mezi radikálním Petrohradem (kde vycházel český týdeník Čechoslovák) a kolísavým Kyjevem (s českým týdeníkem Čechoslovanem) a odklízely se i zbytky odboje proti Masarykovi, jež tam od léta 1916 prováděl poslanec Durich s hrstkou českých černosotněnců pod vlivem carských úřadů a za pomoci některých českých a ukrajinských rusofilů starého rázu.

Protičeské stanovisko ovládal v ruském zahraničním ministerstvu Priklonskij, úředník tohoto ministerstva, bývalý ruský konsul v Budapešti, maďarofil. Pracoval proti Masarykovi jeho spisem Rusko a Evropa, jež prohlašoval za urážku cara i Ruska. Ovládl poslance Duricha a odtrhl jej od pařížské Československé národní rady. Šířil klevety, že Masaryk je placen ve službách Anglie a Francie, které mají protiruské záměry a zejména usilují vytrhnout Čechy z ruského vlivu. Masaryk že pracuje k tomu, aby se českým králem stal anglický princ. Nakonec bylo využito i okolnosti, že Masaryk nepřijížděl dlouho do Ruska, čímž prý dal najevo, že se o ruské Čechy nestará. Proto měl být jeho vliv v Rusku zmařen.

„Příjel. Přece jsme se dočkali. Splnily se nejrůznější touhy našich duší, utichly nejskrytější stesky našich srdcí. Profesor Masaryk, tak milovaný všemi a tak dlouho očekávaný, je mezi námi. Tatíček náš, hlava dobrá, sokol náš. Zpráva o jeho příjezdu běží celým Ruskem, letí na posice k našim statným borcům vojákům, zalétá do nejbližších zajateckých táborů: a všude budí jistě nekonečnou, nevýslovnou radost a nové naděje.“

Tak psal jeden redaktor Čechoslováka v Petrohradě. (Byl to krásný doklad vzdělanosti našich vojáků, že kam přišli, všude si hned zakládali časopisy.) A jiný redaktor psal:

80 Chudý chlapec, který se proslavil

„Přijel k nám náš T. G. Masaryk. Jeho jméno je v srdcích nás všech. Jeho jméno, jeho osobnost, jeho myšlenky a jeho práce jsou nám programem a jsou naším cílem. Nikdy mu nikdo nevypráví, co naděje a co posílení z něho v nás se dávalo ...“

Z tohoto nadšeného vítání profesora Masaryka pochopíte, jak bylo našim v tu dobu v Rusku zle. Bylo zle našim u Rusů, ve vládě i ve společnosti.

Car Mikuláš II. dával Čechům a Slovákům pěkné sliby. Sliboval českému národu osvobození a československým zajatcům výhody proti zajatcům německým a maďarským a dovolil, aby se mohli ze zajateckých táborů hlásit do vojska.

Ale v absolutistických státech pohltní nakonec úřednictvo samého absolutního panovníka. Vojenský velitel v Tomsku dal rozehnat dvě stě českých zajatců po celé Sibiři, když se hlásili do — ruské armády. V Omsku se stalo, že čeští a srbští zajatci už byli přijati do armády, ale gubernátor jich nepustil a němečtí generálové je drželi ve vězení.

Car slíbil rozmnožení českého vojska, ale sám zrušil svůj slib, neboť dovolil koncem roku 1916, aby osvobozování slovanských zajatců nebylo prováděno. Carská vláda vůbec nevěděla, co počít s českým národem, neboť na nás hleděla jako na katolíky, a o katolících ani jihoslovanských neměla plánu; myslila jen na Srby, protože byli pravoslavní. Když car propustil zahraničního ministra Sazonova, který se sice také nezavazoval, že nám pomůže, ale byl aspoň našemu národu přízniv, následovali po něm dva tamní lidé, Sturmer a Trepov, kteří neměli slovanského citu za nehet. Po první březnové ruské revoluci (v březnu 1917) byl zahraničním ministrem v Zatímní vládě profesor Miljukov, starý přítel Masaryka, s nímž se potkal i za války v Anglii. Miljukov schvaloval Masarykův program o rozbití Rakousko-Uherska, byl však v květnu 1917 na odchodu z vlády.

Když pak na sebe strhl vládu Kerenský, který byl radikálnějšího socialistického směru, dávala tato vláda Čechům a Slovákům najevo nechuť, protože prý jsme nepokojní šovinisté, jinak bychom mohli být spokojeni v Rakousku, které prý je stát konstituční a spořádaný. Masaryk se neobracel k vládě, k ministrům. Podnikl své apoštolování právě tak jako v Anglii: získával veřejné mínění. Psal články, dával se interviewovat, přednášel ve spolcích, navštěvoval učené kruhy. Na vládu hleděl působit také pomocí vlivných osob ze

spojeneckých vlád a zemí; žili v Petrohradě četní jeho známí z Francie, Anglie, Italie, Srbska i Ameriky — vyslanci, jejich tajemníci, novinářští přidělenci.

Čím déle však Masaryk pracoval, tím méně bylo naděje, že dostane odpověď Ruska na otázku: Co my Čechoslováci můžeme dostat od Ruska?

Neslibovala nám nic konečně ani vláda bolševiků, když bolševici provedli v listopadu 1917 druhou revoluci proletářskou.

Veliké byly Masarykovy starosti o české vojsko v Rusku. A byly to starosti naléhavé a kvapné. Sotva se totiž poohlédl po Rusku, věděl a viděl, že ruská armáda se už blíží rozkladu a že se brzo rozejde z bojiště. Ministr Kerenský držel ruské vojsko ještě jakž takž pohromadě, ale Rady vojáků, které byly tehdy zřízeny, měly války dost a chtěly ji skončit mírem bez anexí a kontribucí, to jest tak, že se nic nezmění na tom, co bylo před válkou, že nikdo nevyhraje a nikdo neprohráje.

Usilovná práce pro československou armádu se však přece krok za krokem dařila. Masarykovi se dařil plán, abychom měli svou samostatnou armádu, které bychom rozkazovali my, ne Rusové, kteří by ji rozstrkávali po své frontě; aby naše armáda přísahala českému, ne ruskému praporu; abychom měli armádu co největší, která by byla vybavena zbraněmi tak, že by mohla bojovat samostatně proti Rakušanům a Němcům; abychom měli armádu, která by byla součástí spojeneckých vojsk a mohla být převedena do Francie podle okolností buď zčásti nebo celá.

Kerenský neměl z počátku pochopení pro tuto myšlenku, a proto dal jako ministr války přímo rozkaz, aby československé vojsko, které tvořilo tenkrát brigádu, bylo rozpuštěno.

Tato brigáda se na štěstí zachránila bitvou u Zborova 2. července 1917. U Zborova dostala totiž československá brigáda vlastní úsek na frontě proti rakouskému vojsku a na něm si získala v boji velikou slávu. Prorazila početně silnější rakouskou frontu (našich 3500 bodáků proti 12.000 rakouským) a zajala 4200 vojáků a 62 důstojníků, ukořistila 20 děl a mnoho strojních pušek.

Ale když se ruské vojsko dalo přesto na ústup, krylo československé vojsko chrabře tento ústup a položilo životy za Rusy. Ruští generálové užasli nad útočností a dovedností našeho vojska, generál Brusilov řekl, že se československým vojákům klaní. Profesor Masaryk nespal v těch dnech několik nocí napětím. Když poznal výsledek, telegrafoval československé brigádě: „Jsme hrdí u vědomí, že potomci Husitů, bojovavších ve jménu svobody, spravedlnosti

82 Chudý chlapec, který se proslavil

a národní svéprávnosti, vykonali a vykonají svou povinnost vůči národu, demokracii a lidstvu.“

Ministr Kerenský změnil po bitvě u Zborova své stanovisko k československému vojsku. Generál Duchonin, hlavní ubytovatel, později náčelník generálního štábu ruské armády, dal povolení, aby se naše brigáda rozmnožila, a konečně 9. října 1917 svolil, aby si Čechové a Slováci vybudovali celý armádní sbor. Tento sbor, korpus, byl samostatný, určený jen proti vnějšmu nepříteli, takže nebude dožadován, aby v bojích ruských stran stál ve službě některé z nich.

Zatím provedl Masaryk i druhé jednání. Francouzský ministr Albert Thomas jednal tehdy v Petrohradě, aby československé vojsko bylo převezeno do Francie. Když ruský generální štáb svolil, bylo posláno do Francie ihned tři tisíce našich vojáků přes Archangelsk.

Uvažovalo se také o tom, aby naše vojsko bojovalo proti ústředním mocnostem na rumunské frontě. Proto odjel profesor Masaryk v říjnu 1917 prohlédnout si Rumunsko, ale poznal, že nevydrží. Rumunsko také opravdu zahájilo v prosinci 1917 jednání o příměří. Nastaly však nové překážky, horké dni, hotové peklo. Přinesla je ruská Velká říjnová revoluce (1917), která změnila od základu vše, co bylo hotovo. Profesor Masaryk byl nepřetržitě na cestách mezi Petrohradem, Kyjevem a Moskvou, mezi hlavním ruským stanem a československými oddíly. Nakonec vypukl boj mezi bolševiky a Ukrajinou, na níž bylo naše vojsko rozloženo.

Nebezpečí pro československé vojsko bylo ohromné, když Ukrajina uzavřela s Rakouskem a Německem mír a když nejvyšší bolševický velitel Muravjev dobyl po desítidenním obléhání Kyjeva. Masarykovi se podařilo sjednat v polovině února 1918 s bolševiky dohodu, podle níž je našemu vojsku zajištěna neutralita a povolen volný odchod z Ruska cestou na Vladivostok. Mezi dvěma zuřícími stranami, tam Ukrajinci, zde Rusové, vypadal odchod našich jako Rudým mořem.

Všichni naši vojáci, kteří prožili hrůzy ruských zmatků a převratů, jsou jednoho názoru o Masarykovi, že jeho skoro roční přítomnost v Rusku byla štěstím, neboť jen jeho autoritě, jeho neúporné práci a jeho rozhledu i předvídatosti se podařilo vyvést naši armádu z toho chaosu živou a zdravou.

Teprve když první vlaky (3. března 1918) odvážely pokojně naše vojsko z Ukrajiny, opustil profesor Masaryk Moskvu a jel do Ameriky. Bylo to v den jeho

osmašedesátých narozenin. Tenkrát už to byl „tatíček“ Masaryk, vojskem, jeho dětmi, zbožňovaný a jediný vůdce revoluce.

Na všechny myslel, jenom ne na sebe.

V Rusku si nevšímal ničeho, nezajímal se o umění, výstavy, divadla, jen o vojáky. A žil při tom prostě, bydlíval u známých českých rodin, chodil pěšky a chodil příliš prostě, takže ho vojáci donutili, aby si pořídil nové šaty pro lepší reprezentaci. Vnutili mu také sluhu, aby měl někoho, kdo by mu čistil šaty a boty, kdo by mu nosil zavazadla a hlídal ho.

Ano, bylo potřeba Masaryka hlídat. Rakouští agenti mu byli stále v patách, ať byl ve Švýcařích nebo ve Francii a v Anglii. Dvakrát učinili pokus otrávit ho prádlem, nejprve v Ženevě, po druhé v Anglii. Otrava se objevila skvrnami a boulemi na těle. V Anglii se musil Masaryk léčit u moře a jízdou na koni. V Londýně se stal pokus vloupat se mu do bytu, lupiči však byli náhodou zastrašeni. Šlo jim patrně o to, zmocnit se papírů a dokumentů. Proto se začal Masaryk učit střílet z revolveru, což neušlo pozornosti těch, kdož mu dělali nástrahy.

V nebezpečí života na moři se Masaryk octl, když jel v květnu 1917 z Anglie do Ruska. Loď byla provázena dvěma torpédoborci, ale před Bergenem byla by málem narazila v noci na německou minu. Kapitán obrátil ještě v posledním okamžiku a nehodě předešel.

Nejtěžší svízele a nebezpečí číhaly na Masaryka v Rusku.

V Petrohradě bydlil v ulici, kde byl sváděn boj mezi bolševiky a vládním vojskem. Broněvik mu houkal pod okny. Přátelé mu domluvili, aby odjel do Moskvy. Ale v Moskvě nebylo lépe. Trefil se právě k boji mezi vojskem a bolševiky. Spěchaje z nádraží octl se na Divadelním náměstí, které počaly obě strany ostřelovat. Jen tak tak se dostal do hotelu Metropol, který se však stal tvrzí junkerů, budoucích důstojníků. Bolševici stříleli na hotel z protějších budov po šest dní. Masaryk přetrpěl celé obležení hotelu se všemi hrůzami. Koule litaly okny do hotelu, spalo se na zemi.

V hotelu bylo 500—600 osob, mužů, žen a dětí. Nakonec se dům octl v rukou bolševiků.

V hotelu byli také dva nebezpeční agenti, Rumun a Polák, kteří strojili Masarykovi úklady, na štěstí s nezdarem.

Bezpečněji se profesoru Masarykovi nevedlo, ani když odjel do Kyjeva. Když bolševici obléhali pod Muravjevem Kyjev, prášily střely také do domu, v němž měla místnosti Odbočka Československé národní rady, kam Masaryk

84 Chudý chlapec, který se proslavil

jako její předseda denně docházel. Ostřelován byl i hotel na Kreščatiku, kde Masaryk bydlel. Do sousedního pokoje vletěl granát, jenž na štěstí nevybuchl. Kyjev byl pln všelijakých špehů, o nichž se proslýchalo, že hledají Masaryka. Byli pozorováni předtím i v Petrohradě.

Mohl by se někdo divit, že Masarykovy síly byly už poněkud vyčerpány? Když byl v únoru a počátkem března 1918 v Kyjevě a v Moskvě, pozorovalo jeho okolí, že marně zakrýval svou podrážděnost a občas i skleslost.

Jeden z jeho okolí zaznamenal tuto scénu: Byla schůze členů Odbočky Československé národní rady v Kyjevě zrovna v den, kdy německé a rakouské vojsko zahájilo nástup do Ruska. Bylo tedy jednáno o tom, vypravit co nejrychleji naše vojsko na cestu do Francie přes Vladivostok. Masaryk si sám přepočítával tužkou na papíře, kolik by naše vojsko potřebovalo vagonů, kolik by to bylo vlaků, kolik by se potřebovalo lokomotiv ... Přicházel k číslům tak velikým, že se v té všeobecné rozruše zdála pro naše vojsko nedostižnými. Tu se jednu chvíli Masaryk odvrátil od přítomných, a když se zase obrátil, ještě byly jeho oči plné slz...

Čelní naši vojáci a členové Odbočky Československé národní rady nutili tedy Masaryka, aby odjel. Dne 6. března 1918 se rozloučil svoláním s ruskými Čechy a Slováky, dne 7. března vydal svolání k vojsku a k zajatcům:

„Bratři vojáci a zajatci! Odjíždím z Vašeho středu, vlastně budu vaším kvartýrmajstrem ve Francii, tam se shledáme...“ V tomto rozkaze zdůraznil naposled napomenutí — nevměšovat se do ruských poměrů ve vnitřních bojích stran a bojovat, bude-li nutno, jen proti nepřátelům československého národa.

Ještě ve vlaku vyřídil profesor Masaryk řadu dopisů, a příloživ na poslední z nich pečeť, řekl:

— Skončil jsem!

V AMERICE

Skončil svou práci v Rusku, ale nové práce měl vůdce revoluce před sebou ještě mnoho.

President Spojených států Woodrow Wilson vydal 8. ledna 1918 čtrnáct článků o smyslu války a jak si představuje přestavbu Evropy po válce. V těch článcích se vyjádřil o právech rakousko-uherských národů v tom smyslu, že jim má být zabezpečena první příležitost k autonomnímu vývoji. Tento projev nám způsobil zklamání. Kdežpak bychom se měli spokojit s autonomií v habsburské monarchii! Bylo žádoucí, aby Masaryk přesvědčil Wilsona, že chceme samostatný československý stát, že Rakousku nevěříme.

Proto chvátal profesor Masaryk do Ameriky. Přes tři týdny seděl ve vlaku sibiřské dráhy se svým věrným sluhou Hůzou. Spával na jakési matraci, kterou mu vojáci koupili v poslední chvíli v Moskvě. Ve dne psával, pokud to obtížná jízda, nejistota a nedostatky stravování dovolovaly. Skládal spis *Nová Evropa* v jazyce anglickém; česky jej psal již v Petrohradě a zanechal jej Československému deníku, jež si naši vojáci v Rusku začali v lednu 1918 vydávat. Když dojel do Vladivostoku, dověděl se, že československá armáda svedla (8.—13. března 1918) s Němci vítěznou bitvu u Bachmače.

Dne 8. dubna 1918 byl Masaryk již v Japonsku v hlavním městě, v Tokiu. V Japonsku zmírnil svůj spěch a zdržel se tam do 20. dubna.

Americký vyslanec v Tokiu požádal Masaryka, aby napsal prezidentu Wilsonovi pamětní spis o ruských poměrech a zejména o bolševismu. Masaryk psal už v lednu 1918 prezidentu Wilsonovi z Ruska, když nebyl docela srozuměn s Wilsonovými čtrnácti články. Psal nyní, 10. dubna, velmi obsírné memorandum, v němž radil, aby Spojenci nepřerušovali svých styků s bolševickým Ruskem, neboť jinak pozbudou vlivu na uspořádání vnitřních ruských poměrů. Vysvětloval, že všichni malí národové ve východní Evropě (Finové, Estonci, Lotyšši, Litevci, Poláci, Čechové se Slováky, Rumuni) potřebují silného Ruska, sice budou vydáni na milost a nemilost Němců a Rakušanů. Spojenci by mohli přimět i Ukrajince, aby se spokojili s autonomní republikou, neboť Ukrajina upadne jako samostatný stát v područí Německa nebo Rakouska.

Po tomto memorandu se mohl Masaryk věnovat Japonsku. Také s

Japonskem bylo třeba jednat. Masaryk podal japonské vládě memorandum o československém vojsku, o „své armádě“, jak pravil, a plným právem. Naše armáda potřebovala zajisté lodí pro převoz z Ruska do Francie a ty on s vládou sjednával, žádaje také anglického a amerického vyslance, aby se nás u japonské vlády zastávali.

V Japonsku zažil Masaryk krásné japonské jaro a pokud se tam snad úplně nezotavil, dokonala to utěšená plavba Tichým oceánem.

„Pěkné počasí a tichá plavba mi skýtaly,“ napsal v knize svých pamětí, Světová revoluce, „příjemný odpočinek (nemívám mořské nemoci). Moři, vlnám, proudům, počasí, barvě vody a oblohy atd. jsem věnoval dosti pozornosti jako vždycky: to právě je část odpočinku.“

A hned na to nacházíme potvrzení. Na americkém pobřeží v kanadském městě Vancouveru čekal Masaryka posel československého ústředí v Americe, advokát Karel Pergler, a Masaryk mu na procházce pravil:

— My jsme nemohli být pro Rakousko, pasivní jsme také nemohli být, a jediné mravní stanovisko bylo vystoupit. Dejme tomu, že bychom prohráli. My vůdcové bychom domů nesměli, ale vojáci by se domů vrátili, na takové hromadné pronásledování by si Rakousko netroufalo. Představte si, že se ti hoši vrátí. V každém městě a v každé vesnici bude potom člověk, který proti Rakousku nejen mluvil, nýbrž i bojoval. Masaryk pozvedl obě ruce, zatřásl jimi, a zařav pěsti, přímo vydechl:

— A to je, co jsem si vždycky přál: abychom se stali národem, který se nebojí.

Spojené státy nebyly profesoru Masarykovi cizinou. Přijížděl do otčiny své ženy, měl v ní řadu jejích příbuzných, měl tam osobního přítele průmyslníka Charlesa Crane a měl mnoho i jinak známých z doby, kdy přednášel roku 1902 na universitě v Chicagu a kdy byl roku 1907 na náboženském sjezdě v Bostonu a potom přednášel v několika městech svým krajanům.

První Masarykova cesta byla do Chicaga, kde žije nejvíce Čechů. Tam byl uvítán 5. května 1918 tak triumfálně, že podobných slavností Chicago nevidělo. Ale vítali ho i vynikající Američané, když 9. května přijel do sídla vlády, do Washingtonu. Kromě českého a slovenského obyvatelstva přišlo na nádraží 27 poslanců a senátorů a ovšem i pan Crane. Stala se dojemná věc: Masaryka přišel uvítat i Pavel Slik, potomek onoho rodu, jehož člen vykrvácel roku 1621 na Staroměstském náměstí; hrdě a radostně se hlásil k svému původu.

Zvláštním způsobem, při němž nebylo potřebí mluvit, se Masaryk představil celé Americe. V průvodu přátel, ministra zemědělství a anglického majora, si vyjel do Gettysburgu, kde je slavný hřbitov bojovníků, kteří padli roku 1863 v boji za osvobození otroků. Tehdejší prezident Lincoln zasvětil hřbitov řečí, již zná každý Američan:

— Tento národ, milující svobodu a oddaný rovnosti, chce zachovat na zemi vládu národa, národem a pro národ.

Americká veřejnost si dobře povšimla této Masarykovy návštěvy a rozuměla, že Masaryk je vyznavačem Lincolnovy myšlenky.

A potom nastala obvyklá Masarykova agitace, aby získal pro svůj národ veřejné mínění. Psal články do novin, dal se vyslyšet od novinářů a rozjel se přednášet po celé zemi. Z počátku budil u Američanů zájem více tím, že mohl vysvětlovat, co se děje v Rusku a jaké je jeho mínění o zmatcích ruského národa. Ponenáhlu však začal rozvíjet před sluchem Američanů českou a rakouskou otázku. Počet jeho projevů je nespočetný.

Na svých přednáškách se octl profesor Masaryk 30. května 1918 v městě Pittsburku, v němž žije pohromadě největší počet Slováků; město je takorčka jejich hlavním městem. Slovenské organizace mu předložily návrh prohlášení, o čem se Slováci a Čechové dohodli, budeme-li mít samostatný stát. V tomto prohlášení, jemuž se říká pittsburská úmluva, bylo řečeno, že Slováci a Čechové mají v programu spojení v samostatném státě a tím státem že bude republika. Slovensko bude mít při tom vlastní administrativu, svůj sněm, svoje soudy. Slovenčina bude úředním jazykem ve škole, v úřadě a ve veřejném životě vůbec. Masaryk tuto dohodu schválil a podepsal, neboť závěrečné místo v ní pravilo:

„Podrobná ustanovení o zřízení československého státu se ponechávají osvobozeným Čechům a Slovákům a jejich pravoplatným představitelům.“

O pittsburskou úmluvu byl později spor se Slováky, neboť ji prohlašovali za zákon. Ale zákonem pro náš stát se stala ústava přijatá 29. února 1920 v Národním shromáždění, pro kterou hlasovali všichni Slováci bez ohledu na Pittsburk.

Masaryk nešel při své agitační metodě k prezidentu Wilsonovi, dokud ho Wilson sám nepozval. Sešli se 19. června 1918. Rozhovor obou mužů se týkal války, Rakouska a Německa. Masaryk otevřel prezidentovi oči na habsburskou dynastii. Nejen Wilson, nýbrž i jiní politikové nepohlíželi správně na tento rod. Jak byl Masaryk vítán, dosvědčuje okolnost, že prezident Wilson ho při

rozchodu vyzval, aby mu sděloval vždy své názory o věcech, které budou právě časové. Toho vyzvání Masaryk užíval, posílaje Wilsonovi pamětní spisy prostřednictvím jeho státního tajemníka Roberta Lansinga. Podobnost mezi Masarykem a Wilsonem byla v tom, že oba pohlíželi na válku s vysokého mravního hlediska a oba se shodovali v tom, že vítězná válka musí přinést státům a národům nové základy, základy demokracie proti absolutismu, osvobození malých národů.

Zatím vykonalo československé vojsko na Sibiři něco, čím způsobilo podivení celého světa. Všecky vlády Spojenců musily myslet na českou otázku.

Bolševické vládě v Rusku stáli v čele dva mužové, Lenin a Trocký. Lenin přál československému vojsku, aby odešlo pokojně přes Vladivostok do Francie. Ale lidový komisař (ministr) vojenství Trocký chtěl, aby naše vojsko odtáhlo tak, že by v Rusku zanechalo své zbraně. Vojsko poslechlo. Když však jeho doprava vázla a vojáci viděli, že jsou napadáni dokonce i rakouskými a německými zajatci, považovali rozkaz Trockého za ortel smrti.

Trocký neznal ducha československé armády. Tři sta let jsme neměli vojska, které by bylo vedeno pod českým praporem. Splnilo se však náhle, co znalec české historie Denis viděl ve snu:

„Žáci Komenského dovedou, bude-li toho potřeba, stát se opět bojovníky Žižkovými. V tomto nejtěžším zápase budou s nimi všichni, kdož se nechtějí sklonit před hrubou silou a kdož se domáhají pro národy práva rozhodovat o sobě samých. Pro tuto lidskou svobodu zahynul Hus na hranici, Bratří z Jednoty zakusili zármutek vyhnanství, Dobrovský, Jungmann a Palacký pracovali, zápasili a strádali. K zachování slavného dědictví, jež jim odkázali jejich hrdinové a mučedníci, jsou Čechové hotovi, nadejde-li osudná chvíle, k nejkrajnějším obětem. Ať vítězové nebo přemožení, zůstaví světu vznešený příklad a budou věřiteli lidstva.” O tom snil Denis, když dopisoval druhý díl spisu Čechy po Bílé hoře, to se naplnilo na pomezí Ruska a Sibiře. Československé vojsko na Rusi nemělo na očích jiného vzoru než husity. Své pluky pojmenovali po husitských hrdinech, vojenskou přísahu přijali podle písně Ktož jsů boží bojovníci a kázeň zavedli přísnou a demokratickou. Byli jedno tělo a jedna duše, vojsko národní a bratrské. „Hromu rachotem a vichru letem“ letěly pluky legií ruským světem.

V Čeljabinsku dalo vojsko Trockému odpověď: Budeme postupovat vlastním pořádkem. Část naší armády se dostala do Vladivostoku, byla však odtržena od jádra vojska. Město za městem, stanice za stanicí padaly však do

československých rukou. Západní část vojska se zmocnila Penzy, Samary a Ufy, východní část ovládla na sibiřské dráze od Čeljabinska trať 1700 verst s městy Čeljabinskem, Omskem a Novonikolajevskem a 11. července obsadilo československé vojsko Irkutsk. Ke konci srpna 1918 poslouchala celá hlavní sibiřská trať i s Vladivostokem, o délce přes 8000 kilometrů, české velení a Sibiř byla odříznuta od Ruska.

Když se československému vojsku nepodařilo obnovit frontu proti Německu a Rakousko-Uhersku v Rusku, obnovilo ji na Sibiři. Naše vojsko zatarasilo cestu domů tisícům německých a maďarských zajatců, na které čekali po brest-litevském míru (uzavřeném mezi Ruskem a ústředními mocnostmi 3. března 1918) Němci a Rakušané.

Naše vojsko stanulo potom na Sibiři, než o něm rozhodnou Spojenci. Bylo to vojsko ukázněné, povolžské Rusko a Sibiř je vítaly jako osvoboditele. Vojsko zavádělo pořádek, organisovalo si nejen zásobování, nýbrž i poštu, peněžní ústav. Toto vojsko nezapomínalo na potřeby duše a ducha, četlo a hrálo divadlo, mělo umělecké výstavy, znamenitou hudbu, vydávalo Československý deník a řadu zábavných a humoristických novin, jeho sokolská cvičení vábila užaslé domácí obyvatelstvo v tisících. Byl to vpravdě československý přenosný stát. Stál při Volze a stál při Tichém oceánu. Mnoho nocí nespal Masaryk v červenci, v srpnu a v září 1918, když sibiřské legie volaly o pomoc a o plán. Útočil několika memorandy na Wilsona i na vlády ostatních Spojenců. Dne 3. srpna 1918 se Spojenci rozhodli, že dají našim chrabрым sibiřským vojákům vojenskou i hmotnou pomoc. President Wilson sám povolil úvěr sedmi milionů dolarů z fondu, s nímž směl osobně nakládat. Předseda anglické vlády Lloyd George telegrafoval 11. září 1918 Masarykovi jménem celé anglické vlády blahopřání:

„Dějiny dobrodružství a vítězství této malé armády jsou vpravdě jedním z největších eposů dějin. Naplnily nás všechny obdivem nad odvahou, vytrvalostí a sebekázní Vašich krajanů a ukazují, jak ti, kdož chovají ve svých srdcích ducha svobody, dovedou zvítězit nad časem, vzdálenostmi a nedostatkem hmotných potřeb. Váš národ prokázal neocenitelnou službu Rusku a Spojencům v jejich boji za osvobození světa od despotismu. Nikdy toho nezapomeneme.“

Skutečně, nezapomněla na nás ani Anglie, ani Francie a k nim se připojily Spojené státy.

Jak dozrávaly události na francouzském bojišti k svému zakončení a k vítězství Spojenců, tak dozrávala také česká otázka, jejímž opatrovníkem v Paříži

90 Chudý chlapec, který se proslavil

byl dr Beneš. Dr Beneš byl jako správcem revoluční politiky v západních zemích.

A zase to byla Francie, která první uznala (29. června 1918) naše právo na samostatnost a která uznala Československou národní radu za nejvyšší orgán, spravující veškeré zájmy svého národa. Následovalo prohlášení anglické vlády (9. srpna), uznávající tři československé armády (v Sibiři, ve Francii a v Itálii) za jednotnou spojeneckou armádu a Československou národní radu jako autoritu národních zájmů. Následovala 3. září smlouva dr. Beneše s Anglií, která přiznávala Československé národní radě právo na diplomatické zástupce, právo vydávat pasy, užívat vlastních kurýrů, právo účastnit se všech spojeneckých konferencí a tak dále, přívlastky, jaké má samostatný stát. Washingtonská vláda (9. září) zároveň prohlásila, že uznává válečný stav mezi československým a německým i rakouským vojskem, a nejvýrazněji ze všech států řekla, že uznává Československou národní radu za vládu de facto, za vládu skutečnou. Za měsíc potom (3. října) prohlásil italský ministerský předseda v italské sněmovně totéž co Spojené státy.

Spojenci se sice nezachovali vůči naší sibiřské armádě podle prvních slibů, nebylo mezi nimi jednoty — a naše vojsko nesmírně trpělo — zato však bylo Německo v řadě bitev donuceno ustupovat, až uznalo svou porážku. S ním bylo poraženo Bulharsko, Turecko i Rakousko.

Pro naše revolucionáře nastával velmi napjatý okamžik. Rakousko se totiž chtělo zachránit postranními cestami: venku takofka prosbami o příměří u presidenta Wilsona a doma prohlášením císaře Karla I. k rakouským národům, že jim dá novou ústavu na základě sebe-určení každého národa. Masaryk stál na stráží ve Washingtoně, dr Beneš v Paříži a dr Štefánik odjížděl jako generál k sibiřskému vojsku. Profesoru Masarykovi a dr. Benešovi se tehdy podařilo dosáhnout u Spojenců, že uznali 15. října 1918 dosavadní československou vládu a důsledek z toho uznání provedl Masaryk Prohlášením (deklarací) nezávislosti československého národa, daným ve Washingtoně (odtud washingtonská deklarace) 18. října 1918.

V pátek ráno 18. října byla vztyčena na domě, v němž bydlel Masaryk, červenobílá vlajka, před polednem bylo odevzdáno prohlášení presidentu Wilsonovi, odpoledne bylo dáno zástupcům tisku. Pod dojmem této deklarace napsal president Wilson ještě téhož dne odpověď Rakousko-Uhersku a poslal dopis Masarykovi. Rakousko-Uhersku odpověděl, že s ním už nemá o čem

jednat, aby se dorozumělo samo se svými národy, které mají být soudci nad jakýmkoli podnikem rakouské vlády. A Masarykovi psal:

„Nemusím Vám říkat, s jakým pohnutím jsem četl Prohlášení nezávislosti, vydané Československou národní radou: myslím, že má poslední odpověď Rakousku dá Vám plný odhad mého stanoviska v této věci. Můžete být jist, že můj zájem je hluboce vznícen.“ Tam Masaryk — zde Wilson ohlásili ortel smrti Rakousko-Uhersku a vzkříšení českého státu. Bylo už jen otázkou času, kdy se to stane. Stalo se to v deseti dnech. Praha se dověděla o Prohlášení nezávislosti 21. října. Dne 28. října 1918 byla veliká hra skončena. Když byla skončena, musil být vyvolán její autor, její skladatel. Stalo se 14. listopadu 1918 v Národním shromáždění, kde byl Tomáš Garrigue Masaryk zvolen presidentem Československé republiky.

PRESIDENTEM

Nikdo jiný nemohl být prezidentem.

Masaryk to byl, kdo promyslel válečný program i pro Dohodu. Seton-Watson nám to pověděl po válce roku 1919:

„Program, který mi profesor Masaryk vyložil při tajné schůzce v jednom rotterdamském hotelu v říjnu 1914, byl splněn po čtyřletém obtížném boji téměř do poslední litery v říjnu 1918. Není to pochlebenství, ale úplná pravda, jestliže řeknu, že není druhého muže v Evropě se stejnou odpovědností, který tak široce a jasně definoval všeobecnou politiku nejen českou, nýbrž i evropskou, nebo který byl schopen ji napsat. Až přijde čas, kdy bude možno uveřejnit jeho soukromá memoranda, která napsal v březnu 1915 a v lednu 1916 pro informaci dohodových státníků, úcta k němu stoupne ještě více.“

Když se ptali roku 1920 anglického ministerského předsedy Lloyda George, kdo byl za války největším státníkem, odpověděl:

— Profesor Masaryk.

Masaryk to byl, jenž působil v cizině svou osobností. Byl politik vysoce vzdělaný, myslitel střízlivý a opatrný na každém kroku, byl však prodchnut vysokými myšlenkami pravdy a spravedlnosti, z nichž nikdy neslevoval. Byl nezištný charakter, jehož nikdo ani doma, ani za hranicemi nesměl podezřívát z osobní politické vypočítavosti; naopak, vydával svůj život všanc v nejnebezpečnějších okamžicích. Svou osobností zakrýval prvá tři léta domácí mlčení a prázdnotu. Masaryk — to byli Čechové v očích ciziny.

My domácí Čechové, ač v prvních letech války neveliký kruh lidí, kteří jsme dostávali zprávy o Masarykově působení v cizině, uvědomovali jsme si, že právě on byl předurčen mluvit za národ za hranicemi, že on je jediný mohl být pevným bodem v tom divokém víru válečných a diplomatických událostí, neboť byl „kozák v bojích otužilý“, vytrvalý a nebojácný, vyzkoušen doma svoje síly v boji někdy s celým národem. Vysílali jsme za něho jen tiché modlitby k nebesům, a protože nebylo možno vyslovovat jeho jméno veřejně, mluvíváli jsme o jiném exulantu a revolucionáři, o Janu Amosu Komenském. V protestantských chrámech se mluvilo na příklad o Komenském v obratech, aby posluchači mohli tajně vyslovovat jméno Masarykovo. Teprve od jara 1917 začal se ozývat

revoluční duch i doma, jakožto ozvěna ducha Masarykova, Benešova a Štefáníkova za hranicemi.

Když nový rakouský císař Karel I. zahájil tajné jednání s Dohodou o postranní mír Rakouska s Dohodou a svolal říšskou radu, která byla od jara 1914 na dovolené, vydali čeští spisovatelé 17. května manifest k národu a zejména k poslancům, aby byli stateční a sebevědomí. Čeští poslanci podali skutečně na prahu parlamentu 30. května 1917 prohlášení, v němž mluvili jednomyslně o českém státě a o Slovensku, připojeném k českému státu. Jednota národa se představovala tím, že i strana sociálně demokratická se postavila na program historického státního práva.

Bylo to pod dojmem ruské revoluce, že vláda svolala říšskou radu a vyhlásila amnestii skoro všem dosavadním politickým provinilcům. Zástup českých politiků opustil vězení a vrátil se do vlasti.

Rok 1918 byl už branou k vítězství. Po třech stech letech od roku 1618 měli jsme svůj vlastní generální sněm. Všichni poslanci z Čech, z Moravy a Slezska se sjeli 6. ledna 1918 do Prahy. Jejich usnesení bylo na čas zabaveno. V něm už bylo vysloveno loučení s Rakouskem. Když rakouský zahraniční ministr Czernin potupil Masaryka jako člověka „bídného a ničemného“ a pokusil se rozdvojit český národ na hodný a nevěrný, odpověděli mu představitelé národa 13. dubna 1918 slavnostní přísahou, připomínající slova Lutherova: Zůstaneme, kde jsme stanuli, nemůžeme jinak než být velezrádci!

Radostná byla potom oslava prvního května 1918 v Praze. Do roku 1918 bývaly májové oslavy jen třídní, bývaly svátkem sociální demokracie, kdežto národní socialisté slavívali svůj první máj až nejbližší neděli po prvním květnu. Roku 1918 slavily první květen společně obě socialistické strany. A víc. Nesocialisté jej slavili společně s nimi, třeba bez předchozí úmluvy. Viděli jsme v prvním květnu příhodný den, aby všechen národ projevil jednotu ve volání po samostatném státě. A v resolucích, přijatých na Žofínském a Střeleckém ostrově, na Staroměstském i Tylově náměstí, se pravilo:

„Chceme pracovati k tomu, aby naše bojovné úsilí o československý stát bylo pochopeno a podporováno opravdovými socialisty všech ostatních národů. Proto prohlašujeme při této příležitosti, že tak jako vytrváme do krajnosti v zápase o spravedlivý požadavek státní samostatnosti pro svůj národ, že tak také odmítáme každou myšlenku zasahovati do práva na plné vyžití národní individuality kteréhokoliv jiného národa.“ První květen 1918 oslavili také

Slováci ve Svatém Mikuláši; jeho strůjce dr Šrobár byl poslán vládou do maďarského vězení.

Následovaly tak zvané divadelní slavnosti 16. května 1918, totiž jubileum padesátiletého trvání Národního divadla. Ve skutečnosti to byl skrytý sjezd utlačovaných rakousko-uherských národů. Hlas nedávného (8.—11. dubna 1918) římského kongresu utlačovaných rakousko-uherských národů se ozval v Praze po druhé, už tedy na půdě praskajícího mocnářství, které nemělo dost odvahy užít policie a vojska. Považte, přišli do Prahy Slováci, básník Hviezdoslav s družinou, přišlo šedesát Poláků, zjev neslýchaný mezi Čechy a Poláky. Příjezd Jihoslovanů rozuměl se jaksi sám sebou, bylť mezi námi už 13. dubna 1918, kdy jsme si slibovali s nimi „věrnost za věrnost“. Přijeli však i Rumuni a sedmáct Italů. Dne 16. května vyslechli slavnostní řeč Kramářovu a Hviezdoslavovu v musejním Pantheonu, kde posud mluvivali na schůzích České akademie Lobkowiczové a poslouchali je generálové, biskupové a preláti, a 17. května se konaly v Obecním domě vážné porady.

Zástupy procházely Václavským náměstím a provolávaly slávu Masarykovi a Kramářovi, Wilsonovi a Clémenceauovi. Obecné rozjaření si podrobovalo i chladné politiky.

Poslanec Tetmajer (malíř) pravil v Pantheonu:

— Čechové a Poláci jednou spojení utvoří nepřemožitelnou hradbu proti německví.

Italský poslanec Conci pravil:

— Nic nepřiblížilo, ba nesbratřilo Italy a Čechy jako společný osud, stejné pronásledování. Když vidím, s jakou neuvěřitelnou pevností čelíte vy Češi tomuto potlačování, jsem přesvědčen, že tento vyspělý a hrdý národ nezemře, jeho spravedlivá věc zvítězí.

To byla podle vídeňské Neue Freie Presse „divadelní hra s Masarykem v pozadí“.

Hra s Masarykem v popředí byla pak dohrána 28. října 1918 převratem v Praze. Tento domácí převrat byl závěrečným slovem washingtonské deklarace a celé čtyřleté revoluční činnosti našich vůdců. Význam 28. října je ten, že se celý československý národ přiznal k Masarykovu dílu a potvrdil je. Proto se 28. říjen stal a zůstane naším národním svátkem.

Za vzrušené nálady se scházelo Národní shromáždění, svolané předsednictvem Národního výboru na den 14. listopadu 1918, do staré sněmovní

budovy na Malé Straně. Přítomni byli jen Čechové a Slováci, Němci nebyli zváni, a kdyby byli, nebyli by přišli, neboť věřili, že jejich Deutschbohmen bude také samostatným státem. Citům společným celému národu dal výraz dr Kramář. Prohlásil, že český stát se stává tímto dnem republikou, že sněmovna povolává T. G. Masaryka prezidentem republiky a že tímto dnem ztratila habsbursko-lotrinská dynastie všechna práva na český trůn. Prohlášení bylo provázeno neutuchajícím potleskem a voláním slávy. Potom byla zvolena vláda, v níž se předsedou ministerstva stal dr Kramář.

Masaryk byl připraven na to, že bude zvolen prezidentem republiky. Ohlásily mu to 9. listopadu 1918 dva kabelogramy do Washingtonu. Telegram ze Ženevy, podepsaný Kramářem, Staňkem, Klofáčem, Habrmanem, Kalinou, Preissem a Svobodou, pravil:

„Po čtyřech letech nevypsatelného utrpení stojíme na švýcarské půdě a posíláme Vám nejupřímnější pozdrav a nejvšelejší díky vděčného národa.“

Telegram z Paříže, podepsaný dr Benešem, vysvětloval: „Po rozmluvě s Kramářem a jeho přáteli v Ženevě učinili jsme toto rozhodnutí: Vláda bude republikánská, náš kabinet bude doplněn ihned po návratu do Čech. Vy, jako prezident republiky, se máte hned vrátit; prozatím dáte Kramářovi právo, aby podpisoval za Vás jako předseda ministerstva. Všeobecné politické a sociální poměry v Čechách jsou takové, že Vaše přítomnost je nutná. Vaše autorita je bezmezná a jste očekáván. Celá naše činnost schválena s všeobecným nadšením. Ponechávám si portefeuille zahraničních věcí a prozatím zůstávám v Paříži. Milan (dr Stefánik) podrží ministerstvo války.“

Masaryk odpověděl druhého dne dr. Benešovi: „Obdržel jsem oba kabelogramy ze Švýcar. Jsem hluboce pohnut jednotou zástupců všech stran. Vděčný národ je věc velmi vážná. Cítím velkou odpovědnost. Přijedu co nejdříve.“

Když profesor Masaryk dostal zprávu o svém zvolení, byl v Novém Yorku. Rozloučil se den předtím ve Washingtonu s prezidentem Wilsonem a s americkými přáteli, v Novém Yorku se již připravoval na odjezd do Evropy. Podepsal tam první půjčku pro český stát, deset milionů dolarů na potraviny. Polední noviny přinesly toho dne zprávy o první schůzi Národního shromáždění.

Masaryk, ubíraje se právě do schůze Klubu newyorských Čechů, aby se s nimi rozloučil, slyšel vyvolávat prodavače novin své jméno a své presidentství.

Jeho osobní tajemník Jaroslav Císař, který ho doprovázel, vyličil, že Masaryk šel mlčky, zamyšlen a nikterak ne- prozrazoval, co slyšel. Teprve když byl předsedou klubu uvítán jako president, prozradil, že už to také ví. Když byl zasypán blahopřáními, odpověděl:

— Nejen dnes, nýbrž několikrát již se mne tázali: Jak je vám teď, když je Německo a Rakousko poraženo? Jak je vám, když si uvědomíte, že jste hlavou nového státu a nové vlády? Je vám asi velmi dobře, jste šťasten. Nevím, jsem-li šťasten, a nemohl bych popsat své city. Mám pocit odpovědnosti. Řekl bych, že nemám kdy se radovat, protože vím, že stojím před ohromným problémem a jsem si vědom své odpovědnosti nejen před svým národem, nýbrž přede všemi národy, s nimiž se budeme stýkat a spolupracovat. Nikdo z nás nesmí zklamat. To je, co cítím.

President Masaryk, odjížděje z Ameriky, věděl již od Wilsonova ministra Lansinga, že přípravy k mírové konferenci jsou ve Washingtoně téměř ukončeny. Lansing si sestavil program, jenž byl českému stanovisku vcelku blízký. Když president Masaryk odjížděl 20. listopadu 1918 od amerických břehů, byl také již hotov se svými přípravami pro mírovou konferenci. V tu chvíli se totiž rozletoval po Americe i po Evropě jeho spis Nová Evropa v jazyce anglickém a francouzském. Byl tištěn jako rukopis pro státníky všech mocí, které vedly válku. Má datum: Washington, v říjnu 1918. Byla to předloha pro mírový kongres.

President Masaryk se zastavil v Anglii a ve Francii u svých přátel, jimž poděkoval za pomoc, navštívil české vojáky v Darney a přes Itálii a Rakousko se vracel do Čech. Do Prahy dojel 21. prosince 1918 a jeho vjezd byl královský. Uvedli jsme ho na královský Hrad na Hradčanech. Český trůn, na němž sedělo od roku 1526 dvanáct císařů římských a čtyři císařové rakouští, všichni z rodu habsburského, byl uprázdněn. Zasedl na něj ne panovník z Boží milosti, nýbrž syn dělníkův z vůle národa. Tato událost připomínala volbu husitského krále Jiřího z Poděbrad roku 1458, šlechtice národního rodu, kdy Čechové plakali pro radost, že je milý Bůh vysvobodil z moci německých králů, kteří mysleli činit zle českému lidu a obzvláště těm, kteří se přidržovali Písma svatého.

Dne 21. prosince 1918 dosedl na vladařský trůn moderní šlechtic, muž s mečem duchovním. Zvítězil zásadami, které přijal jako mladý muž za vůdčí pravidla svého života: Vědění je moc, ku právu jít pravdou a nepokládat nic za velké, co není pravdivé.

100 Chudý chlapec, který se proslavil

Své vladařské zásady prohlásil prezident Masaryk ve svém prvním poselství k národu 22. prosince 1918.

Národ uctívá Masaryka jako svého presidenta a miluje ho jako tatíčka Masaryka. Cizinci ho velebí. Když vjížděl 21. prosince 1918 do Prahy, psal nejslavnější anglický časopis Times:

„První prezident Československé republiky je nad míru prostý a srdečný muž. Po celý život byl apoštolem, nikoli však snílkem. Jeho význačným rysem je jasnovidectví ve smyslu pronikavého rozpoznávání a předvídání budoucích věcí. Tato vlastnost je doplňována stejně mohutným smyslem pro to, co se dá v přítomné době uskutečnit.“

Americký spisovatel Hudleston pozoroval roku 1924 Evropu a o našem presidentovi napsal, že je nejschopnějším mužem Evropy:

„Mužem velikých vědomostí a hluboké kultury, mužem mimořádné duševní síly... K jeho hlubokým vědomostem se druží čistota jeho charakteru, která mu zjednává úctu. O jeho upřímnosti není pochyby. Nic nepokazilo jeho vyrovnaný charakter, jeho lásku k spravedlnosti, jeho smysl pro pořádek, jeho požadavek poctivého jednání a jeho mírové snahy... Veškeré zájmy, celá budoucnost Československa leží v zachování míru. To je pravdivé o všech zemích, ale o žádné zemi to není tak samozřejmé a nepopíratelně pravdivé jako o Československu.“

NA HRADĚ ČESKÝCH KRÁLŮ

IVAN HERBEN

Popsat do podrobnosti práci T. G. Masaryka jako presidenta republiky vyžadovalo by napsat novou velkou knihu, a není to ani úkolem tohoto vypravování. Jeho práce byla ohromná a položila základy k trvalé svobodě československého lidu; bez práce Masarykovy nebylo by naší svobody dnešní, neboť on její základy nejen položil, ale upevnil tak, že ani tak mohutná vlna fašismu a násilí, jako byla vlna Mussoliniho a Hitlerova, nemohla ji vyvrátit trvale. Roky, v nichž president Osvoboditel pracoval na hradě českých králů, nebyly roky lehké: poválečný zmátek vládl Evropou, budovala se od základů a z ničeho naše republika, její armáda, prováděla se pozemková reforma, vítěznou válku bylo třeba zakončit také vítězným mírem atd. Toto budovatelské dílo dělo se pod vedením Masarykovým a za jeho neustálého dozoru i z jeho podnětů. On udával tón politice zahraniční i domácí, zejména v prvních letech.

Když roku 1920 byla schválena revolučním Národním shromážděním ústavní listina, byl T. G. Masaryk dne 27. května 1920 po druhé zvolen presidentem republiky, a to 284 hlasy — jen Němci tehdy Masaryka nevolili. Jeho volba presidentem byla samozřejmá po březnových oslavách Masarykovy sedmdesátky, které vyzněly jako oslavy vskutku lidové. Lidu se rozumělo samo sebou, že presidentem nemůže být nikdo jiný než Masaryk a poslanci plnili svou volbou pouze jednomyslné přání lidu. Pan president tehdy, v den své sedmdesátky, učinil projev, který má ještě dnes životnou závažnost. Ve svém poselství věnoval velký odstavec socialismu, a tu pravil: „Marx řekl, že hlad není socialistickým programem; není jím ani ta zvláštní nervosní nespokojenost, která je způsobena válkou. Pokud dělnictvo nedovede celou výrobu a její organizaci kontrolovat a přímo vést, dotud na radikální hospodářské přeměny nelze pomýšlet U nás, ostatně jako všude, také příliš jednostranně se při socialisaci pomýšlí na postátnění. Zapomíná se, že postátnění mohlo by být za daných okolností jen jinou formou kapitalismu — kapitalismu státního, byrokratického.“ Dne 13. května 1923, uprostřed politické práce, byl president Masaryk stížen

těžkou ranou osobní: zemřela jeho choť, paní Charlotta G. Masaryková. Čím prezidentovi byla, řekl později ve své knize „Světová revoluce“, kde napsal: „Světovost nezíská se jen obvyklým cestováním, oficiálním stykem mezinárodním a mezistátním, nýbrž duchovním pohroužením v život jednotlivců, národů, lidstva. V tom, pravda, měl jsem zvláštní výhodu a štěstí, že se moje životní pouť křížila s životní drahou Charlotty Garriguové; bez ní bych si nebyl ujasnil smysl života a svůj politický úkol — Amerika takto vedle Francie mně a mnou i národu pomohla k svobodě nejvydatněji...“

Leč prezident Masaryk neoddával se osobnímu bolu a vykonával ihned po pohřbu na lánském hřbitově svůj odpovědný úřad. Už v říjnu téhož roku podnikl první velkou zahraniční cestu. Úředně navštívil Paříž, Brusel a Londýn, aby tak dal osobně najevo vděčnost československého národa západním mocnostem za osvobození. Byla to cesta slavná, na níž prezident republiky a s ním celý národ byl vyznamenáván přátelstvím a úctou, jaké se do té doby nedostalo žádnému z evropských panovníků. Doma, zatím co národ stál stále a neochvějně za presidentem, počaly se skryté i otevřené politické boje, jejichž cílem bylo otřást presidentovou autoritou politickou i láskou lidu k němu; ať ty boje byly vedeny proti komukoli a čemukoli, mířily všechny na Masaryka. Nejprve se uměle rozpoutaly spory o zásluhy na našem osvobození. Vyzdvihovaly se zásluhy odboje domácího proti odboji zahraničnímu, vedenému Masarykem. Začaly se boje proti tehdejšímu ministru zahraničních věcí dr Edvardu Benešovi, Masarykovu žáku a důvěrníku. Později přišli odpůrci Masarykovi s bojem o pravost rukopisu Královédvorského a Zelenohorského, jejichž falešnost Masaryk prokázal společně s Gebauerem a jinými vědci již na konci minulého století. Masaryk se nedal těmito boji mýlit, znal své odpůrce z let nesamostatnosti před první světovou válkou a znal jejich malost. Nedal se ovšem mýlit ani československý lid. O své činnosti osvoboditelské podal Masaryk roku 1925 zprávu ve své knize „Světová revoluce“, v níž také vyložil své názory politické, mravní, náboženské a umělecké, takže se toto dílo stalo knihou knih pro každého dobrého Čechoslováka. Zatím co se doma rozvíjely nové a nové polemiky — i proti této knize —, zatím co se brojilo proti tak zvanému lžihumanismu, co se volalo „prýč s filosofy“, co se vykřikovalo „zaplať Pán Bůh za fašismus“, v cizině prestiž presidentův stoupal. Vážnost, kterou si profesor Masaryk získal svou činností válečnou, vzrůstala k prezidentovi Masarykovi, když cizina mohla poznat jeho dílo státnické a zdárný rozvoj republiky, kterou

on založil a vedl. Když roku 1926 jeden berlínský list uspořádal mezinárodní anketu, kdo by měl být presidentem evropským, kdyby byly založeny Spojené státy evropské, odpověděl slavný anglický dramatik Bernard Shaw: „Samozřejmě Masaryk, nikdo jiný!“

Blížil se rok 1927, kdy podle ústavy měl být volen opět president republiky. Tak zvané občanské politické strany, vedené Švehlovými agrárníky, Kramářovými národními demokraty a na Slovensku ludáky Hlinkovými, snažily se porazit stůj co stůj ministra zahraničí dr Beneše — a snad i presidenta Masaryka. Krátce před všesokolským sletem, který vyzněl jako ohromná manifestace lásky všeho lidu k presidentovi, propukla aféra generála Gajdy, který jako šéf generálního štábu chystal za podpory ministra Jiřího Stříbrného státní převrat. Sotva se uklidnily vlny kolem Gajdy, vyšel v Kramářových Národních listech ostudný článek „Unaven...“ — rozuměj: president Masaryk je unaven a nemůže být zvolen znovu presidentem. Ale zvolen byl, když jeho odpůrci poznali svou vlastní slabost a skutečnou vůli lidu. Byl zvolen po třetí presidentem 27. května 1927, a to 274 hlasy, prvně hlasy Čechů, Slováků i Němců. Pouze Kramářova a Hlinková strana odepřely Masarykovi své hlasy.

Rok 1928 byl předznamenán oslavami prvního desetiletí mladé republiky a v oslavách utichly vnitropolitické nesváry. Pan president navštívil dvakrát Moravu a Brno, kde se konala velkolepá výstava soudobé kultury. Každý jeho krok z pražského Hradu na český nebo moravský venkov byl provázen jásavými projevy lásky a úcty všeho lidu. Lid se nebál Masarykovy velikosti, v jejímž stínu připadali si někteří politikové příliš malí a marně se proto snažili v očích národa Masarykovu velikost zmenšit. Ostatně blížila se Masarykova osmdesátka a všem politikům bylo jasné, jaké city v tento slavný den projeví celý národ. Skorpení na čas utichlo a v předvečer Masarykových osmdesátých narozenin přijalo Národní shromáždění zákon o jediné větě. Tato věta zní:

T. G. MASARYK ZASLOUŽIL SE O STÁT

a byla vytesána do mramorové desky, jež byla zasazena do čela zasedací síně poslanecké sněmovny. Popisovat všechnu lásku a oddanost, úctu i vděčnost, kterou národ v tento den presidenta T. G. Masaryka zahrnul, nebyl by úkol snadný a zabral by sám jednu velkou kapitolu této knihy. Stačí snad říci, že den 7. března 1930 vyzněl jako hlasování lidu o tom, kdo má být na stolci presidentském zachován doživotně. President sám dožil se osmdesátky svěží a zdrav, pln pracovního zanícení a s mnoha plány do budoucnosti. Krátce:

104 Chudý chlapec, který se proslavil

splnil slib, který dal gratulantům na pražském Hradě deset let předtím v den své sedmdesátky, kdy zakončil své díky za gratulace slovy: „Za deset let na shledanou!“

Masarykovou osmdesátkou vstupoval prezident, a s ním celý stát, do nejtěžšího údobí svého života: do let plných evropských zmatků a mezinárodních úkladů politických, i do let těžké hospodářské tísně, která zachvátila celý svět. Brzy po oslavách zaskřípělo to i v naší vnitřní politice, a to zásluhou tak zvaných tří mušketýrů, jak si hrdě říkali Stříbrný, Gajda a Pergler, předbojovníci fašismu. Byly to potoky špíny a kalu, které rozlili tito tři mužové do našeho politického života pomluvami, podlými útoky přes osobu Benešovu na Masaryka a Jiří Stříbrný svou korupcí. Prezident Masaryk, věren svému heslu „Nebát se a nekrást“, musil se několikrát ve svých veřejných projevech obrátit proti těmto pohoršlivým zjevům i proti „politické ssedlině“, jak nazval pražskou ulici, vedenou Kramářem a jeho přísluhovači. Na prahu nejtěžší hospodářské krise a převratů v sousedním Německu musil prezident ztrácet čas s lidmi, jejichž cíle byly nečisté, protože osobní a zisťné. Začaly se rovněž útoky na demokracii a prezident ji důsledně i věrně hájil, zejména zdůrazňováním toho, že u nás je správná pouze společná vláda sedláků a dělníků — neboť agrární strana, podporující Gajdu i Stříbrného, snažila se dělníky vyloučit z vlády. Stát se ocital hospodářskou krisí v hrozivé situaci a státní finance byly na pokraji katastrofy. Prezident Masaryk zasahoval, kde mohl, nabádal k úspornosti a hledal cesty, jak v rámci světového hospodářství vybřednout z bídy, která se stále zvětšovala a hrozila stát se trvalým obyvatelům světa.

V takové situaci, uprostřed příprav k mezinárodní odzbrojovací konferenci, v níž mělo mít Československo důležitou úlohu tím, že dr Beneš byl zvolen generálním sekretářem konference, začala se s Masarykovou dvaosmdesátkou roku 1932 ostudná kampaň bojů o Masarykova nástupce. Vědělo se, že prezident navrhuje za svého pokračovatele dr. Edvarda Beneše, a odpůrci prezidenta Masaryka i ministra Beneše se rozhodli kandidaturu Benešovu zmařit. Začalo se to rozšiřováním nepravd o prezidentově zdraví — že je příliš stár pro úřad tak odpovědný, že je nemocen a nemůže úřad vykonávat atd. Prezidentův osobní lékař byl nucen vydat veřejně svědectví o zdraví dvaosmdesátiletého Masaryka: „... ač muž řídce vysokého věku, není kmet. Téměř denně vyjíždí z města na koni a vůbec plně vykonává svůj úřad.“

Prezident vskutku neumdléval. Čím nejistější byla politická situace evropská

i domácí, tím usilovněji se snažil vnést do ní světlo, varovat doma i za hranicemi před odklonem od demokracie. Rok 1932 lze nazvat rokem velkých Masarykových projevů; bylo jich od února do konce roku přes deset. I svůj úkol výchovný a povinnost k mládeži splnil prezident v tomto roce naposledy dvěma velkými projevy k mládeži, projevy, které by měly být slyšeny i dnes. První z nich byl pronesen 18. března do rozhlasu o významu hesla „Vděčnost k stáří“. Prezident tu pravil:

„... Už na školách byl jsem starší než spolužáci, živil jsem se dlouho vyučováním mladších, jako profesor jsem byl ve stálém styku s mládeží a za války, když jsme za hranicemi vedli boj za svobodu, byl jsem zase s mladými legionáři a měl jsem mladé spolupracovníky. Na příklad ministr Beneš a generál Štefánik byli celý mužný věk za mnou. Když vypukla světová válka, bylo Štefánikovi 34, Benešovi jen 30 let, kdežto mně byly už 64 roky. A se všemi mladými a mladšími byli jsme kamarády a přáteli tak dobrými, jako bychom byli vyrůstali spolu odedávna. Nezáleží na tom, jestli je někomu více a jinému méně let, ale na tom, mají-li společný zájem, jdou-li za společným cílem a jsou-li k sobě upřímní. Také doma naši nejlepší lidé, ať mladí, ať staří, v těch zlých dobách, jak se říká, táhli za jeden provaz... Až budete sami staří, poznáte, že stáří samo o sobě nedělá z lidí mudrce. Hleďte, vy staří, mladé lidi pochopit, přejte jim a učte se od nich. Uvidíte, že vás pak mladí budou mít rádi a nebudou se vás bát.“

V červenci téhož roku konal se v Brně mezinárodní sjezd studentstva, k němuž poslal Masaryk své poselství, které zakončil lapidárními slovy:

„Mladí spolupracovníci, varujte se vždy, varujte se vždy a všude frází! Čtu v programu vašeho sjezdu, že všude mnoho studentů teď je ohroženo na svém zdraví bídou, stávají se pak desperády a hledají záchranu v sociálním a politickém extrémismu. Řekl to extrémista, že hlad není program; musíme dopředu, musíme pokračovat, a to znamená věci rozumem a prací zlepšovat. Radikalismus vlevo přivádí radikalismus vpravo, to nám řekl velmi důrazně Havlíček. Mám také dojem, že se dnes politika příliš dělá ode zdi ke zdi, kterýmžto výrazem označujeme kořalku, opilost. — Nemohu se pouštět do analýsy poválečné doby; je dost zle, a proto tím více musíme myslet. Také vy, mladí; nějakou tu hloupost a oslovinu mladý snaživec snadno udělá, zejména když má tak četné příklady v pánech otcích. Jen dejte pozor, abyste nikdy nikde neudělali nic nečestného

106 Chudý chlapec, který se proslavil

a dokonce nízkého, zač byste se do nejdelsí smrti musili stydět. Tedy, když už politiku, tož politiku rozumnou a čestnou!“

Zvýšenou pozornost věnoval prezident Masaryk v této době demokracii, která se dostávala v Evropě do krise, a její největší evropský prorok to dobře pozoroval. Budiž zde zaznamenán aspoň jeden z jeho nejjednoznačnějších projevů, který ostatně má platnost trvalou: „Amatéři, hazardéři a ochotníci, různí povýšenci, všechno se vrhlo po válce na politiku a hospodářství a zčásti je dosud u vesla. Starší zkušení mužové dostávají se málo k slovu a mládež ještě není tak zralá, aby sama mohla řídit společnost. Otázka vůdcovství je vůbec časovým problémem. Demokracie znamená svobodu, nikoli naprostou rovnost. Otřepaná věta, že od přírody nejsme si všichni rovni, musí v demokratickém státě při výběru politických vůdců býti zvláště respektována, protože jinak hrozí nebezpečí, že se povýšenectví rozmůže.“ V jiném veřejném projevu zabýval se diktaturou, o níž věděl, že hrozí sousednímu Německu. Řekl, že „muž, který neumí vládnout parlamentně, neosvědčí se trvale ani jako diktátor. Demokratická republika je nejpokrokovější a nejlepší státní forma.“

Rok 1933 přinesl prezidentovi nové starosti a byl snad nejtěžším rokem jeho úřadu vůbec. Předznamenán byl událostmi v Německu, kde se 27. února zhroutila demokracie, nacisté vypálili říšský sněm a vyhlásili Hitlerovu diktaturu. Nepřekvapilo, že i naši Němci v Československu byli zachvázeni nacistickou nákazou a začali nebezpečně zvedat hlavu, takže naše německo-nacionální i nacistická strana, jako strany vysloveně protistátní, musily být rozpuštěny. I našim fašistům se zdálo, že přišla jejich chvíle, a pokusili se o vojenský puč tím, že operetní hrdina Kobzínek spolu s bratrem generála Gajdy přepadli Svatoplukovy kasárny v Brně. První čin Hitlerova Německa byl, že rozbilo mezinárodní odzbrojovací konferenci, a prezident republiky jako vrchní velitel armády stál před přetěžkým úkolem: uprostřed hospodářské krise a obecné úspornosti státního hospodářství zesiloval armádu a její výzbroj. Světem šla protidemokratická vlna a Masaryk se v hojně míře účastnil mezinárodní rozpravy o demokracii tím, že dal toho roku řadu rozhovorů korespondentům světového tisku. Opakoval stále: „Je-li demokracie v nebezpečí, pak to znamená jen, že její vůdcové byli zváženi a shledáni lehkými... Ale demokracie přijde, protože přijít musí.“ Na otázku, jak by mohla být demokracie nejrychleji uskutečněna, odpověděl: „Žijte podle svého přesvědčení. Nemluvte jen o své politice! Žijte jí! Mluvte pravdu a nekradte! A co je hlavní: Nebojte se umřít!...“

Názory na nutnost naší vlastní a dobré armády zhustil do vět: „Máme my odzbrojit, když naši sousedé vyrábějí děla? Odmítám čekat v křesle, až mě nějaký vetřelec zardousí.“ Události politické i hospodářské měly tak rychlý spád, že Masaryk, tento nejdůslednější demokrat Evropy, byl nucen sáhnout k pokusu: o autoritativní demokracii. Parlamentní mašinerie byla příliš zdoluhavá a bylo třeba rychlých opatření, hlavně hospodářských, neměl-li být stát a jeho lid poškozen. Proto Masaryk oznámil, že chce „zmocňovací zákon pro sebe a pro svou vládu“; k tomu presidenta vedla nejen situace hospodářská a mezinárodní, ale ochablost našeho parlamentu, který nebyl s to dohodnout se po mnoho měsíců o nejdůležitějších zákonech. S pomocí zmocňovacího zákona snažil se president spolu s vládou zmírnit následky hospodářské krise, byla vypsána Půjčka práce a zmařena inflace, po níž někteří agrární politikové a spekulanti s lidskou bídou volali. „Inflace znamená okrást všechny chudáky,“ prohlásil president k předsedům politických stran. Také slovenský fašismus zvedal hlavu. Hlinkova lidová strana se pokusila o jakýsi státní převrat a Hlinka chtěl dát dokonce zatknout československého ministerského předsedu, který přijel jako zástupce presidentův do Nitry na Pribinovy oslavy.

Patnáctý rok republiky, rok těžký a neklidný, se vyvrcholil dne 28. října. Z podnětu presidentova byla uspořádána v Praze na Václavském náměstí mohutná vojenská přehlídka, aby celý svět, a hlavně naši sousedé, viděli, že naše armáda je připravena. Přehlídku vojska provedl president republiky, třiaosmdesátiletý, na koni. Vláda naléhala na Masaryka, aby tak nečinil a projel mimo vojenské formace v automobilu, protože jízda na koni je v jeho věku nebezpečná. „Buď přehlédnu armádu jako voják na koni, nebo vůbec ne!“ odpověděl president stručně. Přehlídka se konala za účasti statisícových zástupů občanstva a president byl při každém kroku zahrnut projevy lásky a oddanosti. V roce 1934 dokončil president Masaryk knihu „Hovorů“ s Emilem Ludwigem a třetí díl svých „Hovorů“ s Karlem Čapkem. Ale od května postonával a měl-li být tento rok nějak charakterisován, tedy byl to rok velkých starostí o presidentovo zdraví. Situace mezinárodní i domácí se ještě zhoršovala. Hitler okázale prohlašoval, že neuznává žádné mezinárodní závazky a že pilně zbrojí, v Rakousku vypukla 14. února občanská válka a proveden ústavní převrat. Na prahu druhé světové války stály evropské národy po 9. říjnu, kdy byl v Marseille zavražděn jugoslávský král Alexander a francouzský ministr Barthou. Že válka nevypukla, byla zásluha Společnosti národů v Ženevě, z jejíhož zasedání se vrátil domů jako vítěz

československý ministr zahraničí dr Beneš, protože celý svět věděl, že on měl především zásluhu o mírové řešení situace. Jediným mezinárodním kladem tohoto roku byl vstup Sovětského svazu do Společnosti národů — a tu opět se vědělo, že dr Edvard Beneš to byl, kdo zprostředkoval obtížná jednání mezi východem a západem. President Masaryk s dr Benešem také naléhali na to, aby Sovětský svaz byl Československem uznán de jure a byly s ním zahájeny nejen normální diplomatické styky, ale skutečná a plodná politická součinnost. To ovšem vyvolalo doma krizi vládní, protože Kramářova národní demokracie, shlížející se v re- akčním Rusku carském, nemohla hlasovat pro uznání Ruska sovětského; užila toho k odchodu z vlády i proto, aby nemusila Masaryka volit presidentem v blížících se volbách. Jinou vnitropolitickou starostí se stal Konrád Henlein, vůdce tak zvaných sudetských Němců. Hlasy, aby Henleinovo hnutí bylo zadušeno již v zárodku, byly odbývány poukazy na demokracii — ve skutečnosti však už tehdy někteří politikové agrární a národně demokratičtí viděli v Henleinovi vítaného berana proti českým stranám socialistickým.

Čtyřiaosmdesátiletý president Masaryk byl po čtvrté zvolen presidentem dne 24. května ve Vladislavském sále, v síni českých králů na pražském Hradě. O Masarykově kandidatuře se tentokrát v zákulisí nemluvílo — byla samozřejmá. Naděje, které skládal národ v Masaryka v těchto neklidných dobách, byly tak ohromné, že žádný politik by si nebyl troufal proti Masarykovi otevřeně vystoupit. Masaryk byl zvolen největší dosud většinou hlasu, a to 327 hlasy. Byla to volba slavná a manifestační — nadšení toho dne přelilo se z pražského Hradu do pražských ulic a odtud na venkov. V celé republice byly pořádány mohutné manifestace důvěry a oddanosti lidu presidentovi. Kde pláčí muži, jde vždycky o velké věci. Toho dne nejen ve Vladislavské síni českých králů, ale po celém Československu plakalo mnoho mužů skrytě i nezakrývané. Každý cítil velikost, slávu a význam toho dne. Stejný ohlas měla presidentova volba i za hranicemi.

Rok 1935 byl rok smutný. Především ovšem pro zdravotní stav presidentův. Po čtvrté volbě presidentem, při níž už byly na Masarykovi patrné známky jeho choroby, zhoršil se zdravotní stav natolik, že president byl ochrnut na noze i na ruce, neviděl na pravé oko a byly dny, kdy ztrácel i schopnost řeči. Byly to neklamné průvodní zjevy stáří — podkrvení mozkových cév. Po kritickém jaru 1934 přišlo ulehčení v srpnu, kdy se jakoby zázrakem tělesný stav zlepšil natolik, že president mohl opět vyjíždět v kočáře na zdravý vzduch a pravidelně pracovat. Také počátkem r. 1935 nebyl jeho stav zlý. V den pětaosmdesátých

narozenin mohl prezident přijmout obvyklá blahopřání diplomatického sboru a zvláštního poselství obou sněmoven, které konaly v ten den slavnostní schůzi, mohl odpovědět na blahopřání atd. Téhož dne byla vydána také obšírná zpráva o jeho zdravotním stavu, v níž se konstatovalo, že pan prezident přibývá na váze, zotavuje se — a co hlavně: že pravidelně pracuje jak úředně, tak soukromě na svém díle filosofickém a literárním. Nicméně z jeho nemoci vznikaly četné obtíže státně-politické. Po jarních volbách, kdy německá Henleinova strana stala se nejsilnější stranou v československém parlamentě a kdy bylo zvláště nutné užívat často zmocňovacího zákona, nastala ústavní nesnáze s tím, že prezident nemohl zákony podepisovat, protože pravá ruka nebyla schopna psaní.

Prezident Masaryk byl rozhodnut ze svého úřadu odstoupit a památného dne 21. listopadu povolal k sobě do Lán předsedu vlády dr Hodžu, aby mu toto své rozhodnutí oznámil. Zároveň řekl otevřeně, že si přeje, aby jeho nástupcem byl dr Edvard Beneš. O této rozmluvě byl sepsán podrobný protokol a prezident Masaryk oznámil, že se vzdá úřadu toho dne, kdy se politické strany dohodnou o volbě jeho nástupce. A to se stalo dne 14. prosince 1935.

Popisovat vše, co se dělo kolem volby dr Beneše prezidentem, bylo by čtení, které by v dnešní mládeži budilo jen a jen ošklivost. Nechť se o tom poučí jinde. Budiz jen stručně řečeno, že agrární strana spolu s Kramářovými národními demokraty a spolu s protistátní stranou sudetských Němců (Henlein) chtěla proti přání Masarykovu zvolit prezidentem universitního profesora dr Bohumila Němce, který se sice politikou nikdy nezabýval, ale k této kandidatuře se bohužel propůjčil. A mládež by neměla zapomenout, co prozradil později dr Kahánek uveřejněním svého deníku z těchto dnů: že se totiž agrární strana rozhodla, když byl dr Beneš zvolen prezidentem, že musí být Beneš poražen stůj co stůj, třeba i za cenu celistvosti republiky. Hle, zde je třeba hledat strůjce Mnichova a 15. března 1939!

V historický den 14. prosince pozval k sobě do Lán prezident republiky předsedu vlády dr Hodžu, předsedu sněmovny Malypetra a předsedu senátu Soukupa. Kromě nich byli přítomni vedoucí úředníci prezidentovy kanceláře a Masarykova rodina. Kancléř dr Přemysl Sámal z příkazu presidentova přečetl shromážděným tuto listinu:

„Prezidentský úřad je těžký a zodpovědný a vyžaduje proto plné síly. Vidím, že již nestačím, a proto se ho vzdávám. Byl jsem čtyřikrát zvolen prezidentem naší republiky; snad mi to dává legitimaci, abych vás poprosil a celý národ

československý i spoluobčany národností ostatních, abyste při správě státu pamatovali na to, že státy se udržují těmi ideály, z nichž se zrodily. Sám jsem si toho byl vždycky vědom. Potřebujeme dobrou zahraniční politiku a doma spravedlnost ke všem občanům, ať jsou kterékoliv národnosti. Rád bych vám ještě řekl, že za svého nástupce doporučuji dra Beneše. Pracoval jsem s ním za hranicemi i doma a znám ho. Mám plnou důvěru, že vše půjde dobře, a dá-li Bůh, budu se na vás ještě chvíli dívat, jak to vedete. Vás, pane ministerský předsedo, prosím, abyste vzal mou resignaci na vědomí a zařídil, co je třeba.” Předseda vlády oznámil toto presidentovo rozhodnutí národu rozhlasem: „... Řekl jsem panu presidentovi: .Smutek bude v národě! Mám smutnou jistotu, že jsem byl v tu chvíli věrným tlumočnickem všech nás, veškerého lidu v tomto státě. Je v národě smutek. Vždyť nám T. G. Masaryk nebyl pouhým presidentem. Byl nám vždycky učitelem, byl vůdcem v boji, jenž vedl k naší svobodě národní a politické. Ani v obnoveném státě nebyl pouhým presidentem. Ani nemohou být dosti vroucími naše díky věčné Prozřetelnosti, že jsme v odstupujícím presidentovi měli silnou mravní autoritu. Jak vzácným pokladem naší státnosti a našeho politického a společenského řádu je lidu našemu tento intelektuální vůdce soudobé demokracie! Jak nevyhnutelně ho potřeboval národ náš v živelném vření přerodu! Šťasten je stát, jenž v nejhlubší mravní krizi světa měl v něm sílu neodolatelnou, soustřeďující všechny složky národa, všechny složky státu, všechny složky československé demokracie!”

T. G. Masaryk sešel toho dne do haly lánského zámku, aby s oběma svými tajemníky vyslechl z rozhlasu tento Hodžův projev. Sledoval řeč velmi pozorně a s nezakrývaným pohnutím. Když se na konec ozvala z radia státní hymna, T. G. Masaryk povstal a vyslechl ji vzpřímen ve vojenském postoji. „Už ne první občane,“ oslovil jej toho dne Karel Čapek ve svém článku, „ale občane nejdražší a nejprříkladnější, vítáme vás mezi nás — a kdybychom hledali v knize, jež vám je nade všechny, verš vystihující tesknost a důvěrnost této chvíle, byla by to — pokud smíme posvátná slova přenášet na život nás lidí — věta soumravné krásy: Pane, zůstaň s námi, neb den se nachýlil.”

Obě sněmovny československé vzdaly díky Masarykovi dne 20. prosince 1935 slavnostními schůzemi, v nichž byl přijat zvláštní zákon k počtě presidenta T. G. Masaryka, vyjadřující díky národa za jeho osvoboditelskou a budovatelskou činnost s dodatkem, že se presidentovi na dožití ponechává jeho plat a zámek Lány k užívání. K tomuto slavnostnímu aktu se v těchže dnech připojily obě

sněmovny francouzské, parlamenty jugoslávský, rumunský a všichni představitelé evropských států.

Jako zázrakem se zdravotní stav zlepšil po abdikaci a po volbě dr Edvarda Beneše presidentem, což se stalo dne 18. prosince. President Osvoboditel žil klidně ve svém lánském zátiší, dával si mnoho a mnoho předčítat, poslouchával denně večer vážné koncerty v rozhlase a odmítal nejen jakoukoli účast na veřejném životě, ale také všechny veřejné pocty. Tak na př. požádal, aby parlament odvolal téměř již schválený zákon, kterým měl být den 7. března, den Masarykových narozenin, prohlášen za národní svátek. President si nepřál, aby se tento den oslavoval zahálkou. Svě osmdesáté sedmé narozeniny oslavil ve vší tichosti s rodinou. Učinil už jen dva veřejné projevy, z nich rozhovor s redaktorem francouzské revue „Les Nouvelles Littéraires“ byl projev poslední. Pravidelně podnikal projížďky do lánského okolí a čtyřikrát navštívil nečekaně Prahu, aby se projel po jejích ulicích. Nejslavnější byla ta návštěva poslední, kdy se pan president v poslední chvíli, nikým nečekán a neohlášen, rozhodl navštívit Masarykův stadion, kde se právě konaly vojenské oslavy bitvy u Zborova. Zde naposledy přijal hold legionářů, svých legionářů, hold armády a pražského občanstva. Dojem, jaký tato návštěva zanechala v duších Pražanů, vystihl básník Vít. Nezval veršem: „... A básník podlehl se všemi dojetí svého nitra a nemá náhle slov krom blahorečení.“

A pak přišlo to velké umírání. Jako blesk z jasné oblohy uhodila 2. září 1937 rozhlasová zpráva, že v presidentově zdravotním stavu nastalo náhle vážné zhoršení. K loži presidentovu byli povoláni nejlepší čeští lékaři, u lože svého velkého učitele dlel celé noci president dr Beneš. Den 10. září přinesl rozechvělému národu ulehčení zvěstováním, že zdravotní stav se zlepšil a že zprávy o Masarykově zdraví už nebudou vydávány denně. Všechno nasvědčovalo obratu k lepšímu. Veřejně tomu byl dán výraz i tím, že president republiky dr Beneš odjel podle stanoveného plánu do Topolčianek.

Ale ulehčení netrvalo dlouho. Už v neděli, časně ráno dne 12. září, nastalo prudké zhoršení. President republiky byl ve tři hodiny ráno vzbuzen telefonem z Prahy a volán k loži nemocného. Předsedovi vlády byla zpráva oznámena na lidové manifestaci v Nových Zámčích.

Když to sdělil shromážděným lidem, všichni poklekli a modlili se za život presidenta Osvoboditele...

Dne 13. září večer nedávali již lékaři naděje. U úmrtního lůžka shromáždila

112 Chudý chlapec, který se proslavil

se rodina, prezident dr Beneš s paní Hanou Benešovou, předseda vlády a nejmějšší presidentův tajemník dr Schenk. Ručičky na ciferníku dějin ukazovaly 3 hodiny 29 minut, když dotlouklo to veliké srdce. Dne 14. září 1937 zemřel T. G. Masaryk, stár 87 let, šest měsíců a sedm dní.

Hodinu poté řekl Jan Masaryk novinářům: „Jak krásně žil, tak krásně zemřel. Mohlo by se to říci také tak: Nezhasl, ale dohořel..

Nezhasl, dohořel. Avšak pochodeň pravdy a svobody, kterou zažehl v den Husův roku 1915 svoláním otevřené revoluce proti rakousko-uherským utlačovatelům, pochodeň československé svobody ať svítí na věky!

POZNÁMKA VYDAVATELOVA

Uvítal jsem podnět nakladatelství „Mladé fronty“, dát znovu mládeži dávno rozebranou knihu Jana Herbena „Chudý chlapec, který se proslavil“, životopis presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka, Vždyť osobnost Masarykova je stále živá a v její velikosti je toho tolik, z čeho si může vzít dnešní československá mládež příklad!

Mně připadl úkol, toto dílko, psané roku 1928 a vydané roku 1930, dokončit závěrečnou kapitolou, nazvanou „Na hradě českých králů“. Snažil jsem se neporušit ani vypravěčskou metodu, ani záměr autorův — a hlavně, psal jsem ji se stejnou láskou, s jakou Jan Herben psal svou knihu. Neboť on Masaryka miloval a miloval i mládež.

Praha, 17. listopadu 1945